

PAPER DETAILS

TITLE: African historiography: Reflections on rewriting the continent's past

AUTHORS: Halim Gençoglu

PAGES: 1-10

ORIGINAL PDF URL: <https://www.chronafrica.com/belgeler/ChronAfrica-2024-1-1.pdf>

ChronAfrica

2024 ▪ Volume 1 ▪ Issue 1

Online ISSN: 3023-736X
www.chronafrica.com

Online ISSN: 3023-736X

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Abdullah Özdağ

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayının

Yayın Sıklığı

Altı ayda bir (Mart, Eylül)

Yayın Dili

Türkçe, İngilizce, Fransızca

Baş Editör

Abdullah Özdağ

Editöryal İletişim

ChronAfrica

Nevşehir HBV Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
Bölümü/Merkez Nevşehir

E-posta: info@chronafrica.com

Yayıncı

Abdullah Özdağ

Nevşehir HBV Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
Bölümü/Merkez Nevşehir

E-posta: abduallahozdag@nevsehir.edu.tr

Yayıncılık Hizmetleri

Akdema Bilişim ve Yayıncılık

Telefon: 0 533 166 80 80

E-posta: bilgi@akdema.com

Web: www.akdema.com

Administrator

Abdullah Özdağ

Publication Type

Peer-reviewed journal

Publication Frequency

Biannual (March, September)

Publication Language

Turkish, English, French

Editor-in-Chief

Abdullah Özdağ

Editorial Office

ChronAfrica

Nevşehir HBV Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
Bölümü/Merkez Nevşehir

E-mail: info@chronafrica.com

Publisher

Abdullah Özdağ

Nevşehir HBV Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
Bölümü/Merkez Nevşehir

E-mail: abduallahozdag@nevsehir.edu.tr

Publishing Services

Akdema Informatics and Publishing

Phone: +90 533 166 80 80

E-mail: bilgi@akdema.com

Web: www.akdema.com

Journal Boards / Dergi Kurulları

Editors / Editörler

Abdullah Özdağ (Editor-in-Chief) - *Nevşehir HBV University (Türkiye)*

Tekin Önal – *Ankara Yıldırım Beyazıt University (Türkiye)*

Ercan Demirci - *Nevşehir HBV University (Türkiye)*, Translation and Book review

Language Editors / Dil Editörleri

Lamiha Öztürk (French) - *Ankara Medipol University (Türkiye)*

Samar Khamlichi (French) – *University of Mohammed V (Morocco)*

Souad Atoui Labidi (French) – *University of M'Sila (Algeria)*

Mustafa Karataş (Turkish) – *Nevşehir HBV University (Türkiye)*

Uğur Ünalır (English) - *Nevşehir HBV University (Türkiye)*

Editorial Board / Yayın Kurulu

Abdullah Erdem Taş- *Dumlupınar University (Türkiye)*

Ahmed Haid Houdzi - *Cadi Ayyad University (Morocco)*

Ahmet Kavas – *Ambassador, Ministry of Foreign Affairs*

Al-Moataz Billah Zein Al-Din Muhammad - *Ain Shams University (Egypt)*

Amb. Maria Nzomo – *University of Nairobi (Kenya)*

Bakail Moncef - *University of Algiers 2 (Algeria)*

Catherine Sicart - *Perpignan University (France)*

Ceren Gürseler - *Nevşehir HBV University (Türkiye)*

Chakip Benafri - *University of Algiers 2 (Algeria)*

Denis A. Degterev - *Moskova University (Russia)*

Dirk Kotzé – *University of South Africa (South Africa)*

Elem Eyice Tepeciklioğlu - *Ankara Sosyal Bilimler University (Türkiye)*

ELsayed Mohamed Marey Radwan - *Al-Azhar University (Egypt)*

Erkan Hirik - *Samsun University (Türkiye)*

Esra Çimen Karayürek - *Ankara HBV University (Türkiye)*

Fatih Özçelik - *Amasya University (Türkiye)*

Haid Salima - *Medea University (Algeria)*

Hale Şıvgın - *TOBB University (Türkiye)*

Halim Gençöğlü - *Cape Town University (South Africa)*

Hüseyin Kalemli - *Milli Savunma University (Türkiye)*

Idongesit Eshiet - *University of Lagos (Nigeria)*

İlhan Güllü - *Nevşehir HBV University (Türkiye)*

İsa Gökgedik - *Dumlupınar University (Türkiye)*

Justin Willis - *Durham University (United Kingdom)*
Mayada Kamal Eldeen - *Tokat Gazi Osman Paşa University (Türkiye)*
Minga Kongo - *University of Cape Town (South Africa)*
Mohammed Charif - *Encemine University (Chad)*
Mukerrem Miftah - *Ethiopian Civil Service University (Ethiopia)*
Murat Özcan - *Gazi University (Türkiye)*
Mustafa Turan - *Ankara HBV University (Türkiye)*
Mustapha Elouizi - *Fes 2 University (Morocco)*
Mürsel Bayram - *Ankara Sosyal Bilimler University (Türkiye)*
Raafat Mikati - *University of Tripoli (Lebanon)*
Salima Khattari - *University of Mohammed V (Morocco)*
Samira Berdji Besseghir Mustapha - *Relizane University (Algeria)*
Selma Yel - *Gazi University (Türkiye)*
Souad Abbaci - *Medea University (Algeria)*
Süleyman Kızıltoprak - *Yalova University (Türkiye)*
Şefaattin Deniz - *İstanbul University (Türkiye)*
Uğur Ünal - *TR, Director of State Archive (Türkiye)*
Yakup Civelek - *Ankara HBV University (Türkiye)*
Zeynep Arkan - *Ankara HBV University (Türkiye)*

Reviewer List / Hakem Listesi

Prof. Dr. Abdennabi Laaroussi, Öğretmen Yetiştirme Merkezi (CRMEF) (Fas)
Prof. Dr. El Mehdi Belabbes, Chouaib Doukkali El Djadida Üniversitesi (Fas)
Prof. Dr. Mohammad Haron, Botswana Üniversitesi (Güney Afrika)
Prof. Dr. Mohammed Adhikari, Cape Town Üniversitesi (Güney Afrika)
Prof. Dr. Mostafa Laghzioui, Moulay Ismail Üniversitesi (Fas)
Prof. Dr. Mustafa Nail Alkan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Wafia Zair, Blida 2 Lounici Ali Üniversitesi (Cezayir)
Doç. Dr. Ahmet Sapmaz, İstanbul Gelişim Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Çiğdem Şahin, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Yusuf Çınar, Bitlis Eren Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Derya Sürmelioglu Parlar, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Ertaç Çelik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Öztürk, Aksaray Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Hasan Aydın, Şangay Üniversitesi (Çin)

Contents / İçindekiler

African historiography: Reflections on rewriting the continent's past Afrika tarih yazımı: Kıtanın geçmişinin yeniden yazılması üzerine düşünceler Araştırma Makalesi Halim Gençoğlu	1
China's Africa Policy during the Xi Jinping Era (2012-2022) Xi Jinping dönemi Çin'in Afrika politikası (2012-2022) Araştırma Makalesi Kaan Devecioglu, Duygu Akçomak	11
İklim mülteciliğinin nedenleri ve siyasal, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal eksikliğe çözüm önerileri Reasons of climate refugees and recommendations for addressing political, social, economic and legal shortcomings Araştırma Makalesi Serdar Çakmak	23
De la réputation de la FECAFOOT sur les réseaux socio-numériques: fans et contre-discours (janvier 2022-février 2024) Fans/against-fans and discours/counterspeech: witch réputation of FECAFOOT inside social media (january 2022-january 2024)? Araştırma Makalesi Léopold Ngodji Tcheutou	34
Théories de la réception et pratiques de lecture au secondaire qualifiant marocain: De la lecture littéraire à la lecture scolaire Reception theories and reading practices in qualifying high schools in Morocco: from literary reading to reading at school Araştırma Makalesi Hamid El Assri	51
Uluslararası aktörlerin Afrika rekabetinde Türkiye'nin konumu Turkey's position in the African competition of international actors Araştırma Makalesi Serkan Taştan	64
Climate change and its effect on food security in Southern Africa Güney Afrika'da gıda güvenliğine iklim değişikliği ve etkisi Araştırma Makalesi Evanilde Rofina Alfiado.....	79

ChronAfrica

African historiography: Reflections on rewriting the continent's past

Halim Gençoğlu¹

Abstract

African historiography has undergone a transformative journey, evolving from early external narratives shaped by colonial perspectives to contemporary endeavours that seek to reclaim agency in defining the continent's rich and diverse history. This abstract explores the trajectory of African historiography, emphasizing the shifts in methodologies, perspectives, and objectives that have characterized the quest to rewrite the continent's past. Historically, Africa's narrative was predominantly framed by external observers, often influenced by colonial biases and Eurocentric viewpoints. However, over the decades, a vibrant and dynamic field of African historiography has emerged, driven by scholars and intellectuals committed to unveiling authentic African histories. Central to this transformation is the interrogation of oral traditions, archaeological findings, and indigenous knowledge systems, providing a nuanced understanding of the continent's pre-colonial cultures, societies, and achievements. The post-colonial era witnessed a surge in efforts to reclaim Africa's historical narrative from the shadows of distortion and omission. Scholars engaged in the reinterpretation of historical events, challenging prevailing stereotypes and presenting alternative perspectives on key epochs such as ancient civilizations, trans-Saharan trade routes, and pre-colonial political systems. This new wave of historiography has empowered Africans to assert control over their own narratives, fostering a sense of pride and identity rooted in a comprehensive understanding of the past. Moreover, the emergence of diverse theoretical frameworks, such as Afrocentrism and postcolonial theory, has enriched African historiography by providing analytical tools to deconstruct colonial legacies and explore the interconnectedness of African societies. This article also delves into the ongoing debates within the field, including discussions on the integration of oral histories, the role of African diaspora studies, and the challenges posed by limited archival resources.

Keywords: Africa, African historiography, African civilizations, Ottoman State, Decolonization

Introduction

Africa is a continent with tremendous cultural and linguistic diversity, and the study of its history requires proficiency in multiple languages and an understanding of a variety of cultural issues. Over the centuries, Africa's

¹Department of Social Sciences, Political Studies, The University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa

Corresponding author: Halim Gençoğlu **E-mail:** halim.gencoglu@wits.ac.za
Received: 17.01.2024 **Accepted:** 11.03.2024 **Published:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

history has often been marginalized, misrepresented, or excluded from the global historical narrative.¹ But in recent years, there has been a resurgence of interest in African history, giving rise to a vibrant and thriving discipline that is reshaping our understanding of the continent's past. African historiography is a dynamic field of study that aims to reveal, understand, and interpret the diverse histories of the African continent.²

African historiography has its roots in the continent's rich oral traditions. Long before the advent of written records, African societies transmitted their history, culture, and knowledge through oral storytelling, griots, and collective memory. These traditions continue to play an important role in African historiography, serving as valuable sources of historical information. On the other hand, African historiography faces many difficulties and complexities. First of all, the legacy of European colonialism has left a significant mark on African historiography.³ Colonial powers often imposed their own narratives and interpretations of African history, leading to distortions, biases, and gaps in the historical record. The paucity of written records in many pre-colonial African societies poses a challenge to historians. This lack of documentation requires reliance on oral sources, which can be subject to memory lapses and interpretations. This article considers the intricacies of colonial historiography on African civilizations, highlighting its biases, limitations, and ongoing efforts to decolonize African history.⁴

1. Writing in the African Civilizations

African civilizations have a rich history of various writing systems, oral traditions, and communication methods. While written records were not as prevalent across the entire continent compared to some other regions, certain civilizations in Africa developed distinctive writing systems and made significant contributions to literature. Ancient Egypt, located in the North-eastern part of Africa, had one of the earliest and most well-known writing systems: hieroglyphs. This system consisted of pictorial symbols and characters, often associated with religious and monumental inscriptions on structures like the pyramids.⁵

For instance, the Kingdom of Kush, located in present-day Sudan, used the Meroitic script. Derived from Egyptian hieroglyphs, it remains only partially deciphered, limiting our understanding of its content.⁶ The Ge'ez script is an ancient writing system used in the Ethiopian and Eritrean regions. It is employed by the Ge'ez-speaking people and is notable for its use in religious texts, particularly in the Ethiopian Orthodox Church. In West Africa, particularly among Muslim communities, the Ajami script was developed. It is an adaptation of the Arabic script to write African languages. Scholars and religious leaders used Ajami to transcribe local languages for various purposes. Similarly, Nsibidi is a system of symbols used by Nigeria's Igbo people. It is not a full writing system but rather a series of ideographic symbols often used for decorative or communication purposes. Its exact meanings are sometimes known only to members of secret societies.⁷

The Vai script was invented by Momolu Duwalu Bukele in the 19th century in what is known as Liberia. It is a syllabic script used for writing the Vai language and later adapted for other languages in the region. Many African societies had rich oral traditions where stories, history, and cultural knowledge were passed down through generations

¹ Hannoum Abdelmajid, "Translation and the Colonial Imaginary: Ibn Khaldūn Orientalist", *History and Theory*, 2003, p. 61–81.

² Bentrovato Denise-Johan Wassermann, *Teaching African History in Schools: Experiences and Perspectives from Africa and Beyond*, Leiden, Brill, 2021. p. 63.

³ A. Adu Boahen-John Lonsdale, *African Perspectives on European Colonialism*, Diasporic African Press, New York, 2011, p.79.

⁴ Halim Gençoğlu, *Ottoman Cultural Heritage in South Africa: Islamic Legacy of the Ottoman Empire at the Tip of Africa: Archival Records Photos and Documents = Güney Afrika'da Osmanlı Kültürel Mirası : Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'nın Ucundaki İslam Mirası : Arşiv Kayıtları Resimler ve Belgeler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, p. 17.

⁵ Spear Thomas T., *The Oxford Encyclopaedia of African Historiography: Methods and Sources*, Oxford University Press, New York, 2019. p. 167.

⁶ Jennifer Taylor Westerfeld, *Egyptian Hieroglyphs in the Late Antique Imagination*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2019, p. 173.

⁷ John Nwachimereze Oriji, *Political Organization in Nigeria Since the Late Stone Age: A History of the Igbo People First Palgrave*, Macmillan paperback ed. New York NY: Palgrave Macmillan, 2013, p. 183.

via spoken word. Griots, storytellers, and oral historians played crucial roles in preserving and transmitting this knowledge. While written forms of communication varied across the continent, Africa's civilizations had sophisticated methods of recording and transmitting information, contributing to the diverse cultural heritage of the region.⁸

2. Rediscovering African History

In recent years, there has been a concerted effort to rediscover and rewrite African history. For instance, Fanon extensively discussed the European colonial legacy in Africa. He explored how colonialism dehumanizes both the colonized and the colonizer. He also argued that the psychological and social impact of colonial oppression goes beyond the economic and political dimensions. Fanon believed that the colonial situation breeds violence and violence becomes a tool for the colonized to reclaim their humanity and resist the dehumanizing effects of colonial rule. He also discussed the psychological consequences of violence on both the oppressed and the oppressor while he examined the impact of colonialism on the cultural identity of the colonized. Fanon additionally discussed how the imposition of European values and norms erodes indigenous cultures and leads to a sense of alienation among the colonized population and explored the psychological phenomenon of the colonized internalizing a sense of inferiority imposed by the colonizer.⁹ He discussed how colonial education, and social structures contribute to the psychological colonization of the oppressed. Fanon saw nationalism as a crucial tool for liberation and argued that the struggle for national independence was not only a political but also a psychological and cultural process. Nationalism, for Fanon, was a means for reclaiming a positive identity and agency. Fanon's writings underscore the enduring legacy of colonialism, emphasizing that even after achieving political independence, former colonies must grapple with the long-term psychological and social effects of colonial oppression. It's important to read Fanon's original works for a more in-depth understanding of his perspectives on the European colonial legacy in Africa. "The Wretched of the Earth" remains a foundational text in post-colonial studies and provides valuable insights into the psychological and social consequences of colonialism.¹⁰

African scholars and historians are actively working to decolonize the historical narrative by challenging Eurocentric perspectives and biases in the study of African history. This involves revisiting colonial archives, re-evaluating interpretations, and centering African voices and perspectives. Oral history has been recognized as a valuable source of historical information. African historians collaborate with local communities to document oral traditions and ensure that these voices are preserved for future generations. Again, archaeological research has revealed important information about the pre-colonial¹¹ history of Africa. The discovery of ancient civilizations, trade networks, and cultural artifacts, enriches our understanding of Africa's past. In addition, the Pan-African movement played an important role in developing a sense of unity and common history among African nations. This encourages the study of Africa's historical connections and common experiences.¹²

3. Colonial Historiography on African Civilizations

Studies of African civilizations have long been intertwined with the complexities of colonial historiography. Colonialism, with its oppressive influence on the African continent, not only had a profound impact on the political and social structures of African societies, but also significantly affected the way African history is recorded and

⁸ İsmail Bilgin, *Evliya Çelebi Afrika Ormanlarında*. 3. Baskı ed. Damla Yayınevi, İstanbul, 2006, p, 87.

⁹ Frantz Fanon, *Political Writings from Alienation and Freedom*, Paperback ed. Bloomsbury Academic, 2021, p. 142.

¹⁰ Frantz Fanon - Richard Philcox, *The Wretched of the Earth*, Grove Press, New York, 2004, p. 69.

¹¹ Timbukti Maḥmūd Kutī ibn Mutawakkil Kutī Christopher Wise and Hala Abu Taleb, *The Timbuktu Chronicles 1493-1599: English Translation of the Original Works in Arabic by Al Hajj Mahmud Kati*, Africa World Press, Trenton NJ, 2011. p. 291.

¹² Halim Gençöğlu, *Ottoman Traces in Southern Africa: The Impact of Turkish Emissaries and Muslim Theologians*. 1. ed. Osmanbey, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2018, p, 63.

understood. Colonial historiography on African civilizations is characterized by a pervasive bias that serves the interests of colonial powers. Before their arrival, European colonists often portrayed Africa as a "dark continent" devoid of history, culture, and civilization.¹³ This Eurocentric perspective has reinforced the idea that African societies are inherently inferior, perpetuating stereotypes and myths about Africa's past. Eurocentric bias has also led to misinterpretation and misrepresentation of African cultures and histories. Many colonial historians either ignored or belittled the achievements of African civilizations and focused instead on their own purported contributions to Africa's development. This distortion of history not only obscured the crimes against African societies on the continent, but also perpetuated a narrative of European superiority.¹⁴

For instance, German philosopher Hegel, is known for his influential philosophical works, including "The Phenomenology of Spirit" and "The Philosophy of History." Hegel's views on Africa, like those on other non-European cultures of his time, have been criticized for their Eurocentrism and ethnocentrism. It's important to note that Hegel's views were embedded in the historical and cultural context of the 19th century, and his ideas have been reevaluated and critiqued in contemporary scholarship. In Hegel's "Lectures on the Philosophy of History," he presented a hierarchical view of world history, suggesting that history had a teleological progression, culminating in the modern European state. Unfortunately, Hegel's views on Africa were marked by certain prejudices and misconceptions. For instance, Hegel, reflecting prevalent Eurocentric views of his time, characterized Africa as a continent devoid of historical development, viewing it through a lens of primitivism. He often perpetuated stereotypes about Africa, describing it as a place where historical progress had not reached the level found in Europe. Hegel's philosophy implied that certain regions, including Africa, had not played a significant role in the historical development of human freedom and self-consciousness. He saw history as primarily unfolding in Europe and, to a lesser extent, in Asia. Hegel, in his writings, did not attribute significant contributions to philosophy, culture, or statecraft to African societies. His ideas were influenced by the limited knowledge available about Africa in Europe during the 19th century. It's crucial to approach Hegel's views with an understanding of the historical context and the prevailing Eurocentrism of the time. Modern scholars critique Hegel's ethnocentric perspectives, recognizing the need for a more inclusive and diverse understanding of world history and cultures.¹⁵

Contemporary scholars emphasize the importance of decolonizing philosophy and history, acknowledging the contributions of non-European civilizations and challenging the biases embedded in earlier works, including those of Hegel. As such, interpretations of Africa and other non-European regions have evolved, and scholars strive to present a more nuanced and inclusive understanding of the diverse histories and cultures of the world.¹⁶

4. Limitations of Colonial Historiography

Colonial historiography, the study of history written and influenced by colonial powers, on African civilizations is rife with limitations that continue to hinder our understanding of the continent's rich history. Colonial historians often picked up whatever bits of African history came to mind and focused on particular regions or aspects of the culture while neglecting their broader context. This situation has led to an incomplete and disconnected understanding of African civilizations. The Eurocentric bias in colonial historiography thus led to an overemphasis on European contributions to African history, overshadowing indigenous achievements and perspectives. The voices of indigenous African historians and scholars have been largely excluded from colonial historiography. This neglect has prevented a more balanced and comprehensive understanding of African civilizations. Colonial

¹³ Spear Thomas T, *The Oxford Encyclopaedia of African Historiography: Methods and Sources*, Oxford University Press, New York, 2019, p.154.

¹⁴ Matthew Unangst, *Colonial Geography: Race and Space in German East Africa 1884-1905*, University of Toronto Press, Toronto, 2022, p. 83.

¹⁵ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (Author), Alan Brudner, *Lectures on the Philosophy of Right 1819-1820*, University of Toronto Press, Toronto, 2023, p.72.

¹⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel-Robert F. Brown-J. M. Stewart, *Lectures on the History of Philosophy 1852-6. Volume 1 Introduction and Oriental Philosophy Together with the Introductions from the Other Series of These Lectures*, Clarendon Press, Oxford, 2013, p. 78.

historiography has played a crucial role in shaping our understanding of the past. In the simplest terms, terms such as "Black Africa" or "Barbarian Africa" are products of this mentality.¹⁷

While it has undoubtedly contributed to our knowledge of various regions and periods, it is important to recognize the inherent limitations and biases introduced by this approach. At this point, one of the most glaring limitations of colonial historiography is its Eurocentric and ethnocentric bias. That is, colonial historians generally looked at the world through a Eurocentric lens. They downplayed and even ignored the cultures and histories of indigenous peoples while prioritizing the perspectives and experiences of European colonizers. This distorted perspective has led to a distorted and incomplete understanding of many regions and societies. Colonial historiography typically sidelined or ignored indigenous voices and narratives. This exclusionary approach meant that indigenous peoples' histories, traditions, and knowledge were often ignored or treated as inferior.¹⁸

As a result, important aspects of local histories and cultures have either been misrepresented or omitted from the historical record. Another limitation of colonial historiography is that it selectively focuses on certain aspects of history and neglects others. Colonial historians often prioritized political and economic events at the expense of social, cultural, and environmental histories. This narrow focus leads to a distorted and incomplete understanding of the past. Colonial powers often used historiography as a means of legitimizing their colonial enterprises. Historical narratives are designed to legitimize colonialism, imperialism, and the exploitation of indigenous peoples. As a result, colonial historiography is full of propaganda and biased interpretations that serve the interests of the colonialists. Again, the lack of diverse perspectives in colonial historiography is another important limitation. Indigenous and minority voices have often been silenced and marginalized, leading to an incomplete and one-sided historical narrative. This neglect has prevented a more comprehensive understanding of the complexity of colonial history.¹⁹

For many years, colonial historiography often produced fragmented and disjointed historical narratives. Historians have focused on specific regions or periods, resulting in a patchwork of disconnected narratives. This makes it difficult to understand broader historical connections between different regions and societies. While colonial historiography provides valuable insight into the history of various regions and periods, it is important to recognize its limitations and biases. Eurocentrism, exclusion of indigenous narratives, selective focus, political agendas, and lack of diverse perspectives have all contributed to a distorted and incomplete historical record. As we continue to explore the past and gain a more accurate understanding of history, it is vital to critically examine and challenge the legacy of colonial historiography.²⁰

5. Decolonization in African History

Efforts to decolonize African history have gained momentum in recent years. Historians, scholars, and activists are working diligently to challenge and correct the biases and limitations of colonial historiography. Historians actively use indigenous African sources, such as oral traditions, written records, and artifacts, to reconstruct a more authentic narrative of African history. Efforts are being made to include diverse perspectives and voices in studies of African civilizations, including marginalized groups, women, and indigenous communities. Historians are now using new methods such as re-evaluate the impact of European colonialism on African societies, acknowledging

¹⁷ Britta Timm Knudsen-J. R. Oldfield-Elizabeth Buettner-Elvan Zabunyan, *Decolonizing Colonial Heritage: New Agendas Actors and Practices in and Beyond Europe*, Routledge, Abingdon Oxon, 2022, p. 122.

¹⁸ Paula D. Royster, *Decolonizing Arts-Based Methodologies: Researching the African Diaspora*, Brill Sense, Leiden, 2021, p. 76.

¹⁹ Mazrui Ali A. "Africa between the Baobab Tree and the Owl of Minerva: A Post-Colonial Narrative of Memory and Learning", *African and Asian Studies* 2013, p. 140–53. <https://doi.org/10.1163/15692108-12341255>.

²⁰ Záhořík Jan. *Inequalities and Conflicts in Modern and Contemporary African History: A Comparative Perspective*, Lexington Books. Lanham, 2019, p. 38.

both the positive and negative aspects and placing them in a more balanced historical context. Encouraging African scholars to contribute to the field of African history is crucial to decolonization. This will allow for a more nuanced understanding of the continent's past from an African perspective.²¹

Enhancing African historiography involves adopting various solutions to address existing challenges and promote a more comprehensive understanding of the continent's history. Encourage the inclusion of diverse perspectives, voices, and narratives in historical research. This involves incorporating oral histories, local records, and marginalized viewpoints to present a richer and more accurate account of events. Develop and promote frameworks that are rooted in African experiences and perspectives. This involves moving away from Eurocentric models and embracing methodologies that better reflect the unique historical contexts of African societies. Facilitate collaboration between African and international scholars to ensure a more balanced and nuanced historical analysis. Joint research efforts can contribute to a more inclusive and globally relevant understanding of African history.²²

Utilize digital technologies to preserve and disseminate historical records. Digital archives can make historical materials more accessible, allowing researchers and the public to explore a broader range of sources. Integrate a more comprehensive and inclusive African history curriculum in educational institutions. This involves challenging stereotypes and providing students with a more accurate understanding of the continent's diverse histories. Promote the use of local languages in historical research and documentation. This can help capture the nuances of historical narratives more accurately and ensure that cultural subtleties are not lost in translation. Encourage public engagement with history through museums, exhibitions, and community events. This can foster a sense of ownership and pride in African history among diverse communities.²³

Embrace interdisciplinary approaches that draw from anthropology, archaeology, sociology, and other fields to provide a holistic understanding of historical events and societal developments. Provide support and resources for independent African researchers to conduct studies that challenge existing narratives and contribute to a more nuanced understanding of the continent's history. By implementing these solutions, the field of African historiography can evolve to better reflect the complexities and richness of Africa's diverse histories.²⁴

The topic of decolonization in African history writing addresses the need to challenge and transform the Eurocentric perspectives that have traditionally dominated narratives about the continent. It involves revisiting historical events, voices, and perspectives often marginalized or misrepresented during the colonial era. Emphasizing diverse viewpoints and acknowledging the agency of African communities is crucial for a more accurate and inclusive portrayal of African history.²⁵

6. Ottoman Historiography on Africa

When we think of the Ottoman Empire, we often think of the grand palaces in Istanbul and the vast lands of Europe. However, the Ottomans' sphere of influence extended far beyond Europe, deep into the African continent. Ottoman historiography on Africa remains a less researched aspect of history, but this fascinating and often

---

²¹ Ngũgĩ: *Reflections on His Life of Writing*, Woodbridge Suffolk, James Currey, 2018, p. 159.

²² Simpson Thula, *History Beyond Apartheid: New Approaches in South African Historiography*. Manchester University Press, Manchester, 2023, P.86.

²³ Halim Gençoğlu, "The Forgotten Effendi: Ottoman Muslim Theologian Mahmud Fakih Emin Effendi and the Real Story of the Bo-Kaap Museum C.1894-1978", *New Contree*, 2015, 19–19. <https://doi.org/10.4102/nc.v73i0.171>.

²⁴ Royster Paula D. *Decolonizing Arts-Based Methodologies: Researching the African Diaspora*, Leiden: Brill Sense. 2021. p, 129.

²⁵ Halim Gencoglu, "The Significance of Turkish Archives for South African Historiography", *Bulletin of the National Library of South Africa*, Vol. 73. No, 1, June 2019. p. 7

forgotten legacy is coming to light with new research. The Ottomans established a significant presence in Africa, primarily by controlling Egypt. Egypt, a very important province of the Ottoman Empire, was not only strategically vital but also a gateway to Africa. One of the most enduring legacies of Ottoman-African connections was the annual Hajj pilgrimage to Mecca. African Muslims from various regions, including East Africa, West Africa, and the Horn of Africa, travelled to Ottoman-controlled lands, especially Egypt, to fulfil their religious obligations. This pilgrimage created cultural exchanges and encounters between Ottomans and Africans that affected both communities.²⁶

Ottoman historiography on Africa is an intriguing mix of historical records, travelogues, and administrative records. Ottoman officials, travellers and academics use valuable narratives about their experiences and observations in Africa. These writings provide insight into various aspects of African societies, cultures, and politics. Ottoman administrators meticulously kept records of African provinces.²⁷ These documents contain valuable information about administration, taxation, and interactions between Ottoman officials and local rulers. Ottoman travellers such as Evliya Çelebi wrote vivid travelogues describing their African travels. Evliya Çelebi visited Egypt and described Cairo, the capital, in his travelogue. He documented the city's vibrant markets, notable landmarks such as the pyramids, and the cultural and religious life of the region. There are brief mentions of Timbuktu in Evliya Çelebi's writings. However, these references are relatively limited compared to his extensive coverage of regions within the Ottoman Empire. While Evliya Çelebi's observations on Africa may not be as comprehensive as his writings on other parts of the world, his "Seyahatname" remains a valuable historical document that provides insights into the 17th-century Ottoman world and the regions he visited, including parts of Africa. Researchers and historians interested in Ottoman travel literature may find his accounts intriguing for the cultural and historical perspectives they offer.²⁸ These narratives provided descriptions of landscapes, cities, people, and customs, providing a glimpse into African life during the Ottoman period. Diplomatic correspondence between the Ottomans and African states is recorded in historical documents. These interactions shed light on diplomatic relations, alliances and conflicts concerning Ottoman and African politics. The Ottoman Empire's influence in Africa extended beyond administrative and military matters. The Ottomans also made significant contributions to African society and culture.²⁹

Ottoman architectural styles influenced the construction of mosques and other buildings in Ottoman-controlled parts of Africa, leaving behind a lasting architectural legacy. Ottoman scholars played a role in the dissemination of Islamic knowledge in African regions and contributed to the growth of Islamic learning and institutions. Ottoman-controlled ports on the Red Sea facilitated trade routes between Africa, the Middle East, and Asia, contributing to the economic development of Africa's coastal regions. Apart from this, the roles of Ottoman scholars in places beyond the Ottoman geographical borders as far as South Africa are of particular importance for African historiography.³⁰

Conclusion

Türkiye's perception of Africa has developed significantly over the years, reflecting a multifaceted and dynamic relationship. While economic opportunities, humanitarian efforts, and diplomatic initiatives contribute to

²⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Hakez Eyaleti*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974, p. 298.

²⁷ Halim Gençöglü. "Güney Afrika Milli Arşivlerinin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi" *Belleten* 83, no. (2019), 933-956. <https://doi.org/10.37879/belleten.2019.933>.

²⁸ Robert Dankoff-Nuran Tezcan-Michael D. Sheridan, *Ottoman Explorations of the Nile: Evliya Çelebi's "Matchless Pearl These Reports of the Nile" Map and His Accounts of the Nile and the Horn of Africa in the Book of Travels*. Gingko Library, London England, 2018, p. 201.

²⁹ Bernard Lewis, "The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands." *Journal of the Royal Asiatic Society* 1952, p. 139-55.

³⁰ Bernard Lewis, *Notes and Documents from the Turkish Archives; a Contribution to the History of the Jews in the Ottoman Empire*, Israel Oriental Society, Jerusalem, 1952, p. 42.

positive perceptions, challenges and complexities must also be acknowledged. As Türkiye continues to deepen its relations with Africa, the evolving perceptions and attitudes on both sides will shape the future of this important relationship and affect trade, development and cultural exchange between Türkiye and various countries of Africa. Ottoman historiography on Africa offers a unique and often overlooked perspective on the continent's history. The Ottoman Empire's connections, encounters, and contributions to Africa, especially through Egypt, are integral to understanding the complex fabric of African history. As scholars continue to explore this fascinating aspect of history, it is vital to understand the role of the Ottoman Empire in shaping Africa's past and encouraging cultural exchanges that left a lasting impact on the continent. African historiography is a vibrant and evolving field that is reshaping our understanding of the continent's past.

As African historians continue to challenge colonial legacies, embrace oral traditions, and uncover archaeological treasures, they are uncovering a rich tapestry of history that spans thousands of years. African historiography not only contributes to a more accurate representation of Africa's past, but also empowers African countries to create their own narratives and identities in a global context. Colonial historiography of African civilizations has left a lasting legacy of prejudice and distortion. But ongoing efforts to decolonize African history are slowly reshaping our understanding of the continent's rich and diverse past.

By rediscovering indigenous sources, embracing different perspectives, and re-evaluating the impact of colonialism, we can move towards a more accurate and inclusive portrayal of African civilizations and recognize their significant contributions to the cultural and historical fabric of the world. In conclusion, African historiography stands at the intersection of rediscovery and redefinition, as scholars continue to navigate the complexities of documenting Africa's past. This essay invites further exploration into the methodologies and ideologies shaping contemporary African historiography, highlighting its crucial role in fostering a holistic and accurate understanding of the continent's history.

References

- Bilgin, İsmail, *Evliya Çelebi Afrika Ormanlarında*, 3. Baskı ed. Damla Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Boahen, Adu-Lonsdale, John, *African Perspectives on European Colonialism*, Diasporic African Press, New York, 2011.
- Denise, Bentravato-Wassermann, Johan, *Teaching African History in Schools: Experiences and Perspectives from Africa and Beyond*, Brill, Leiden 2021.
- Frantz, Fanon-Philcox, Richard, *The Wretched of the Earth*, Grove Press, New York, 2004.
- Frantz, Fanon, *Political Writings from Alienation and Freedom*, Paperback ed. Bloomsbury Academic, 2021.
- Gençoğlu, Halim *Ottoman Traces in Southern Africa: The Impact of Turkish Emissaries and Muslim Theologians*. 1. ed. Osmanbey,,; Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Gençoğlu, Halim. "The Forgotten Effendi: Ottoman Muslim Theologian Mahmud Fakih Emin Effendi and the Real Story of the Bo-Kaap Museum C.1894-1978." *New Contree* 2015, pp.19–19. <https://doi.org/10.4102/nc.v73i0.171>.
- Gencoglu, Halim. "The Significance of Turkish Archives for South African Historiography" *Bulletin of the National Library of South Africa*, Vol. 73. No, 1. June 2019.
- Gençoğlu, Halim. *Ottoman Cultural Heritage in South Africa: Islamic Legacy of the Ottoman Empire at the Tip of Africa: Archival Records Photos and Documents = Güney Afrika'da Osmanlı Kültürel Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'nın Ucundaki İslam Mirası : Arşiv Kayıtları Resimler Ve Belgeler*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2020.
- Gençoğlu. Halim "Güney Afrika Milli Arşivlerinin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi" *Belleten* TTK, 83, no. (2019): 933-956. <https://doi.org/10.37879/belleten.2019.933>.
- Hannoum, Abdelmajid. "Translation and the Colonial Imaginary: Ibn Khaldūn Orientalist." *History and Theory*, 2003, pp. 61–81.
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich, Robert F. Brown, J. M. Stewart, *Lectures on the History of Philosophy 1852-6. Volume 1*, Introduction and Oriental Philosophy Together with the Introductions from the Other Series of These Lectures. Oxford: Clarendon Press. 2013.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (Author), Alan Brudner, *Lectures on the Philosophy of Right 1819-1820*. Toronto: University of Toronto Press. 2023.
- Lewis Bernard. *Notes and Documents from the Turkish Archives; a Contribution to the History of the Jews in the Ottoman Empire*. Jerusalem: Israel Oriental Society. 1952.
- Lewis, Bernard. "The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands." *Journal of the Royal Asiatic Society* 1952, pp.139–55.
- Matthew, Unangst, *Colonial Geography: Race and Space in German East Africa 1884-1905*, University of Toronto Press, Toronto, 2022.
- Mazrui Ali A. "Africa between the Baobab Tree and the Owl of Minerva: A Post-Colonial Narrative of Memory and Learning." *African and Asian Studies* 2013, pp.140–53. <https://doi.org/10.1163/15692108-12341255>.
- Ngũgĩ: *Reflections on His Life of Writing*. Woodbridge Suffolk: James Currey. 2018.
- Oldfield, Britta Timm Knudsen J. R.- Buettner, Elizabeth-Elvan Zabunyan, *Decolonizing Colonial Heritage: New Agendas Actors and Practices in and Beyond Europe*, Routledge, Abingdon Oxon, 2022.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Edebiyat Fakültesi Matbaası. İstanbul, 1974.
- Orij John Nwachimereze, *Political Organization in Nigeria Since the Late Stone Age: A History of the Igbo People* First Palgrave, Macmillan paperback ed., Palgrave Macmillan, New York NY, 2013.
- Robert Dankoff, Nuran Tezcan, Michael D. Sheridan, *Ottoman Explorations of the Nile: Evliya Çelebi's "Matchless Pearl These Reports of the Nile" Map and His Accounts of the Nile and the Horn of Africa in the Book of Travels*. London England: Gingko Library. 2018
- Royster, Paula D, *Decolonizing Arts-Based Methodologies: Researching the African Diaspora*, Brill Sense, Leiden, 2021.
- Thomas T., Spear, *The Oxford Encyclopaedia of African Historiography: Methods and Sources*, Oxford University Press, New York, 2019.
- Thula, Simpson, *History Beyond Apartheid: New Approaches in South African Historiography*, Manchester University Press, Manchester, 2023.
- Timbukti Maḥmūd Kutī ibn Mutawakkil Kutī Christopher Wise and Hala Abu Taleb, *The Timbuktu Chronicles 1493-1599: English Translation of the Original Works in Arabic by Al Hajj Mahmud Kati*, Africa World Press, Trenton NJ, 2011.
- Westerfeld Jennifer Taylor, *Egyptian Hieroglyphs in the Late Antique Imagination*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2019.
- Záhořík Jan. *Inequalities and Conflicts in Modern and Contemporary African History: A Comparative Perspective*, Lexington Books, Lanham, 2019.

Appendices

1. An African Map from the Western Colonial Era, 1600s

2. An Ottoman Map of Africa drawn in the 1600s (Katip Celebi)

ChronAfrica

China's Africa Policy during the Xi Jinping Era (2012-2022)

Kaan Devecioglu¹, Duygu Akçomak²

Abstract

This study examines China's Africa policy during the Xi Jinping era, in the context of political, economic, security, and socio-cultural aspects. Africa is one of the regions of strategic importance, especially in terms of meeting the energy and raw material demands of global and regional actors, despite the significant lack of accumulated capital. In this regard, China has notably intensified its relations with African countries, particularly since the 1990s. China's approach to Africa began with collaborations based on economic interests, progressed to consolidating political relations through soft power elements, and the establishment of reliable relations in this process has also paved the way for China to become a security actor in the region. In the study, these aspects are considered as turning points and are examined through the process tracing method. Consequently, the main objective of this study is to analyze China's Africa policy during the Xi Jinping era specifically using the process tracing method.

Keywords: China, Africa, Xi Jinping, and Geopolitics

Introduction

The People's Republic of China has become a prominent actor in today's global power struggle, with its rapidly growing economy and increasing visibility in international affairs. Since the second half of the 20th century, the People's Republic of China has been steadily developing economically and has been actively developing political relations with African countries since the 1980s. In this context, China conducts diplomatic visits, summits, and signs economic, trade, and military cooperation agreements. Particularly, China is expanding its influence in Africa by providing aid, infrastructure development, and investment. In the 21st century, it has become one of the main actors on the African continent. Indeed, following the end of the Cold War and the Soviet Union's (then Russian Federation) withdrawal from Africa in the 1990s, China has filled the power vacuum and become one of the strong actors in the region.¹

¹ Hakan Fidan-Bülent Aras, "The Return of Russia-Africa Relations", *Ahmet Yesevi University Board of Trustees*, 2010, (52), p. 47-68.

¹Center for Middle Eastern Studies-ORSAM, North African Studies, Türkiye

²Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Economics, Türkiye

Corresponding author: Kaan Devecioglu **E-mail:** kaandevecioglu@yahoo.com

Received: 28.01.2024 **Accepted:** 15.03.2024 **Published:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

Africa is a continent of particular economic importance for China. China is engaged in intensive cooperation with Africa in areas such as trade, investment, infrastructure, energy, and natural resources. China accesses Africa's rich resources to meet the energy and raw material needs of its rapidly growing economy.² Africa is China's largest supplier of oil and a significant source of minerals and agricultural products. Additionally, Africa's young and dense population is expected to surpass that of China and India by 2050, which signifies a potential market and source of cheap labor for China. In this context, China is increasing its trade volume with African countries to exploit Africa's vast and potential markets. Currently, China is Africa's largest trading partner, and the trade volume between the two sides was \$192.7 billion in 2020.³ China contributes to Africa's development and benefits its own companies and workforce by investing in large-scale infrastructure projects in Africa, including railways, roads, ports, dams, power plants, and communication networks.⁴

China establishes various mechanisms and undertakes initiatives to deepen economic cooperation with Africa. For example, the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC) is the primary platform for economic cooperation between the two sides and has been held regularly since 2000. Additionally, China develops joint projects with African countries under the Belt and Road Initiative (BRI). China's economic relations with Africa benefit both China and Africa. However, these relations also bring certain problems, such as the terms and transparency of loans provided by China, concerns regarding the debt sustainability and sovereignty of African countries, and whether China's investments and activities in Africa are in line with the interests of the local population, the environment, and human rights. China's approach to Africa in the context of security has become more noticeable since 2013, shaped in line with global political goals such as the New Silk Road Project and the China Dream vision. China's policies in Africa, including bilateral military diplomacy, the increasing presence of the Chinese navy off the African coasts, establishment of military bases, changing approach to United Nations (UN) operations, and supporting the military capacity building of African regional organizations, are used to advance China's strategic interests and protect its overseas interests. China's security policies in Africa adhere to the principle of non-interference in internal affairs, but this principle is pragmatically determined in practice.⁵

This study focuses on the period from Xi Jinping's presidency in 2012 to 2022. However, background information before 2012 is also provided where necessary. The reason for this is the process tracing method adopted in the study, which is deemed necessary to support the analysis of developments between 2012 and 2022. The use of process tracing in this study is beneficial in identifying cause-and-effect relationships based on the turning points in the relations between China and Africa during these years. For example, during this process, China, under Xi Jinping, announced its decision to open its first overseas base in Djibouti in 2015, signed agreements with Sahel countries, where the threat of terrorism has increased since 2012, for military training and the export of security equipment, and in addition, the Beijing administration has also taken steps to sign new agreements with relevant African countries for the energy and raw materials it needs, as well as to develop its socio-cultural relations.

Consequently, the study is examined under five main headings. The first is the basic characteristics of Chinese foreign policy and its approach to African countries, aiming to provide background on the limitations and potential of China's approach to Africa during the Xi Jinping era. The second heading is China's geopolitical approach to African countries, aiming to identify Africa's position in initiatives such as bilateral political relations with African countries, the Belt and Road Initiative (BRI), and the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). The third heading

² Fatih Kılıç, "Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri", *International Journal of Politics and Security*, 2019 1(1), p. 71-96.

³ Meriç Subaşı Ertekin, "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılansında Afrika'nın Önemi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, (12), p. 189-22.

⁴ TRT Haber, "Yükselen Kıta Afrika'da Güç Mücadelesi: Çin" <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yukselen-kita-afrikada-guc-mucadelesi-cin-549983.html>, son erişim tarihi 02.02.2024.

⁵ Seval Çolak, "İçişlerine Karışmama İlkesi Bağlamında Çin'in Afrika'daki Askeri ve Güvenlik Politikaları (1955-2021)" *Topkapı Journal of Social Science*, 2022, 1(1), p. 71-87.

is China's soft power policy in Africa, intended as a complement to the geopolitical approach and providing a positive background to the economic and security relations with Africa discussed in the following headings. The fourth heading is China's economic relations with African countries, and the fifth is security relations. Additionally, this order of headings also identifies the turning points in China's Africa policy between 2012 and 2022 in the context of the process tracing method.

1. Basic Characteristics of Chinese Foreign Policy and Its Approach to Africa

Chinese foreign policy towards Africa, especially since the dissolution of the Soviet Union, has become one of the main agendas in international politics. Considering that every country in international politics strives to maximize its interests, China is consolidating its economic, political, and military power and consolidating its relations with global and regional actors. The basic characteristics of Chinese foreign policy include multilateral diplomacy, mediation in conflict resolution, promoting joint development, non-interference in the internal affairs of any country, and respecting sovereignty rights. Especially since the 2000s, parallel to its rapidly growing economy, China has consolidated its position in international politics, particularly in organizations such as the UN.⁶ Particularly, China's establishment of the Asian Infrastructure and Investment Bank and the revival of the historic Silk Road through the Belt and Road Initiative (BRI) are indicative of its global leadership aspirations and challenge to the US-dominated international system without directly confronting the US. Therefore, China's foreign policy is based on consolidating its economic and military power and aiming for global leadership without engaging directly with the dominant power, the US. However, this strategy is criticized by other actors and is particularly interpreted by the US as a challenge to its influence in international politics.

Moving from this background, the basic parameters of China's approach to Africa in its foreign policy are based on economic relations, diplomacy, development aid, cultural relations, and military cooperation. In terms of economic relations with African countries, China has established and maintained strong relations before and during the Xi Jinping era. Africa's natural resources and market are of strategic importance for China's manufacturing industry and export of value-added products. Economic relations are consolidated with diplomacy, development aid, cultural relations, and military cooperation.⁷ In this regard, China is increasing the number of its embassies in Africa and the capacities of the existing ones, continuing its search for peaceful solutions to regional conflicts, increasing development aids in various fields from education to health, strengthening its positive image through Confucius Institutes, and increasing military cooperation both under the UN and bilateral relations when legitimate governments fail to combat terrorism.⁸

2. Geopolitical Approach

On November 15, 2012, Xi Jinping assumed the role of General Secretary at the 18th National Congress of the Communist Party of China (CPC), and on March 14, 2013, he became the President of China. Xi Jinping, considered the most powerful and nationalistic leader since Mao Zedong, has implemented policies in China's foreign affairs markedly different from his predecessors, resulting in significant changes. Since coming to power in 2013, Xi Jinping has endeavored to deepen China's relationship with Africa, reaching new heights in diplomatic and economic terms during his tenure. A notable development in this period is the establishment of the Belt and Road Initiative (BRI), aimed at enhancing infrastructure connectivity between China and Africa, among other regions. The BRI has

⁶ Zheng, Chen, "China debates the non-interference principle." *The Chinese Journal of International Politics*, 2016, 9(3) p. 349-374.

⁷ Larry Hanauer-Lyle J. Morris, *Chinese engagement in Africa: Drivers, reactions, and implications for US policy*, Rand Corporation, Washington, 2014, p. 26-39.

⁸ Denis M. Tull, "China's engagement in Africa: scope, significance and consequences", *The Journal of Modern African Studies*, 2006, 44(3), p. 459-479.

opened avenues for major projects across Africa, making significant strides in industries, infrastructure, health, education, agriculture, and communication.⁹

The Belt and Road Initiative was first announced by Xi Jinping during his 2013 visit to Kazakhstan at Nazarbayev University. Encompassing 65 countries, the project is deemed one of the 21st century's most significant and strategic, with China committing a trillion dollars to its realization.¹⁰ The BRI aims to establish connections between Asia, Africa, and Europe, increase trade flow, foster long-term economic growth, and benefit all participating nations.¹¹

The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC) plays a crucial role in China's relations with the continent. Through FOCAC, China has approximately tripled since 2000, its financial commitments to Africa and garnered increased support from African nations in the UN.¹² Established in 2000 to enhance cooperation between China and African countries, FOCAC has seen significant advancements in many areas of China-Africa cooperation during Xi Jinping's era. Notably, under Xi Jinping, the period has been marked by increased Chinese investment and aid to Africa through FOCAC. Xi Jinping, after becoming the President of China in 2012, made his first visit to Africa in 2013, emphasizing the importance of FOCAC.¹³ At the 2015 FOCAC Johannesburg Summit, Xi Jinping announced a credit support of \$60 billion to African countries.¹⁴ This support encompasses trade, investment, infrastructure, financing, and economic aid. China's economic relations with Africa significantly impact both China's access to energy resources and Africa's development.¹⁵ Overall, FOCAC continues to be a vital platform for enhancing and strengthening cooperation between China and Africa, with the meetings held during Xi Jinping's era signifying China's emphasis on Africa. Additionally, FOCAC has also facilitated the development of China's diplomatic relations with Africa.¹⁶ In this context, China's diplomatic presence in Africa plays a significant role both for its own interests and for Africa's development.

China's diplomatic presence in Africa also leads to competition among international powers. Traditional powers with significant political and economic interests in Africa, like the USA, France, United Kingdom, and Russia, are concerned about China's growing influence. China, on the other hand, claims to approach African countries with mutual respect and a win-win principle, exemplifying a new type of global relationship. The embassies China has established in Africa during this period are significant steps in enhancing its diplomatic presence and influence on the continent. China has established diplomatic relations with 54 African countries and has embassies in 53, making it the region where China has the most embassies worldwide.¹⁷ China's embassies in Africa reflect the importance it places on African countries and the value Africa holds in China's global strategy. These embassies serve as tools for enhancing economic, political, cultural, and military cooperation with Africa, engaging in various activities like credit support, infrastructure projects, trade agreements, health aid, educational scholarships, and military training. They also strengthen China's image and reputation in Africa.

⁹ David H. Shinn, "China in Africa", *Africa in World Politics*. Edt. John W. Harbeson and Donald Rotschild, Routledge, Cambridge, 2023, p. 217-236.

¹⁰ Berkan Karamurtlu, "Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2020, 3(6), p. 54-81.

¹¹ Zhao Hong, *Trends in Southeast Asia: China's One Belt One Road: An Overview of the Debate*, ISEAS Publishing, Singapore, 2016, p. 5-9.

¹² Ian Taylor, *The forum on China-Africa cooperation (FOCAC)*, Routledge, Cambridge, 2010, p. 81-89.

¹³ Kılıç 2019, p. 71-96.

¹⁴ Kenneth King, "China-Africa education cooperation: From FOCAC to belt and road" *ECNU Review of Education*, 2020, 3(2), p. 221-234.

¹⁵ Kılıç 2019, p. 71-96.

¹⁶ Zeng Aiping and Shu Zhan, "Origin, achievements, and the prospects of the Forum on China-Africa Cooperation", *China Int'l Studies*, 2018, 72, p. 88-108.

¹⁷ Foreign Affairs Committee, "China Regional Snapshot: Sub-Saharan Africa" <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-sub-saharan-africa/#:~:text=China%20also%20has%20an%20estimated,One%20Belt%20One%20Road%20initiative>, son erişim tarihi 02.02.2024.

During Xi Jinping's tenure, various bilateral agreements have been signed to support both China's interests and Africa's development in the realm of political relations. These agreements cover trade, investment, infrastructure, financing, economic aid, health, education, culture, military cooperation, and international issues.¹⁸ Through partnership agreements with African countries, China aims to contribute to Africa's peace and stability and enhance its role in the international community.¹⁹

In this context, bilateral agreements in China-Africa political relations are evaluated in terms of challenges and opportunities faced by both China and Africa. For China, Africa offers strategic opportunities like access to energy resources, new markets and investment opportunities, and gaining global influence and reputation. Africa also provides solutions to international challenges faced by China, such as securing African countries' support against Western criticisms regarding human rights violations. For Africa, China represents a significant source of financing for economic development and infrastructure improvement. China's policy towards Africa also offers African countries the opportunity to determine their own fate and escape the pressure of Western countries.²⁰

Relations with the African Union (AU) during Xi Jinping's era are crucial in the context of China's political relations with Africa. During this period, China and the AU have developed various cooperation mechanisms to address the common interests and problems of both China and Africa. China views the AU as an important partner for Africa's development and integration and supports its role. Political, economic, social, and cultural agreements have been signed between China and the AU.²¹ In 2015, a comprehensive strategic partnership agreement was signed between China and the African Union. This agreement forms the foundation of cooperation between the two sides and defines their shared vision, principles, and objectives. In 2018, a development plan agreement was signed between China and the AU, aiming to harmonize the AU's Agenda 2063 with China's Belt and Road Initiative.²² In 2020, a cooperation agreement against COVID-19 was signed between China and the AU, strengthening cooperation in areas like information sharing, medical supply provision, vaccine development, and distribution.²³ Thus, the relations between China and the AU contribute to both parties playing a more effective role in global issues. China, along with the AU, seeks joint solutions to issues like climate change, terrorism, regional peace, and security.²⁴ The relations between China and the African Union also interact with other actors, including the establishment of a trilateral cooperation mechanism with the European Union.²⁵ This mechanism expands cooperation between the two sides with the participation of a third party. In conclusion, China's relationship with Africa has become increasingly significant in recent years, with economic and political ties continuing to deepen. As China seeks to expand its global influence, its relationship with Africa remains a key component of its foreign policy.

¹⁸ Selim Öterbül, "Xi Jinping Döneminde Çin'in Ortadoğu'daki Güvelik Stratejisi", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2022, 53, p. 41-70.

¹⁹ Gözde Söğüt, Pasifik'ten Afrika'ya: Yükselen Güç Çin'in Afrika Politikası, *Africana-Inönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 1(1), p. 72.

²⁰ Öterbül 2022, p. 41-70.

²¹ Daniel Large, "China, Africa And The 2021 Dakar Focac", *African Affairs*, 2022, 121(483), p. 299-319.

²² Keiran E. Uchehara, "Yüzyılda Çin-Afrika İlişkileri: İlgi, Uzlaşma ve Çatışma", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2009, 6(23), p. 95-111.

²³ Large 2022, p. 299-319.

²⁴ Charles Ukeje and Yonas Tariku, "Beyond symbolism: China and the African Union in African peace and security", *China and Africa: Building peace and security cooperation on the continent*, 2018, p. 289-309.

²⁵ Policy Center For The New South: "AfCFTA and the Creeping Power Play: Africa, the European Union, and China", <https://www.policycenter.ma/publications/afcfta-and-creeping-power-play-africa-european-union-and-china>, son erişim tarihi 02.02.2024.

3. China's Soft Power Policy in Africa

In international politics, the concept of soft power refers to elements beyond hard power, which encompasses military and economic sanctions. Soft power is a more abstract concept, rooted in historical continuity and not possessed by every state. It can be defined as the reflection of a country's cultural heritage in contemporary times and its ability to influence other states and make them aspire to its values. Historical continuity plays a crucial role in shaping soft power. According to Joseph Nye, soft power is the second face of power. Desired outcomes in international politics can be achieved not only through hard power but also through the admiration and desire of other states for a country's values and prosperity.²⁶ The European Union, the USA, and the United Kingdom are primary examples of this, where a country's ability to set the global agenda and direct the preferences of other countries indicates its soft power. From this perspective, soft power concerns an international actor's capacity to prioritize its values over other options. The sources of soft power are culture, political values, and foreign policy. Nye emphasizes that a country's culture must be attractive to others, its political values practiced both domestically and in foreign policy, and its foreign policy should conform to legitimate and ethical values accepted by the international community.²⁷

China, with its historical background, profound state tradition, large population, and rapidly developing economy, is a prominent actor in international politics. Parallel to its economic rise, China values soft power elements to positively shape its image in countries with which it engages and to develop sustainable relationships. China has emphasized soft power elements both before and during Xi's era on national and international stages. The literature on soft power, especially regarding China, discusses the limitations of its soft power policy, whether its growing economy will transform it into a superpower, and propositions for the future, considering the impact of recent global events on China's soft power. This section examines China's soft power policy in Africa in terms of culture, political values, and foreign policy, elucidating the limitations of China's soft power and the reasons contributing to its rise in political, economic, and military terms.

Since the 1990s, China has incorporated the concept of soft power into its agenda. Chinese intellectuals have produced academic works on this concept, and especially since the 2000s, alongside its rising economic and military power, the Chinese government has discovered the importance of soft power policies in the political realm. With Hu Jintao's presidency in 2002, the concept of soft power started gaining attention among Chinese leaders.²⁸ The popularity of Nye's soft power concept among Chinese policymakers and thinkers is primarily attributed to the Confucianism present in Chinese history and culture, which emphasizes moral power over physical force in governance. Thus, soft power emerges from the potential inherent in a civilization with a profound historical background like China.²⁹ Moreover, following the Soviet Union's collapse, intensive discussions in China about the rise and fall of great powers in the international arena suggested that the Soviet Union lost the Cold War due to its neglect of soft power against the USA. Consequently, Chinese elites and academics agree that China must value soft power alongside hard power to avoid a similar fate and maintain its global influence.³⁰

²⁶ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç*, Elips Yayınevi, Ankara, 2005, p. 14-15.

²⁷ Nye 2005, p.15-17.

²⁸ Joseph S. Nye-Jisi Wang, "Hard Decisions on Soft Power: Opportunities and Difficulties for Chinese Soft Power", *Harvard International Review*, 2009, 31(2), p.18-22.

²⁹ Bonnie Glasser-Melissa E. Murphy, "Soft Power with Chinese Characteristics: The Ongoing Debate", *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, Edt. Carola McGiffert, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2009, p. 10-26.

³⁰ Glasser-Murphy 2009, p.10-26.

In Africa, China employs key tools like Confucius Institutes, classes, CGTN-centered media structure, support for local media outlets, and scholarships for African students. When examining China's position in Africa from the perspective of culture, political values, and foreign policy - the components of soft power as institutionalized by Nye - China presents a positive image culturally and in foreign policy. However, the authoritarian nature of Beijing's regime poses a fundamental limitation regarding the acceptability of its political values. On the other hand, many African countries' authoritarian regimes and Beijing's principle of non-interference in internal affairs result in a positive image concerning political values. China proposes the Beijing Consensus, an alternative to the Washington Consensus, which is based on market economy and authoritarian regime, positively impacting its image in African countries from a political values standpoint.

4. Economic Approach

During Xi Jinping's era, China's investments in Africa, primarily through cooperation agreements, have focused on areas like infrastructure projects, mining, energy, and agriculture. These investments aim to meet China's economic needs and provide development aid to African countries. Although the exact total of China's investments in Africa is unknown, estimates suggest that it was around \$143 billion between 2000 and 2018. The loans China provided to Africa are calculated to be \$148 billion from 2000 to 2019. Major investment partners of China in Africa include countries like Nigeria, Angola, Ethiopia, South Africa, and Algeria.³¹ China's policy towards Africa has elicited mixed reactions from both the continent's nations and other international actors. There are two prominent viewpoints: one sees China's alternative development model and cooperation opportunities in Africa positively, while the other views China as a new colonial power exploiting Africa's resource.³²

China's investments have brought benefits to Africa. For instance, Chinese investments have created over 300,000 job opportunities and provided skill development training to African workers. They have contributed to technology and knowledge transfer in Africa, facilitated 12% of Africa's annual total industrial manufacturing worth \$500 billion, and supported infrastructure financing and development.³³ However, there are also concerns regarding China's investments. Firstly, it's argued that these investments have made African countries economically dependent on Beijing, losing control over their own resources.³⁴ The investments have increased Africa's debt burden, with China demanding strategic assets or political concessions in return, hindering the continent's development of its own technology and knowledge, and making it dependent on Chinese technology.³⁵ They are also said to hinder the development of local industries, forcing African countries to remain as raw material exporters.³⁶

³¹ Philip Akrofi Atitianti-Qian Dai, "Does Chinese foreign direct investment improve the welfare of Africans?" *Journal of African Business*, 2022, 23(4), p. 964-983.

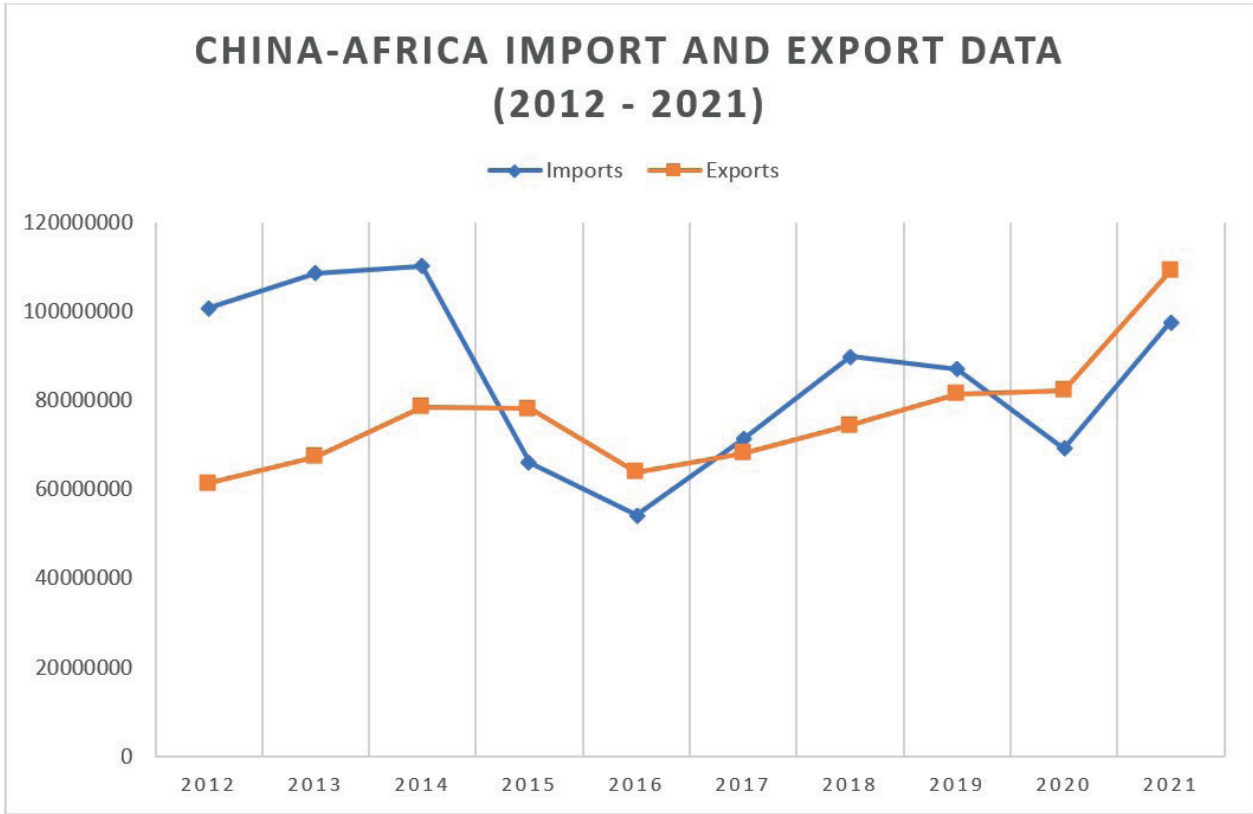
³² Suisheng Zhao, "A neo-colonialist predator or development partner? China's engagement and rebalance in Africa." *Journal of Contemporary China*, 2014, 23(90) p.1033-1052; Kwame A. Insaiddoo, China: The New Imperialists & Neo-Colonialists in Africa?, *AuthorHouse*, 2016; Okolo, Abutu Lawrence, and Joseph O. Akwu. "China's foreign direct investment in Africa's land: hallmarks of neo-colonialism or South-South cooperation?." *Africa review*, 2016, 8(1), p. 44-59; Alexander Revheim Sherling, China in Africa: New colonialism or sustainable development?, MS thesis. *The University of Bergen*, 2014.

³³ Hüseyin Avni Gümrükçüoğlu, "Çin Yayılmacılığı Kiskacında Afrika", AFAM, 2017. <https://afam.org.tr/cin-yayilmaciligi-kiskacinda-afrika/>, son erişim tarihi 02.02.2024.

³⁴ Berk Çetintaş, *Çin'in Afrika'daki Enerji Politikaları*. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

³⁵ Kılıç 2019, p. 71-96.

³⁶ Euronews, "Çin'e Olan Ekonomik Bağımlılık Almanları Endişelendiriyor" <https://tr.euronews.com/2022/11/04/cine-olan-ekonomik-bagimlilik-almanlari-endiselendiriyor-analiz>, son erişim tarihi 02.02.2024.

Figure 1. China-Africa import and export data (2012 - 2021).

*US Dollar

Source: World Bank WITS

Secondly, China's investments are seen as serving its neo-mercantilist policies and prioritizing its economic interests over Africa's development needs.³⁷ China's neo-mercantilist policies aim to protect its own market and achieve trade surpluses for expansion into foreign markets. In this context, China's neo-mercantilist policies in Africa involve state-backed investments to secure strategic resources and markets.³⁸

Thirdly, there are concerns that China's investments contribute to the exploitation of Africa's natural resources and environmental issues.³⁹ China imports significant amounts of natural resources like oil, copper, iron, and timber from Africa and offers loans in return, leading to violations of environmental standards, pollution, deforestation, biodiversity loss.⁴⁰ These investments are also accused of ignoring the participation and rights of local communities and weakening the management of local resources. Lastly, it's claimed that China's investments

³⁷ Gümrükçüoğlu, 2017.

³⁸ Orhan Şimşek, "Çin'in Merkantilist Enerji Politikaları ve Latin Amerika'daki Yansımaları" *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 2019, 11(20), p. 106-115.

³⁹ The Conversation, "La nouvelle stratégie énergétique de la Chine en Afrique : enjeux et défis" <https://theconversation.com/la-nouvelle-strategie-energetique-de-la-chine-en-afrique-enjeux-et-defis-179909>, son erişim tarihi 03.02.2024.

⁴⁰ Semanur Soyyiğit, "Çin'in Afrika'daki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Afrika Ülkelerindeki Ekonomik Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2020, 21(1), p. 269-292.

use private military companies to threaten security and stability in the region, leading to human rights violations and conflicts, with Chinese private military companies providing armed forces to manage these risks.⁴¹

Overall, China's economic approach to Africa during Xi Jinping's era is part of its effort to develop cooperation among developing countries and demonstrate its status as a rising superpower. China has provided Africa with substantial direct investments, technical assistance, grants, zero-interest loans, and concessional loans. Furthermore, its "Belt and Road Initiative" supports its economic objectives towards Africa, strengthening its connection with the continent. This initiative intertwines China's geopolitical interests with economic, political, and security ties between African countries and China.⁴² China's policies towards Africa are driven by a desire to enhance its influence on the continent by forming strategic partnerships against Western domination.⁴³

5. Security Approach

Under Xi Jinping's leadership, China has been actively engaging in military cooperation with African countries by providing military training, equipment, and technology. This cooperation serves as a tool for increasing China's influence in Africa and enhancing the security capabilities of African nations. The impact of China's military assistance is assessed differently for China and African countries. For China, military aid is a means to increase its influence in Africa, secure access to energy and natural resources, protect overseas interests, and reinforce its role as a global power. Additionally, China's military assistance to African countries reinforces its image of adhering to the principle of non-interference in internal affairs and respecting the sovereignty of African nations, while also aiming to balance the influence of Western actors in Africa. For African countries, Chinese military aid is seen as an opportunity to enhance their security capabilities, maintain regional peace and stability, combat threats like terrorism and piracy, and achieve development goals.

China's participation in UN peacekeeping operations in Africa has significantly increased in recent years. In 2019, China became the second-largest contributor of troops to UN peacekeeping missions.⁴⁴ China contributes to peacekeeping operations in areas such as Mali, South Sudan, Darfur, the Democratic Republic of Congo (DRC), and Western Sahara. The reasons for China's participation in these operations include aligning with its strategy of peaceful development and the image of a responsible major power contributing to international peace and security. Other reasons are protecting its economic interests and overseas citizens in Africa, strengthening the role of the UN and adhering to the principle of international legitimacy, and enhancing China's political and diplomatic relations with African countries. Additionally, these operations offer China the opportunity to develop military capacity and experience and test new weapons systems.⁴⁵

For African countries, China's participation in UN peacekeeping operations is viewed as an opportunity to strengthen their security capabilities, maintain regional peace and stability, combat threats like terrorism and piracy, and facilitate economic aid from China, thereby enhancing their voice in the UN and gaining more international respect. It is also seen as support for escaping the pressure of Western actors and protecting their sovereignty rights.⁴⁶

⁴¹ TERAM, "Çin-Afrika İlişkilerinde Çin Özel Askeri Şirketlerinin Faaliyet ve Etkileri", <https://www.teram.org/Icerik/cin-afrika-iliskilerinde-cin-ozel-askeri-sirketlerinin-faaliyet-ve-etkileri-207>, son erişim tarihi 03.02.2024.

⁴² Kübra Yılmaz, "Çin'in Afrika Parametreleri", *Africana-Inönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 1(1), p. 87-102.

⁴³ Kılıç 2019, p. 71-96.

⁴⁴ Sam Gitlitz, "Security and Development, the Two Wins of China's African Strategy: Initial Research into China's Win-Win Strategy's for African Security" *Journal of Peacebuilding & Development*, 2023, 18(2), p. 216-221.

⁴⁵ Haluk Karadağ, "Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uluslararası Barış ve Güvenliğe Katkıları", *Journal of East Asian Studies in Türkiye*, 2018, 1(1), p. 55-74.

⁴⁶ Wang Li ve Paul Dottin, "Çin'in Afrika'daki Barış Koruma Misyonlarının Ardındaki Nedenler: Pekin'in Stratejik Düşüncelerini Yorumlama" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, 7(14), p. 1-16.

However, criticisms have been raised against China's military presence in Africa by both Western and some African actors. Key criticisms include concerns that China's military presence serves its own interests and could lead to regional instability, escalate conflicts and competition, violate human rights and democracy standards, impinge on sovereignty, hinder the development of African countries' security capacities, weaken the role of the UN, violate international legitimacy principles, disrupt the global balance of power, hinder Africa's development goals, increase dependency, and lead to the colonization of Africa.⁴⁷

Further, China's security policies in Africa have been criticized for causing human rights violations and infringing on the freedoms of local populations, particularly by Western powers and some NGOs. Key reasons for these criticisms include allegations that China's security policies violate the principle of non-interference in African countries' internal affairs, support authoritarian regimes, hinder the advancement of human rights and democracy standards, overlook human rights abuses, exploit natural resources, violate property and labor rights of local populations, impede the right of African countries to self-determination, and exacerbate ethnic conflicts and internal turmoil.⁴⁸

Overall, China's security policies in Africa are a growing area of focus, encompassing cooperation in combating terrorism, drug trafficking, border security, cybersecurity, and other crimes. The reasons for China's cooperation in these areas include protecting its economic interests and overseas citizens in Africa, developing political and diplomatic relations with African countries, promoting peace and stability, addressing regional security issues, taking on global responsibilities in counter-terrorism and crime, and strengthening the role of the UN. Methods of cooperation include providing military training, equipment, and technology; intelligence sharing, joint operations, capacity building support; offering assistance and consultancy in border security, cybersecurity, and judicial cooperation; participating in UN peacekeeping operations; and supporting African countries in counter-terrorism and crime on international platforms.⁴⁹ In conclusion, under Xi Jinping, China plays an active role in security policies in Africa, aiming to enhance Africa's security capacity through military cooperation, counter-terrorism, cybersecurity, peacekeeping, and anti-piracy efforts.

Conclusion

China's growing political, economic, security, and socio-cultural influence in Africa since 2012 has become one of the key developments in international politics. This shift highlights Africa's increasing importance in global politics and showcases the arena of competition among global actors. Consequently, China's approach to Africa has significant economic and political implications on the continent. China's strategy towards Africa is part of its broader international strategy based on multipolarity and non-interference, aimed at consolidating its geopolitical interests. This approach, characterized by increased aid, debt cancellation, and the growth in China-Africa trade, especially in the oil sector, is mutually advantageous for both Chinese and African political elites. However, China's approach differs from previous models of economic development aid between African countries and Western nations, primarily because China does not prioritize democratic and human rights values like the West.

Post-Soviet Union, there has been a noticeable shift in Africa's traditional actors - the USA, France, and the UK - with their dominance waning and alternative actors like China becoming more active. The rise of China as an alternative to Western traditional actors in Africa likely signals an increase in East-West competition within the African sub-regional system. Nevertheless, African countries are more inclined to diversify their international relations to strengthen their position in the global system rather than transitioning from Western to Eastern dominance.

⁴⁷ Shinn 2023, p. 217-236.

⁴⁸ Çolak 2022, p. 71-87.

⁴⁹ Bulelani Jili, "The Spread of Chinese Surveillance Tools in Africa: A Focus on Ethiopia and Kenya", *Africa-Europe Cooperation and Digital Transformation* Edt. Chux Daniels, Benedikt Erforth, Chloe Teevan, *Routledge*, 2022. p. 33-36.

Economically, the role of Africa in the global economy remains uncertain in the context of China's approach. However, the diversification of African countries' external economic ties is a significant development. The ambiguity in China-Africa economic relations mirrors the asymmetrical relationship historically observed between Western actors and Africa. The clarity of this uncertainty in China-Africa economic relations will likely emerge in the coming years, particularly in terms of Beijing's investments in Africa contributing to the production of value-added products and know-how sharing. China clearly states that its approach to Africa differs from that of Western actors.

China's economic engagement in Africa also impacts its political and security engagements. For instance, China's commercial engagements with African countries indirectly contribute to the development of political (geopolitical and socio-cultural) relations and consolidate its influence in areas like establishing military bases for trade security, participating in peacekeeping and counterterrorism operations, and exporting security equipment and military training. Therefore, considering the critical turning points in the processes depicted in this big picture, the practices of Chinese policymakers towards Africa reveal a connected and phased approach.

References

- Aiping, Zeng and Zhan, Shu "Origin, achievements, and the prospects of the Forum on China-Africa Cooperation", *China Int'l Studies*, 2018, 72, 88-108.
- Atitianti, Philip Akrofi and Dai, Qian "Does Chinese foreign direct investment improve the welfare of Africans?" *Journal of African Business*, 2022, 23(4), 964-983.
- Çetintaş, Berk, *Çin'in Afrika'daki Enerji Politikaları*. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- Çolak, Seval, "İçişlerine Karışmama İlkesi Bağlamında Çin'in Afrika'daki Askeri ve Güvenlik Politikaları (1955-2021)" *Topkapı Journal of Social Science*, 2022, 1(1), 71-87.
- Ertekin, Meriç Subaşı, "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılmasında Afrika'nın Önemi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, (12), 189-22.
- Fidan, Hakan ve Aras, Bülent, "The Return of Russia-Africa Relations", *Ahmet Yesevi University Board of Trustees*, 2010, (52), 47-68.
- Gitlitz, Sam, "Security and Development, the Two Wins of China's African Strategy: Initial Research into China's Win-Win Strategy's for African Security" *Journal of Peacebuilding & Development*, 2023, 18(2), 216-221.
- Glasser, Bonnie and Murphy, Melissa E. "Soft Power with Chinese Characteristics: The Ongoing Debate", *Chinese Soft Power and its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, Edt. Carola McGiffert, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2009, 10-26.
- Hanauer, Larry and Morris, Lyle J., *Chinese engagement in Africa: Drivers, reactions, and implications for US policy*, Rand Corporation, Washington, 2014.
- Hong, Zhao, *Trends in Southeast Asia: China's One Belt One Road: An Overview of the Debate*, ISEAS Publishing, Singapore, 2016.
- Jili, Bulelani, "The Spread of Chinese Surveillance Tools in Africa: A Focus on Ethiopia and Kenya", *Africa-Europe Cooperation and Digital Transformation*, Edt. Chux Daniels, Benedikt Erforth, Chloe Teevan, Routledge, 2022. s. 32-49.
- Karadağ, Haluk, "Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uluslararası Barış ve Güvenliğe Katkıları", *Journal of East Asian Studies in Türkiye*, 2018, 1(1), 55-74.
- Karamurtlu, Berkan, "Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2020, 3(6), 54-81.
- King, Kenneth, "China-Africa education cooperation: From FOCAC to belt and road" *ECNU Review of Education*, 2020, 3(2), 221-234.
- Kılıç, Fatih, "Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri", *International Journal of Politics and Security*, 2019 1(1), 71-96.
- Large, Daniel, "China, Africa And The 2021 Dakar Focac", *African Affairs*, 2022, 121(483), s. 299-319.
- Li, Wang ve Dottin, Paul, "Çin'in Afrika'daki Barışı Koruma Misyonlarının Ardındaki Nedenler: Pekin'in Stratejik Düşüncelerini Yorumlama" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, 7(14), 1-16.
- Nye, Joseph S., *Yumuşak Güç*, Elips Yayınevi, Ankara, 2005.

Nye, Joseph S. and Wang, Jisi, "Hard Decisions on Soft Power: Opportunities and Difficulties for Chinese Soft Power", *Harvard International Review*, 2009, 31(2), 18-22.

Öterbülül, Selim, "Xi Jinping Döneminde Çin'in Ortadoğu'daki Güvelik Stratejisi", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2022, 53, 41-70.

Shinn, David H., "China in Africa", *Africa in World Politics*. Edt. John W. Harbeson and Donald Rotschild, Routledge, Cambridge, 2023, 217-236.

Soyyigit, Semanur, "Çin'in Afrika'daki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Afrika Ülkelerindeki Ekonomik Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2020, 21(1), 269-292.

Söğütü, Gözde, Pasifik'ten Afrika'ya: Yükselen Güç Çin'in Afrika Politikası, *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 1(1), 70-86.

Şimşek, Orhan, "Çin'in Merkantilist Enerji Politikaları ve Latin Amerika'daki Yansımaları" *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 2019, 11(20), 106-115.

Taylor, Ian, *The forum on China-Africa cooperation (FOCAC)*, Routledge, Cambridge, 2010.

Tull, Denis M., "China's engagement in Africa: scope, significance and consequences", *The Journal of Modern African Studies*, 2006, 44(3), 459-479.

Uchehara, Keiran E., "Yüzyılda Çin-Afrika İlişkileri: İlgi, Uzlaşma ve Çatışma", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2009, 6(23), 95-111.

Ukeje, Charles and Tariku, Yonas, "Beyond symbolism: China and the African Union in African peace and security", *China and Africa: Building peace and security cooperation on the continent*, 2018, 289-309.

Yılmaz, Kübra, "Çin'in Afrika Parametreleri", *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 1(1), 87-102.

Web Sources

Euronews, "Çin'e Olan Ekonomik Bağımlılık Almanları Endişelendiriyor" <https://tr.euronews.com/2022/11/04/cine-olan-ekonomik-bagimlilik-almanlari-endiselendiriyor-analiz>, son erişim tarihi 02.02.2024.

Foreign Affairs Committee, "China Regional Snapshot: Sub-Saharan Africa" <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-sub-saharan-africa/#:~:text=China%20also%20has%20an%20estimated,One%20Belt%20One%20Road%20initiative>, son erişim tarihi 02.02.2024.

Gümrükçüoğlu, Hüseyin Avni, "Çin Yayılmacılığı Kısacında Afrika", AFAM, <https://afam.org.tr/cin-yayilmaciligi-kiskacinda-afrika/>, son erişim tarihi 02.02.2024.

Policy Center For The New South: "AfCFTA and the Creeping Power Play: Africa, the European Union, and China", <https://www.policycenter.ma/publications/afcfta-and-creeping-power-play-africa-european-union-and-china>, son erişim tarihi 02.02.2024.

TERAM, "Çin-Afrika ilişkilerinde Çin Özel Askeri Şirketlerinin Faaliyet ve Etkileri", <https://www.teram.org/Icerik/cin-afrika-iliskilerinde-cin-ozel-askeri-sirketlerinin-faaliyet-ve-etkileri-207>, son erişim tarihi 03.02.2024.

The Conversation, "La nouvelle stratégie énergétique de la Chine en Afrique : enjeux et défis" <https://theconversation.com/la-nouvelle-strategie-energetique-de-la-chine-en-afrique-enjeux-et-defis-179909>, son erişim tarihi 03.02.2024.

TRT Haber, "Yükselen Kıta Afrika'da Güç Mücadelesi: Çin" <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yukselen-kita-afrikada-guc-mucadelesi-cin-549983.html>, son erişim tarihi 02.02.2024.

ChronAfrica

İklim mülteciliğinin nedenleri ve siyasal, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal eksikliğe çözüm önerileri

Serdar Çakmak¹

Öz

Bu makale küresel iklim değişikliği ve iklim mülteciliğine vurgu yapmasının ötesinde, altıncı yok oluşa yakın olan dünyamızın nasıl bu kıyametten kurtarılacağı konusunda da çözüm önerileri sunmaktadır. Milenyum dönemiyle birlikte göç, terör ve salgınlar çağına giren dünyamız, savaşlar ve iklim nedeniyle yaşanan sorunlara çözüm aramaktadır. Bu çalışmada ise küresel ısınma ve iklim mülteciliğinin nedenlerinin yanında, alınabilecek önlemlerden de bahsedilecektir. Yazıda, iklim mülteciliği bağlamında yaşanan siyasal, sosyolojik ve ekonomik sorunlar ve çözüm önerilerinden bahsedilecek ve ardından hukuksal sorunlara değinilecektir. Bu sorunlara ve çözüm önerilerine değinirken Afrika kıtasında iklim mülteciliğinden en çok mustarip olan Sahra altı ülkeleri ve 2050 yılından sonra yok olma tehlikesi altındaki Maldivler, Kiribati ve Tuvalu gibi ada ülkeleri için alınabilecek önlemlerden bahsedilecektir. Sonuç ve öneriler kısmında ise küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunun hangi hukuksal metinlerde yer aldığı, iklim kaynaklı hak ihlallerinin önlenmesi için hangi hukuksal metinlerin oluşturulması gerektiği, hangi iklim mülteciliği davalarının emsal karar teşkil ettiği? gibi sorulara da cevaplar aranacaktır.

Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Mültecileri, Küresel Isınma, Zorunlu Göç, Hukuksal Sorunlar

Reasons of climate refugees and recommendations for addressing political, social, economic and legal shortcomings

Abstract

In addition to highlighting climate refugees and global climate change, this essay provides remedies to prevent this apocalyptic event from happening to our planet, which is on the verge of the sixth extinction. Our world is still searching for answers to the issues brought on by war and climate change, having entered the era of mass migration, terrorism and

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir, Türkiye

Sorumlu yazar: Serdar Çakmak **E-posta:** serdarcakmak@nevsehir.edu.tr

Makalenin Gönderildiği Tarih: 22.01.2024 **Makalenin Kabul Edildiği Tarih:** 22.03.2024 **Makalenin Yayınlandığı Tarih:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

epidemics with the turn of the millennium. The causes of global warming, climate refugees, and preventative measures will all be covered in this study. The political, social, and economic issues surrounding climate refugees will be discussed in the essay along with potential solutions. After that, the legal issues will be briefly discussed. Measures that can be taken for the island nations of Maldives, Kiribati and Tuvalu, which are in danger of going extinct after 2050, as well as the sub-Saharan countries that suffer the most from climate refugees on the African continent, will be discussed along with these issues and potential solutions. Which legal texts address global warming and climate refugees? Which legal texts should be established to stop rights breaches related to climate change? Which climate refugee cases should be considered precedent decisions? The section on conclusions and suggestions lists the legal texts that address climate change and climate refugees, the texts that can be used to stop limits on rights related to climate change, the cases with precedent rulings pertaining to climate refugees, etc. Answers to queries like these will also be sought.

Keywords: Climate Change, Climate Refugees, Global Warming, Forced Migration, Legal Issues

Giriş

Tahminlere göre 4.55 milyar yaşında olan, şu an için dünyada yaşayan 8 milyar insanla birlikte topraklarında 117 milyara yakın insanı barındıran dünya, hiç olmadığı kadar büyük tehditlerle karşı karşıyadır. Sanılanın aksine günümüzdeki sorunların çoğu insan kaynaklı olarak ortaya çıkmakta, dünyayı bu sorunlardan kurtarmaya çalışan da yine insanoğlu olmaktadır. 4.55 milyar yıl boyunca beşe yakın buzul çağı yaşayan dünyamız, sürekli iklim değişimleriyle yüzleşmiş, kimi zaman da dinozorlar gibi devasa hayvan türlerinin yok olmasıyla yeni bir düzen içine girmiştir.¹ Bilim ne kadar ilerlemiş olsa da dünyanın bilinmeyen gizemli yanları da bulunmakta, geçmişte var olan ileri bir medeniyetin buzul çağı vb. kimi yıkımlara neden olduğu bilgisi kanıtlanırsa çok da şaşırtıcı olmayacaktır. Bu durumu hayale getiren en büyük neden günümüz çağında çoğunlukla insan kaynaklı hava kirliliğinin meydana gelmesi ve insanoğlunun sonu gelmeye tüketim kültürüdür. Trafikten, sanayi tesislerinden, kimyasallardan vb. nedenlerden dolayı azot oksitler ve organik kirlilik meydana gelmekte, atmosferdeki ozon tabakasının delinmesine neden olmaktadır. Bilindiği üzere ozon tabakası hem stratosfer hem de troposferde yer almaktadır. Ozonosfer denilen ve güneş ışınlarının dünyaya zarar vermemesi için hayati öneme sahip olan bu tabaka, hava kirliliğinden etkilenmekte, dünyamız da her geçen gün küresel ısınmanın hedefinde olmaktadır.²

Hesaplamalara göre son 150.000 yıl boyunca bir derece ısınan dünya, son 150 yılda da aynı derecede ısınmış, bin yıl farkla aynı ısı derecesi kadar artış olmuştur. Bu da demek oluyor ki ozon tabakası delindikçe kutuplardaki buzullar eriyecek, su seviyeleri artacak ve kimi adalar ve ülkeler sular altında kalacaktır. Tahminlere göre 2050-2100 arası dönemde ada devletleri olan Maldivler ve Kiribati, Filipinler'in başkenti Manila, Çin'in başkenti Şangay, Tayland'ın başkenti Bangkok, Hollanda, Danimarka, ABD, İngiltere, İtalya, Meksika, İspanya, Yunanistan, Türkiye ve Bangladeş'in kimi kıyı şehirleri, Afrika bölgesinde ise Mısır, Nijerya ve Senegal gibi ülkelerin başkentlerinin sular altında kalacağı hesaplanmaktadır.³

Hava kirliliği sonucu ozon tabakasında artacak delinme küresel ısınmayı da tetikleyecek, 2050 yılına kadar bir derece, 2050-2100 yılları arasında da bir derece daha ısınması beklenen dünya, sonu gelmeyen felaket senaryolarıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır.⁴ Bunlardan birisi de sular altında kalacak ülke insanların iklim mültecisi olması sürecidir. Bu perspektifte sorulması gereken sorular ise: Dünya bu tür bir iklim mülteciliğiyle günümüzde dahi yoğun olarak mücadele ederken, uluslararası toplumu oluşturan dünyanın süper güçleri öncülüğünde oluşturulan

¹ Frank Laczo- Christine Aghazarm, *Migration Environment and Climate Change: Assessing The Evidence*, International Organization for Migration Publishing, 2009, s. 45, 323.

² Konuralp Pamukçu, "Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2006, 3(10), s. 184-186.

³ Mehtap Kaygusuz Akbay, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından 'İklim Mülteciler'", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, 23(1), s. 239.

⁴ Shikha Dalmia-Yusuf Şahin, "Küresel Isınmayı Durdurmak İçin Çok İlan Edilen Plan Çöküyor", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2007, (48), s. 57-59.

anlaşmalar, sözleşmeler, kurullar ve konseyler gelecekte oluşacak krizler bağlamında siyasal, sosyolojik, ekonomik ve hukuksal önlemler alıyorlar mı?; 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi gibi hayati öneme sahip bir konvansiyonda 'iklim mülteciliği' kavramı yer alıyor mu?; hem küresel ısınma hem de iklim mülteciliği sorunu için alınacak önlemler nelerdir?; Afrika vb. kıtalarda küresel ısınma ve iklim mülteciliğinden mustarip olan ülkeler ne tür sorunlarla yüzleşiyor? şeklinde olacaktır.

Bahsedilecek diğer bir konu da iklim mülteciliğinin sadece kuraklık bağlamında analiz edilmeyeceği, erozyon, seller ve yağışların neden olduğu dengesizlik bağlamında da analiz edileceği gerçeğidir. 'İklim (ekolojik=çevre) mülteciliği' konusu kavramsal olarak anlatılırken, hem sosyolojik ve hukuksal anlamda farklılıkları incelenmeli hem de uluslararası hukuk çevrelerince algısı değerlendirilmelidir. Diğer bir sorulması gereken soru ise; doğal afetler ya da küresel ısınma nedeniyle vuku bulan zorunlu göçler konusunda Birleşmiş Milletler gibi örgütler, 'iklim (çevre) göçü' kavramını kullanarak bu süreci 'gönüllü göç' perspektifinde mi değerlendiriyor yoksa hukuksal metinlerinde ve davalarında 'iklim mülteciliği' kavramını kullanarak 'zorunlu göç' olarak mı değerlendiriyor? Bu sorunun cevabı hem iklim mültecilerinin kaderini belirleyecek hem de küresel ısınma gibi dünyanın geleceğini tehdit eden bir unsur için önlemler alınıp alınmayacağı konusunda gösterge olacaktır. Bu bağlamda yapılacak anlatılar ülke ve bölge örnekleri gibi somut unsurlarla şekillenecek, Afrika kıtasında yaşanan insan akışı, Sahra Altı (Güney Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Kongo, Uganda, Çad vb.) ülkeleri ve kimi ada devleti örnekleriyle çeşitlenecektir. Küresel ısınma ve iklim mülteciliğinin olumsuz yansımalarından sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler değil, dünyanın gelişmiş ülkeleri de etkilenecek, kürenin her bir köşesini saran yangınlar tüm ülkeleri tesiri altına alacaktır.⁵

1. Küresel Isınma ve İklim Mülteciliğinin Nedenleri ve Alınabilecek Önlemler

Bilindiği üzere yaklaşık 150.000 yıllık insanlık tarihinde bir derece ısınan dünyamız, son 150 yılda da bir derece ısınmış, bu durumun nedeni merak edilip araştırılmıştır. Bilimsel veriler dikkate alınarak yapılan araştırmalar sonucu küresel ısınmanın buna vesile olduğu belirlenmiş, bu duruma neden olan kimi veriler paylaşılmıştır. Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında her şey Karl Marx'ın hem "Das Kapital" hem de "Komünist Manifesto"da bahsettiği, Kapitalizm'in tüm üretim araçlarını sınırsız bir biçimde kontrol altına alması ve tüketmesi sonucu yaşanan felaket senaryolarıyla bağdaştırılabilir. Marx'a göre Kapitalizm, "gölgesini satamadığı ağacı dahi kesmekte"⁶, bir nevi Niccolo Machiavelli'nin dediği gibi "amaca giden her yol mübah olmaktadır".⁷ Bu anlayış 19. yüzyıl İngiltere'sinde zirve yapmış, sanayi devrimi ile başlayan çevresel kirlilik günümüze kadar son sürat devam etmiş, bu olayların olumsuz durumlarını kestiremeyen ya da bilerek görmezden gelen insanoğlu, sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştır. Bu sonuçlar, fabrika dumanları, araba kirliliği ve diğer zararlı kimyasalların salınımı sonucu ozon tabakasının delinmesi ile birlikte yaşanan gelişmelerdir. Yer küreye gelen zararlı ultraviyole ışınlarını önleyerek dünyanın güneşin sıcaklığıyla kavrulmasını engelleyen atmosferdeki ozon tabakası gün geçtikçe incelmekte ve dünyadaki sıcaklıklar artmaktadır. Her geçen gün ısınan dünyamız buzulların erimesi sonucu deniz taşkınlarıyla, erozyonla, fazla yağışlarla, kuraklıkla, tarım arazilerinin verimsizleşmesiyle vb. birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır.⁸

Küresel ısınma söz konusu olunca kutuplardaki buzulların erimesi ve bu durumun su seviyesini artırması durumu tek başına etkin bir role bürünmemekte, dağlar, mağaralar, göller, ırmaklar vb. yerlerde buzul parçalarının erimesi de buna neden olmaktadır. Ayrıca buna ek olarak, tarım arazilerinin verimsizleşmesi durumu neden kaynaklanıyor? sorusu sorulursa kısa ve net bir bilgi ortaya çıkmaktadır. Kimi bölgelerde kuraklık nedeniyle araziler

⁵ Seyhun Doğan-Mutlu Tüzer, "Küresel İklim Değişikliği İle Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar", *Coğrafya Dergisi*, 2012, (3), s. 186-187.

⁶ Karl Marx, *Kapital Cilt: I: Ekonomi Politikin Eleştirisi* (Vol. 1), Yordam Kitap, 2011, s. 187, 188.

⁷ Niccolo Machiavelli, *The Prince (1513)*, Hackett Publishing, 2008, s. 61, 66.

⁸ Fikri Pekel-Özgecan Taştan Kırık, "Middle School Students' Cognitive Structures About Global Warming and Ozone Layer Depletion", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2016, 12(1), s. 313.

verimsizleşmekte kimi bölgelerde de deniz sularının taşması ve tarım arazilerinin yoğun tuza maruz kalmasıyla verimsizleşme meydana gelmektedir.⁹

ABD ve Çin gibi sanayileşmiş ülkelerin saçtığı sera gazları ve kimyasal atıklar hem doğanın kirlenmesine hem de ozon tabakasının delinmesine neden olmaktadır. Atmosferdeki koruyucu tabakanın delinmesi deniz ve okyanus sularının taşmasına, yağışların artmasına, erozyon ve sel gibi felaketlerin zirve yapmasına neden olmaktadır. Küresel ısınmada dünya nüfusunun artması da diğer bir etkin rol olarak belirmektedir. Bunun en büyük nedeni ise üretim ve tüketim kültürünün artması ve vahşi kapitalizmin dünya nüfusu üzerinden kurguladığı senaryolardır. 2024 yılı itibarıyla 8 milyar insanın yaşadığı dünyamız, 2030 yılında 8.5 milyar, 2050 yılında 9.5 milyar, 2100 yılında da 11-12 milyar olması beklenmektedir.¹⁰ Ayrıca nükleer enerjilerin yarattığı çevresel felaketler ve hava kirliliği, fabrikalarda kömür kullanılması sonucu yaşanan kirlilik ve gerekli önlemlerin alınmaması, kara ve hava araçlarının saldırdığı egzoz dumanları vb. durumlar da küresel ısınmayı ve iklim mülteciliğini körüklemektedir. Sorulması gereken soru ise; insanoğlu ne tür önlemler alırsa küresel ısınma ve iklim mülteciliği sorunu ile başa çıkabilir?

İlk olarak uygulanması gereken politika, bugüne kadar imzalanan ve küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunda yaptırımı güçlü olmayan 'Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (1985), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992), Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1994), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü (1997)' vb. hukuksal metinlerden daha sert uluslararası anlaşma ve sözleşmeler imzalayıp BM çatısı altındaki tüm ülkelere kabul ettirmek olmalıdır. Aksi takdirde bu kadar önemli olayı ülkelerin inisiyatifine bırakmak, küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunun siyasal ve güvenlik ekseninde indirgemeci bir yapıya bürünmesine neden olacaktır. Halihazırda nadir de olsa yaptırımı en güçlü kararları uluslararası mahkemeler almaktadır. Sonraki kısımlarda da kimi örnek vakalardan bahsedilecektir. Ayrıca 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi bağlamında iklim mülteciliği konusunun hukuksal eksikliği ve alınabilecek önlemler konusu da "hukuksal sorunlar" ve "sonuç ve öneriler" kısmında anlatılacaktır.

Küresel ısınma ve iklim mülteciliği sorununun çözülebilmesi için alınması gereken diğer önlemler arasında, fabrikalarda ve enerji santrallerinde kömür kullanımını azaltmak, kara araçlarında benzin, motorin ve gaz gibi zararlı atıkların olumsuz etkisini bertaraf etmek için elektrikli araçların kullanımını teşvik etmek ve hava araçlarının zararlı yakıtları için önleyici projeler yapmak gibi çareler vardır. Avrupa Birliği ülkelerinin bu perspektifteki politikaları bu duruma örnek gösterilmekte, 2050 yılına kadar tamamen elektrikli araçlara geçiş planlanmaktadır.¹¹

Bunlara ek olarak alınabilecek diğer önlemler, elektrik üretimi konusunda kömür, petrol, nükleer enerji vb. yenilemez enerjiler yerine rüzgar ve güneş enerjisi gibi yenilebilir enerji kaynaklarını tüketmek¹²; yanan ormanlar ve kesilen ağaçların yerine fidan dikilmesi için her türlü bireysel ve sivil toplum bağlamında bağışlar, devlet teşvikleri, uluslararası destekler vb. girişimleri artırmak; nüfus büyüme hızını azaltıp tüketim odaklı kültürü zayıflatmak; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi örgütlerin içinde yer alan iklim kurulları ve teşkilatlarının yetkisini ve bütçesini artırmak gibi konuları kapsamaktadır. Tüm bu önlemler alındığı zaman insanların küresel ısınma sonucu yaşadıkları sorunlar da azalacak, çevresel faktörlerden kaynaklanan zorunlu göçler de minimize edilecektir. Ayrıca Sahra Altı Afrika ülkelerinde yaşanan kuraklıklar, Latin Amerika ve Güney Asya ülkelerinde yaşanan seller, tayfunlar, siklonlar, kasırgalar, tornadolar (hortumlar) vb. felaketler de bu küresel ısınmasının dışı vurumudur. Bu çerçevede

⁹ Manik H. Kalubarme-Mithwa Acharya-Shital H. Shukla, Monitoring Drought and Its Impact on Agriculture Using Drought Indices and Geoinformatics Technology in Patan District, Gujarat, *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 2019, 6(2), s. 154-156.

¹⁰ Ümit Sergün, "Dünya Nüfus Artışının Ülkeler Düzeyinde İncelenmesinin Ortaya Koyduğu Sonuçlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 1988, (3), s. 37-39.

¹¹ Alper Keleşoğlu-Süleyman Kocaoğlu-Mert Yöntem vd., "Elektrik Motorlarında Enerji Sınıfları Arası Tüketim Farklılıkları ve Verimlilik Artırıcı Metotlar", *Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, 2023, 1(35), s. 4-5.

¹² İsmail Bülent Gürbüz-Gülay Özkan-Şeniz Korkmaz, "Kırsal Kesimde Yaşayanların Yenilebilir Enerji Kaynakları ve Çevre Bilinci Üzerine Bir Araştırma", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2023, 10(1), s. 191-193.

küresel ısınma ve iklim mülteciliği konusunda yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuksal sorunlardan ve çözüm önerilerinden bahsetmek hayati öneme sahip olmakta, Afrika özelinde ve diğer bölge ülkeleri (ada devletleri vb.) anlamında yaşanan örnek durumlara da kısaca değinmek gerekmektedir.¹³

1.1. Siyasal Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bilindiği üzere iklim mülteciliği konusunun değersizleştirilmesi ve önemsizleştirilmesi süreci, bu konunun siyasallaştırılması ve güvenlikleştirilmesi ile paralel olarak seyir etmiş, politikanın ana malzemesi yapılması olayı bu durumu net bir biçimde ortaya koymuştur. Örnek vermek gerekirse, özellikle Batılı ülkelerde iktidar partileri güç kaybettikleri anda iklim mültecileri vb. hak arayışında olan kişileri kabul etmeme ve sınır geçişlerine engel olma çabası içine girmektedir. Hollanda'da Özgürlük Partisi başkanı Geert Wilders, Fidesz-Macar Yurttaş Birliği başkanı ve ayrıca Macaristan'da başbakan olan Victor Orban ve İtalya'da iktidarı kazanan İtalya'nın Kardeşleri Partisi'nin başkanı ve başbakan olan Giorgia Meloni gibi liderler bu konuyu siyasallaştırmaktadır. Bu üç parti ve liderinin ortak özelliği ise, aşırı sağcı ve popülist çizgide olmaları, ülkeye gelen sığınmacıları her ne şekilde olursa olsun istememeleridir.¹⁴

Ayrıca iklim mülteciliği konusu siyasal sorunlar bağlamında iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, iklim mülteciliği olduğu esnada yaşanan siyasal sorunlar, ikincisi de mülteciliğin sonuçları anlamında yaşanan siyasal sorunlardır. Yukarıdaki kısımda daha çok ikinci sorundan bahsedilmiş, sorunun çıkışı anlamında yaşanan siyasal meseleler ise şu şekilde belirmiştir. İklim mülteciliği ile yüzleşen ülkeler çoğunlukla geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler olmakta, uluslararası toplum yaşanan mültecilik durumunu engellemek için çaba gösterdiğinde, ekosistemi bozan gelişmiş ülkelerin yaptıkları ikili anlaşmalar gibi negatif çözüm önerileriyle karşılaşmaktadır.¹⁵ Hem küresel iklim değişikliğini çözüme kavuşturmaya yönelik doğrular hem de bu sorunlarla yüzleşen ülkeler bağlamında bakıldığında Batılı ülkelerin vurguladığı anlaşma ve sözleşmeler perspektifinde kurgulanan çözüm önerileri, tam tersi olarak sorunun kaynağı olmaktadır.

Tüm bu politik tartışmalar geride bırakılıp asıl çözüme odaklanılırsa yapılması gereken çok basittir. İlk olarak yapılması gereken, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların üst örgüt yapılarının Avrupa vb. coğrafyalarda sağ popülist partilere gerekli uyarıları yapmasıdır. İkincisi ise, Afrika kıtasından çoğunlukla iklim bağlantılı olarak gelen mültecileri engellemek için İtalya-Libya arasında yapılan ikili anlaşmaların iptaline odaklanmak ve bu hayati konuyu güvenlik perspektifinden çıkarıp insan hakları ve doğa düzeni konusu alanına dahil etmek gerekmektedir. Bunun için de yaptırımı güçlü iklim mülteciliği anlaşmaları yapılmalı, kurallara uymayan ülkeler ciddi müeyyidelere tabii tutulmalıdır. Aksi takdirde küresel bir sorun indirgemeci anlayışla sığ bir alana sıkışacak, ülkeler arasında siyasi ve güvenlik tabanlı bir konu olmaya devam edecektir.

1.2. Sosyolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bu konu başlığını ilgilendiren en önemli olay insanların kimi toplumsal olaylarla yüzleşmeleri, istemedikleri bir senaryoyla karşılaşmalarıdır. Dünya üzerinde hiçbir kimse ciddi bir neden olmadığı sürece doğup büyüdüğü, ait olduğu topraklara veda edip iklim vb. kaynaklı bir mülteci olması, bir nevi sürgün hayatı yaşaması mümkün değildir. İnsanoğlunun kaderinde doğmak, büyümek, gelişmek, yaşamak ve ölmek vardır. Bu süre zarfında amaçları içinde, ülkesine, kabilesi ya da aşiretine, tanıdıklarına ve ailesine yakın olup bir hayat sürmek vardır. Anlaşılacağı üzere bu sosyolojik düşünce, insanlar için mülteciliğin en son tercih olacağını kanıtlamakta, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yapılan mülteci tanımında olduğu gibi, "ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü ve belli bir toplumsal gruba mensup olmasından ötürü yaşanan zorunlu göç" nedenleri dışında yaşanan bir göç durumunda

¹³ Süleyman Dal, "Africa Climate Summit 2023: Climate Change and The Social Dimension", *Africana Dergisi*, 2024, 4(1), s. 41-61.

¹⁴ Oscar Garcia Agustín-Martin Bak Jørgensen, *Solidarity and the 'Refugee Crisis' in Europe*, Springer, 2018, s. 24-120.

¹⁵ Pilar Mercader Moyano-Paula Porras Pereira, *Circular Economy in Emergency Housing: Eco-efficient Prototype Design for Subaşı Refugee Camp in Turkey and Maicao Refugee Camp in Colombia: A Research Strategy of Climate Change*, 2023, s. 2, 12.

mülteci statüsünün kazanılamayacağını göstermektedir.¹⁶ Bu minvalde, insanların ülke içinde yer değiştirirken ya da başka bir ülkeye sığınmacı olarak girmeye çalışırken vuku bulan toplumsal baskıların ve yönlendirici unsurların, zorunlu göçün ne zaman ve nasıl yapılacağını belirlediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Güney Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Kongo, Uganda, Çad vb. Sahra Altı ülkelerinde küresel ısınmadan dolayı kuraklık artışı yaşanmakta, kimi köy yerleşimi ve kabilelerdeki insanlar bölgeyi tamamen terk etmektedir.¹⁷ Bu durum kimi sosyolojik sorunları da beraberinde getirmekte, başka ülkelere zorunlu iklim göçüne maruz kalan iklim mültecileri, gittikleri yerlerde kendi dil ve dinlerini kaybedip asimilasyon tehlikesiyle yüzleşmekte, hedef ülkenin kültürünü de tamamen öğrenememe sorunuyla karşılaşmaktadır. Bu hal ve mahiyet ise varış ülkesinin vatandaşları tarafından hoş karşılanmamakta, sürekli bir entegrasyon sorunu yaşanmaktadır. İklim mültecileri sadece ülke dışına zorunlu göçe maruz kalınca değil, ülke içinde de benzer toplumsal sorunların merkezinde yer almakta, çözüm odaklı yaklaşımların yeterli olmadığı bir senaryo ortaya çıkmaktadır. Özellikle Afrika kıtasında kabile hayatının yoğun olması, tek bir ülke içinde dahi binlerce farklı dilin konuşulduğu, farklı dinlere inanıldığı ve farklı geleneklere sahip olunan bir düzeni yaratmıştır. İnsanlar aynı ülke içinde bir ilden başka bir ile göç ederken dahi girdaplı bir yola girmekte, sorunlar yumağı gittikçe büyümektedir.¹⁸

Bu bağlamda yaşanan sorunları çözüme kavuşturabilmek için Birleşmiş Milletler, Sivil Toplum Kuruluşları ve devletin ilgili resmi kurumları tarafından yeni politikalar geliştirilmesi elzemdir. İlk yapılması gereken sosyolojik çözüm, olası bir iklim göçü esnasında ülkesel politikaların yanında yerel idarelerin de dikkate alındığı politikalar geliştirmek, minör grupların yaşadığı problemleri dahi inceleyerek iklim mülteciliğini minimize etme çabası içine girmektedir. Türkiye vb. ülkeler küresel iklim değişikliği sonucu Afrika'da yaşanan iklim mülteciliğini engellemek için bölgede camiler, okullar ve meslek kursları açmakta, toplumsal faaliyetleri artırmaktadır. TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), Kızılay, İHH İnsani Yardım Vakfı vb. kuruluşlar aracılığıyla kimi destek çalışmaları yapan Türkiye, Afrika'daki bir köyde su kuyusu açtığı ve yol yaptığı dahi yaşanan zorunlu iklim göçünü engelliyor ve toplumsal refahı sağlıyorsa¹⁹, uluslararası toplumu oluşturan ülkeler de benzerini yapmalı ve küresel iklim değişikliği konusunda 'ortak külfet' yaklaşımını devreye sokmalıdır. Aksi takdirde, yaşanan iklim mülteciliği sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri değil, küresel iklim değişikliğinin bir numaralı sorumlusu olup ozon tabakasının incelmesinde başat aktör olan ABD, Çin ve Avrupa Birliği ülkelerini de etkileyecek, bu ülkelere yoğun bir göç akışı yaşanacaktır.

1.3. Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İklim mülteciliğinin siyasal ve sosyolojik sorunlarının yanında en önemli sorunlarından birisi de ekonomik durumdur. Bunun en büyük nedeni, yaşanan iklim göçlerinin büyük çoğunlukla ekonomik sebeplerden kaynaklanması, çıktılarının da bu bağlamda şekillenmesidir. Güney Sudan, Uganda ve Somali gibi Afrika ülkelerinde küresel ısınmadan dolayı sıcaklıklar 50 dereceye dayanmakta, yaşanan kuraklıktan dolayı kısıtlı olan verimli tarım arazileri de bertaraf olmakta, insanlar başka gelişmiş ülkelere zorunlu göç etme ya da ülkelerinde kalıp yaşamlarını idame ettirme arasında kalmaktadır.²⁰ Fabrika dumanlarının, nükleer tesis atıklarının, zehirli kimyasalların vb. zararlı maddelerin doğayı kirletmesi, bahsedilen bu iklim değişikliğinin sorumlusunun da gelişmiş ülkeler olması hasebiyle bu durumdan en çok etkilenen ve ekonomik zarara uğrayan kesim geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler

¹⁶ UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023, s. 14.

¹⁷ Daniel Briggs, *Climate Changed: Refugee Border Stories and the Business of Misery*, Routledge, 2020, s. 5, 7, 42, 52.

¹⁸ Briggs, 2020, s. 21-26.

¹⁹ Tuncay Kardaş-Ramazan Erdağ, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, 7(1), s. 172.

²⁰ Thomas Faist-Jeanette Schade (Auth. and Eds.), *Disentangling Migration and Climate Change: Methodologies, Political Discourses and Human Rights*. Springer, 2013, s. 32, 38.

olmaktadır.²¹ Özellikle tarımsal ürünlerle geçimini sağlayan Afrika, Latin Amerika, Orta ve Güney Asya ülkeleri küresel sıcaklık, erozyon, fırtına ve sel baskınlarından ciddi manada etkilenmekte, tek ekonomik kaynağı tarımcılık olan insanlar ekonomik girdap içine düşmektedir.²²

İklim göçüyle bağlantılı ekonomik sorunların temelinde kapitalizmin vahşi doğası yer almakta, sürekli bir tüketim kültürünün olması dünyada insanların ihtiyaçları için üretilen doğal kaynakların iki-üç mislisinin tüketilmesine neden olmakta, kontrol altına alınamayan bu durum gelecekte daha büyük problemlerin kaynağı olacaktır.²³ Uygulanması gereken çözüm metodu ise, dünya genelinde ön plana çıkan Doğu-Batı ve Güney-Kuzey gelir eşitsizliğinin azaltılması, gelişmiş ülkelerin küresel ısınmaya olumsuz etkileri nedeniyle büyük bir tehdit altında olan ada ülkelerinin ve kuraklıkla yüzleşen Afrika devletlerinin 'acil eylem planına' dahil edilmesi, bunun koordinatörlüğünün de BM Genel Kurulu ve BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) eşgüdümünde gerçekleşmesidir. Ciddi vakalarda ülkelere yönelik cezalar konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin devreye girip gerekli müeyyideleri uygulaması gerekmektedir.

İnsanlara Platon'un 'ütopyaları' gibi görünen bu çözüm önerileri gerçekleşmezse felaket senaryolarının meydana geleceği, küresel ısınmadan etkilenen ülkelerde ekonomik çatlakların büyüyeceği, işsizlik ve gelir eşitsizliğinin sonucunda yaşanacak iklim mülteciliğinin, kaynak (menşe), transit ve hedef (varış) ülkelerdeki siyasal düzeni ve güvenlik eksenini bozacağı aşikardır. Göç akışı olayının hâsıl olduğu ülkelerin dışında bu durumdan en çok etkilenecek ülkeler ise Türkiye, Libya, İran, Tunus vb. gelişmekte olan ülkeler ve Batılı gelişmiş ülkeler olacaktır.

1.4. Hukuksal Sorunlar

Hem iklim mülteciliği kavramı hem de iklim mültecilerini ilgilendiren kişisel ve toplu haklar birlikte incelendiğinde, uluslararası nitelikte güçlü bir sözleşme ya da anlaşma gün yüzüne çıkmamakta, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi vb. hukuksal metinler de doğrudan iklim mülteciliğine atıf yapmadığından dolayı, hakkını arayan insanlar sonuç alamamakta, iklim sebepli zorunlu göçler hukuksal metinlerde düzensiz göç kapsamına dahi alınmamaktadır.²⁴ Bu durumda sığınmacı, mülteci ya da geçici koruma statüsü alamayan iklim göçü mağdurları, yaşadıkları zulüm ortamına geri gönderilmekte, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin geri-göndermeme ilkesi akla gelmekte²⁵, 33/1 sayılı bu maddede şu ifadeler yer almaktadır;

Hiçbir taraf ülke bir mülteciyi, ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü veya belli bir toplumsal gruba üyeliğinden dolayı, hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak bir ülke sınırına hangi şartlar olursa oluştun geri-göndermeyecektir (refouler etmeyecektir) denmiştir (UNHCR, 2010a: 30).

Bu sözleşme maddesi bağlamında değerlendirildiğinde, iklim mültecileri için bu şartların devreye girmemesinin nedeni, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1/A(1). maddesinde yer alan koşulların iklim mültecilerini kapsamaması, doğrudan onlarla ilgili ifadelerin yer almamasıdır. Aşağıda bu tanımdan bahsedilmiş, iklim mültecilerini kapsayan en yakın ifade olan 'belli bir toplumsal gruba mensubiyet (*membership of a particular social group*)' kısmının onları ilgilendirip ilgilendirmedeği halen tartışılmaktadır (örnek vermek gerekirse Çernobil faciası mağdurları bu kapsama

²¹ Andrea C. Simonelli, *Governing Climate Induced Migration and Displacement: IGO Expansion and Global Policy Implications*, Palgrave Macmillan, 2016, s. 18, 24-25.

²² Paul Challen, *Migration in the 21st Century: How Will Globalization and Climate Change Affect Migration and Settlement?*, Crabtree Publishing Company, 2010, s. 33-35.

²³ Quentin Wodon-Andrea Liverani-George Joseph (Eds.), *Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa*. World Bank Publications, 2014, s. 331.

²⁴ Francesca Rosignoli, *Environmental Justice for Climate Refugees*. Routledge, 2022, s. 13, 14.

²⁵ Jane McAdam, *Climate Change, Forced Migration, and International Law*, Oxford University Press, 2012, s. 24, 27, 54-56, 61-64, 71-73.

alınmamıştır).²⁶ Bu tartışmalara rağmen net bir sonuç olmadığı için ülkeler bu durumu iklim göçmenlerinin aleyhine kullanmaktadır (ABD-Meksika sınır vakası vb.).²⁷ Birleşmiş Milletler'in birçok kararında ve genel kurullarında da 'iklim mülteciliği' yerine 'gönüllü göç' kavramı kullanılmaktadır. Bunun en büyük nedeni ise 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nde iklim mülteciliğinin net olarak ifade edilmemesidir. Bu bağlamda ilgili madde şu şekildedir;

*Mülteci, 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut milliyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunuyorsa, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi ya da kişiler olarak tanımlanmaktadır.*²⁸

Ayrıca, hem hukuksal konuların değerlendirilmesi hem de genel anlamda çözüm önerileri 'sonuç ve öneriler' kısmında anlatılacak, yukarıda bahsedilen sözleşme maddelerine ilave konular eklenecek, bahsedilen sözleşmeler kimi davalarla bağlantılı analiz edilecektir. Böylece olayların karşılaştırmalı girdi ve çıktıları daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç ve Öneriler

İklim mültecilerinin mağdur olmaması, hem ülke içinde kimi haklar elde etmeleri hem de ülke dışına çıktıklarında sığınmacı ve mülteci statüsü kazanabilmeleri için kimi zaman 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1/A(1). ve 33/1. maddeleri ön plana çıkarılmakta; kimi zaman İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14/1. maddesi vurgulanmakta: "Herkesin zulüm altında iken başka bir ülkeye sığınma hakkı vardır"²⁹; kimi zaman da Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 6/1. maddesi (yaşama hakkı) söz konusu duruma kaynak oluşturmaktadır: "Her insan doğuştan yaşama hakkına sahip olacak, bu durum hak ve hukuk tarafından korunacak ve hiçbir kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılmayacaktır".³⁰

İklim mülteciliğine konu olan ulusal ve uluslararası davaların çoğunda davacı olan kesim yukarıda bahsedilen kanun maddelerini dava dosyasına eklemiş, sonuç çoğunlukla olumsuz neticelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen kimi davalar iklim aktivistlerinin lehine sonuç getirse de dünyanın başka bölgelerinde yaşanan iklim mülteciliği kararları aynı sonucu doğurmamıştır.³¹ Bu davalardan birisi de *Ioane Teitiota v. New Zealand* davasıdır. Ioane Teitiota adlı Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı olan şahıs ülkesinde yaşanan küresel iklim krizi nedeniyle Yeni Zelanda'da ikamet etmeye başlamış, bu ülkede mültecilik başvurusu yapmış, Yeni Zelanda mahkemesi ve üst makamları tarafından ret cevabı almıştır.³² Buna benzer yüzlerce dava söz konusudur ama çoğu gelişmiş ülke iklim mülteciliğini tanımamakta, bu insanların hayatlarını hiçe sayıp onları tehlikede ve zulüm altında olacakları ülkelere geri göndermektedir. Bu duruma istisnai örnekler teşkil eden ülkeler yok değildir. Bunlardan birisi de '1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nde bahsedilen mültecilik tanımının dışında yer alan sebeplerle

²⁶ Benoit Mayer-François Crépeau (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, s. 100, 101.

²⁷ Todd Miller, *Storming the Wall: Climate Change, Migration, and Homeland Security*, City Lights Books, 2017, s. 33.

²⁸ UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023, s. 14.

²⁹ United Nations, "Universal Declaration of Human Rights (Madde: 14/1)" https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, son erişim tarihi 02.08.2023.

³⁰ United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights" <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, son erişim tarihi 02.10.2023.

³¹ Neel Ahuja, *Planetary Specters: Race, Migration, and Climate Change in the Twenty-First Century*, University of North Carolina Press, 2023, s. 83-91.

³² UNHCR, "Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)" <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/hrc/2020/en/123128>, son erişim tarihi 04.11.2023.

koruma ihtiyacı duyanlar' ifadesi olmuş, iklim mültecilerini de kapsayan bu kanun maddesi sonuç itibarıyla İsveç'in inisiyatifinde yer almış ve münferit olaylara örnek oluşturmuştur.³³ Diğer bir istisna da 'Afrika Birliği Kampala Sözleşmesi (Afrika'da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere Koruma ve Yardım Sağlamak İçin Afrika Birliği Konvansiyonu)'nin 5/4 sayılı maddesi olmuş, ama bu madde de küresel bir niteliğe kavuşamamış, sadece 'ülke içinde yerinden edilmiş kişileri' kapsamıştır³⁴;

"Taraf devletler, iklim değişikliği de dahil olmak üzere doğal veya insan kaynaklı felaketler nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş kişileri korumak ve onlara yardım etmek için önlemler alacaklardır."

Bahsedilen bu istisnai koruma önlemlerine rağmen denizleri, okyanusu, kara parçasını ve havayı kirleten gelişmiş kapital ülkeler ciddi önlemler almasa da bu durumdan mağdur olan ülkeler tepkisini göstermeye başlamış, Maldivler bakanlar kurulu 2009 yılında deniz altında kabine toplantısı yaparak ilk tepkiyi göstermiş³⁵, Greenpeace vb. sivil toplum kuruluşları kimi gösteriler düzenlemiş, bu da yetmemiş, Maldivler Devlet Başkanı İbrahim Muhammed Salih 26. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (COP26)³⁶'ında bir konuşma yaparak tüm dünyaya seslenmiş, yaşanan mağduriyete işaret etmiştir: *"Otuz yıldan fazladır çevre krizinin aciliyeti konusuna değiniyoruz. Maldivliler olarak varlığımız büyük bir tehdit altındadır. Tüm bilimsel kanıtlara rağmen dünya genelinde küresel bir eylem planımız yok ne yazık ki..."*³⁷

Tahmini olarak 2050 yılında Maldivler, Tuvalu ve Kiribati gibi ada ülkeleri sular altında kalacak, Afrika kıtasında da yoğun olmak kaydıyla dünya genelinde ise 200 milyondan fazla insan iklim mülteciliğinden etkilenecektir.³⁸ Acil çözüm ise yazının ilk kısımlarında bahsedilen, küresel ısınmayı önlemek için atılacak adımlar ve iklim mülteciliğine maruz kalacak insanlara yeni yurtlar bulma çabası olacaktır. Geçmişte yapılan hatalardan ders alınması ise hayati öneme sahiptir. 26 Nisan 1986'da Ukrayna'da yaşanan Çernobil Nükleer faciasından sonra Fransa ve Danimarka gibi Batı ülkelerine iklim mülteciliği başvurusu yapan insanlara ret cevabı verilmiştir. Fransız Danıştay'ının verdiği karar da bu durumu doğrulamaktadır.³⁹

Sonuç itibarıyla 2008-2018 yılları arasında 270 milyon insan küresel iklim değişikliği sonucu iklim mültecisi olmuş, sadece 2018 yılında yaklaşık 18 milyon insan bu durumdan etkilenmiştir. Bu zorunlu göç süreci her yıl kademeli olarak artmış, 2024 yılı itibarıyla 21-22 milyonu bulmuştur. 2024 yılında sığınmacı, mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi statüsünde olan 32 milyon insanın büyük çoğunluğu, yani 22 milyonu iklim mültecisi, geri kalan 10 milyonu ise savaşlardan vb. nedenlerden bulunduğu yeri terk eden insanlardır.⁴⁰ Dünya genelinde yaşanan savaşlar sonucu yerinden edilen insanların yine de dönebilecekleri bir yurt bulunmaktadır. Gerekli önlemler alınmazsa iklim mültecisi olacak insanların yaşadıkları adalar ve kara parçaları sular altında kalacak ya da Afrika'da olduğu gibi kuraklığa yenik düşecek, dönebilecekleri bir yurt dahi olmayacaktır.

³³ Simon Behrman-Avidan Kent (Eds.), *Climate Refugees: Beyond the Legal Impasse?*, Routledge, 2018, s. 183

³⁴ UNHCR, "African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention)" <https://www.unhcr.org/media/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa>, son erişim tarihi 15.11.2023.

³⁵ Rajan, S. I-Bhagat R. B. (Eds.), *Climate Change, Vulnerability and Migration*, Routledge India, 2017, s. 49.

³⁶ 2021 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansıdır. COP26 olarak da adlandırılır. Küresel ısınma ve sera gazı salınım oranlarını azaltma amacıyla İskoçya'nın Glasgow şehrinde 31 Ekim-12 Kasım 2021 tarihleri arasında 197 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bir konferanstır.

³⁷ Anadolu Ajansı, "Maldivler'in Yüzde 80'i 2050'ye Kadar Yaşanmaz Hale Gelebilir" <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/maldivlerin-yuzde-80-i-2050-ye-kadar-yasanmaz-hale-gelebilir/2412570>, son erişim tarihi 22.12.2023

³⁸ Frank R. Spellman, *The Science of Climate Migration*, CRC Press, 2022, s. 18, 19.

³⁹ Benoit Mayer-François Crépeau (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, s. 100, 101.

⁴⁰ UNHCR, "UNHCR's Refugee Population Statistics Database" <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, son erişim tarihi 06.02.2024.

Kaynakça

- Ahuja, Neel, *Planetary Specters: Race, Migration, and Climate Change in the Twenty-First Century*, University of North Carolina Press, 2023.
- Anadolu Ajansı, "Maldivler'in Yüzde 80'i 2050'ye Kadar Yaşanmaz Hale Gelebilir" <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/maldivlerin-yuzde-80-i-2050-ye-kadar-yasanmaz-hale-gelebilir/2412570>, son erişim tarihi 22.12.2023
- Behrman, Simon-Kent, Avidan (Eds.), *Climate Refugees: Beyond the Legal Impasse?*, Routledge, 2018.
- Briggs, Daniel, *Climate Changed: Refugee Border Stories and the Business of Misery*, Routledge, 2020.
- Challen, Paul, *Migration in the 21st Century: How Will Globalization and Climate Change Affect Migration and Settlement?*, Crabtree Publishing Company, 2010.
- Dal, Süleyman, "Africa Climate Summit 2023: Climate Change and The Social Dimension", *Africana Dergisi*, 2024, 4(1), 41-61.
- Dalmia, Shikha-Şahin, Yusuf, "Küresel Isınmayı Durdurmak İçin Çok İlan Edilen Plan Çöküyor", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2007, (48), 57-59.
- Doğan, Seyhun-Tüzer, Mutlu, "Küresel İklim Değişikliği İle Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar", *Coğrafya Dergisi*, 2012, (3), 37-59.
- Faist, Thomas-Schade, Jeanette (Auth. and Eds.), *Disentangling Migration and Climate Change: Methodologies, Political Discourses and Human Rights*. Springer, 2013.
- Garcia Agustín, Oscar-Jørgensen, Martin Bak, *Solidarity and the 'Refugee Crisis' in Europe*, Springer, 2018.
- Gürbüz, İsmail Bülent-Özkan, Gülay-Korkmaz, Şeniz, "Kırsal Kesimde Yaşayanların Yenilebilir Enerji Kaynakları ve Çevre Bilinci Üzerine Bir Araştırma", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2023, 10(1), 187-195.
- Kalubarme, Manik H.-Acharya, Mithwa-Shukla, Shital H., "Monitoring Drought and Its Impact on Agriculture Using Drought Indices and Geo-informatics Technology in Patan District, Gujarat", *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 2019, 6(2), 153-162.
- Kardaş, Tuncay-Erdağ, Ramazan, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, 7(1), 167-194.
- Kaygusuz Akbay, Mehtap, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından 'İklim Mülteciler'", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021, 23(1), 223-248.
- Keleşoğlu, Alper-Kocaoğlu, Süleyman-Yöntem, Mert vd., "Elektrik Motorlarında Enerji Sınıfları Arası Tüketim Farklılıkları ve Verimlilik Artırıcı Metotlar", *Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, 2023, 1(35), 1-15.
- Laczko, Frank-Aghazarm, Christine, *Migration Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, International Organization for Migration Publishing, 2009.
- Machiavelli, Niccolo, *The Prince (1513)*, Hackett Publishing, 2008.
- Marx, Karl, *Kapital Cilt: I: Ekonomi Politiğin Eleştirisi (Vol. 1)*, Yordam Kitap, 2011.
- Mayer, Benoit-Crépeau, François (Eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar Publishing, 2017.
- McAdam, Jane, *Climate Change, Forced Migration, and International Law*, Oxford University Press, 2012.
- Mercader Moyano, Pilar-Porras Pereira, Paula, *Circular Economy in Emergency Housing: Eco-efficient Prototype Design for Subaşı Refugee Camp in Turkey and Maicao Refugee Camp in Colombia: A Research Strategy of Climate Change*, 2023.

- Miller, Todd, *Storming the Wall: Climate Change, Migration, and Homeland Security*, City Lights Books, 2017.
- Pamukçu, Konuralp, "Küresel Isınmaya Karşı Küresel İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2006, 3(10), 181-215.
- Pekel, Fikri-Taştan Kırık, Özgecan, "Middle School Students' Cognitive Structures About Global Warming and Ozone Layer Depletion", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2016, 12(1), 308-357.
- Rajan, S. I-Bhagat R. B. (Eds.), *Climate Change, Vulnerability and Migration*, Routledge India, 2017.
- Rosignoli, Francesca, *Environmental Justice for Climate Refugees*, Routledge, 2022.
- Sergün, Ümit, "Dünya Nüfus Artışının Ülkeler Düzeyinde İncelenmesinin Ortaya Koyduğu Sonuçlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 1988, (3), 37-59.
- Simonelli, Andrea C., *Governing Climate Induced Migration and Displacement: IGO Expansion and Global Policy Implications*, Palgrave Macmillan, 2016.
- Spellman, Frank R., *The Science of Climate Migration*, CRC Press, 2022.
- UNHCR, "African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa (Kampala Convention)" <https://www.unhcr.org/media/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa>, son erişim tarihi 15.11.2023.
- UNHCR, "Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees" <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, son erişim tarihi 03.09.2023.
- UNHCR, "Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)" <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/hrc/2020/en/123128>, son erişim tarihi 04.11.2023.
- UNHCR, "UNHCR's Refugee Population Statistics Database" <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, son erişim tarihi 06.02.2024.
- United Nations, "International Covenant on Civil and Political Rights" <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, son erişim tarihi 02.10.2023.
- United Nations, "Universal Declaration of Human Rights" https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, son erişim tarihi 02.08.2023.
- Wodon, Quentin-Liverani, Andrea-Joseph, George (Eds.), *Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa*, World Bank Publications, 2014.

ChronAfrica

De la réputation de la FECAFOOT sur les réseaux socio-numériques: fans et contre-discours (janvier 2022-février 2024)

Léopold Ngodji Tcheutou¹

Résumé

Cet article apprécie la réputation de la Fédération Camerounaise de Football (FECAFOOT) à travers les interactions discursives entre internautes sur les réseaux socio-numériques notamment Facebook. À partir de la double approche cyber-ethnographique et d'analyse du discours, des figures affirmées de fans et de contre-fans, il est dégagé des niveaux de perception discursive récurrente des internautes (*followers*) à l'aune des sept (7) indicateurs de mesure de la réputation sur l'échelle RepTrakTM Pulse (le leadership, la performance, les produits/services, l'innovation, l'environnement de travail, la gouvernance et la RSE). Il en ressort que les réseaux socio-numériques constituent des instances pertinentes de mesure de la réputation des organisations à partir du jeu interactif des *followers* : la réputation de la FECAFOOT et celle de son président connaissent un contre-discours d'environ 48 % contre 43 %. On note que s'il est encore difficile d'évaluer les intentions des partenaires de la FECAFOOT et de ses différentes parties prenantes dans leur relation, il est montré que les réseaux socio-numériques contribuent à son obfuscation ou alors à son assombrissement.

Mots clés: Réputation, fans, réseaux socio-numériques, contre-discours, FECAFOOT

Fans/against-fans and discours/counterspeech : witch réputation of FECAFOOT inside social media (january 2022-january 2024)?

Abstract

This paper examines the reputation of the Cameroon Football Federation (FECAFOOT) through discursive interactions between followers on social media, notably Facebook. Using a dual approach of cyber-ethnography and discourse analysis, and the assertive figures of fans and counter-fans, levels of recurrent discursive perception of followers are identified in the light of the seven (7) indicators for measuring reputation on the RepTrakTM Pulse scale (leadership,

¹Université de Garoua, Faculté des Sciences Economiques et de Gestion, Département du Marketing, Garoua, Cameroun

Auteur correspondant: Léopold Ngodji Tcheutou **E-mail:** leopoldngodji@gmail.com
Reçu: 13.02.2024 **Accepté:** 10.03.2024 **Publié:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

performance, products/services, innovation, working environment, governance and CSR). It emerges that social media are relevant instances for measuring the reputation of organizations, based on the interaction of followers: the reputation of FECAFOOT and its president have a counter-speech of around 48% versus 43%. While it is still difficult to assess the intentions of FECAFOOT's partners and stakeholders in their relationship, it has been shown that social media contribute to its obfuscation or darkening.

Keywords: Reputation, fans, social media, counter-speech, FECAFOOT

Introduction

Depuis son élection le 11 décembre 2021, pour un mandat de quatre ans, comme président de la Fédération Camerounaise de Football (FECAFOOT), l'ancien international camerounais, Samuel Eto'o Fils, ne cesse de mobiliser des attentions des acteurs et parties prenantes du sport-roi. Les espoirs du public au lendemain de cette élection, fortement disputée et intensément courue entre le président sortant, Seidou Mbombo Njoya et lui, sont grands. Aux yeux de ses fans et nombreux publics, Samuel Eto'o Fils n'est pas un simple président de fédération, mais une icône et une vedette qui a pour ambition de « redonner au football camerounais toute sa grandeur » (ce fut son slogan à l'élection de décembre 2021).

Le programme de Samuel Eto'o Fils à la tête de la FECAFOOT tissé autour de cinq points : (1) l'amélioration de la gouvernance du football à travers l'éthique et la transparence, (2) le développement de la pratique du football avec un accent sur les compétitions jeunes et des championnats professionnels reformés, (3) la mobilisation des acteurs du football axée sur le côté social et un cadre de vie meilleur des pratiquants, (4) l'amélioration et l'attractivité des compétitions à travers une communication plus visible et (5) la restauration de l'esprit de compétition à travers un management efficient porté des victoires des équipes nationales aux compétitions internationales.¹ Très tôt, tous les moindres gestes et actes de gouvernance de Samuel Eto'o Fils à la FECAFOOT vont être commentés, discutés et critiqués par de nombreux fans qui ont en face des contre-fans. C'est donc un supporterisme de fans puisqu'il ne porte pas sur une équipe ou un club - auquel cas on parlera de « fans club » - mais sur des personnes ayant un trait commun : affection, dévotion et admiration envers Samuel Eto'o Fils. Nadia Sado Yegue rappelle :

Il faut être en mesure de distinguer un « fan » d'un « fan-club ». Le premier (de l'anglais fan, apocope de fanatic) étant quelqu'un qui croit sans raison à quelqu'un ou à une organisation de manière fanatique. Il n'a pas besoin d'appartenir forcément à un groupe (club) pour exprimer son fanatisme. Le second étant un ensemble de personne organisées ou non, mais constituées idéologiquement au sens des supporters...²

Comment à partir des réseaux socio-numériques (RSN), les interactions entre fans et contre-fans de Samuel Eto'o Fils sur la gouvernance de la FECAFOOT peuvent-elles influencer sa réputation ? Si l'on considère que la réputation est un actif de l'organisation et donc constitue un potentiel en termes d'attraits des différentes parties prenantes à la fédération, il faut également dire que les perceptions que les fans et contre-fans ont sur sa gouvernance sont porteuses de sens. Dès lors, nous avançons deux postulats : (1) les discours et contre-discours sur Samuel Eto'o Fils et sa gestion de la FECAFOOT sur les RSN contribuent à mettre en lumière certaines forces et faiblesses de sa

¹ Jean-Bruno Tagne, *L'Arnaque. Il voulait donner au football toute sa grandeur*, Les Éditions du Schabel, Yaoundé, 2013, pp. 57-59.

² Nadia Sado Yegue, « Une Sociologie des fan-clubs de football au Cameroun », in Parfait D. Akana (ed.), *Se mobiliser pour le football en Afrique. Une sociologie du supporterisme*, Muntu Institute Presse, Yaoundé, 2023, p. 72.

gouvernance ; (2) les charges discussives des fans et contre-fans sur les RSN sont de nature à brouiller la qualité de la réputation marketing de la FECAFOOT auprès de ses actuels et futurs partenaires.

Si en marketing, « la réputation d'une entreprise est la perception par son public de ses qualités, susceptibles de susciter la confiance ou la défiance »³, il faut reconnaître que, pour toute organisation, la qualité de cette réputation a forcément des implications sur sa performance puisqu'elle rentre parmi les actifs qui façonnent la confiance et motivent les partenaires. Subséquemment, un partenaire ou un sponsor qui s'engage dans une relation commerciale et/ou institutionnelle avec une fédération sportive s'attend en tirer des bénéfices divers (visibilité, image de marque, notoriété, amélioration des ventes et création des trafics, RSE, etc.) dans la mesure où la perception que les autres parties prenantes (internes et externes) auront de la fédération est de nature à impacter sur son image et ses objectifs en tant que « marque partenaire ».

Au niveau méthodologique, il est mobilisé la double approche cyber-ethnographique et l'école française d'analyse du discours. La première trouve « sur Internet un terrain favorable à son paradigme en montrant comment les significations se construisent dans le contexte, dans l'interaction avec les participants. (...) Le rôle de l'ethnographe consiste alors principalement à recueillir les productions textuelles des utilisateurs pour comprendre les significations qui sous-tendent ces communications »⁴ et la seconde envisage que le discours des fans et contre-fans de la gestion de Samuel Eto'o Fils à la FECAFOOT sur les RSN comme quelque chose qui « est "orienté" non seulement parce qu'il est conçu en fonction d'une visée du locuteur, mais aussi parce qu'il se développe dans le temps. Le discours se construit en effet en fonction d'une fin, il est censé aller quelque part. Mais il peut dévier en cours de route (digression...), revenir à sa direction initiale, changer de direction, etc. ».⁵ Une première articulation revient sur les préalables conceptuel et méthodologique, une deuxième consacrée à la discursivité de la réputation à l'épreuve de la gouvernance de la fédération et une troisième ouvre des discussions sur les *outputs* discursifs pour situer les points pertinents des interactions des *followers* sur les RSN en relation avec la réputation de la fédération.

1. Préalables conceptuel et méthodologique

Les concepts de réputation et de supporterisme avec notamment ceux de fans et de fans club intéressent les chercheurs de plusieurs champs.

1.1. Clarification conceptuelle

En marketing et communication, la problématique d'image et de notoriété ainsi que celle de la réputation est au centre de la vie des organisations (entreprises) et des marques et constitue des agrégats, mieux des actifs qui permettent de construire au fil du temps leur identité et leurs représentations en direction des partenaires et parties prenantes diverses. Ainsi, le concept de réputation n'est pas l'exclusivité des sciences économiques et de gestion, puisque les sociologues et les spécialistes des sciences de l'information et de la communication s'y intéressent. On entend parler de « bonne réputation », tantôt de « mauvaise réputation » pour faire référence au niveau de confiance que les parties prenantes et partenaires d'une entreprise ont d'elle dans la relation et les échanges qui les lient dans ce qu'il convient d'appeler l'« économie de partage » de type « gagnant-gagnant ».

Chez les économistes par exemple, on dira que la réputation est à la fois un signal qui obéit à la « théorie du jeu ». Elle représente en effet un ensemble d'actifs de l'organisation qui permettent aux parties prenantes de ses projets et activités de pouvoir garder une certaine confiance dans la continuité de la collaboration. Si la réputation est

³ Arnaud de Baynast-Jacques Lendrevie-Julien Levy, *Mercator. Tout le marketing à l'ère du digital !*, Dunod, Paris, 2017, p. 792.

⁴ Vincent Berry, « Ethnographie sur Internet : rendre compte du "virtuel" », *Les Sciences de l'éducation - Pour l'Ère nouvelle*, Éditions CIRNEF, 2012, 45(4), p. 38.

⁵ Patrick Charaudeau-Dominique Maingueneau (éds.), *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris, 2002, p. 187.

difficilement mesurable, il reste qu'elle est, pour les théoriciens du jeu, un ensemble de prouesses du joueur dans les compétitions passées qui peuvent permettre de projeter ses prouesses futures et donc de soutenir la continuité de ses partenaires à travailler avec lui (le joueur). Philippe Boistel dira à juste titre que la réputation « *représente une garantie de contrat (...), elle donne non seulement les informations quant au comportement passé de l'entreprise mais le garantit aussi pour l'avenir dans la mesure où la société qui rompt l'engagement perd tout le capital accumulé dans cet actif* ». ⁶ De ce fait, on comprend bien que travailler sur sa réputation est un investissement qui présuppose des retombées puisque l'ultime enjeu est la confiance à entretenir en direction des différentes parties prenantes de l'organisation. À partir de cette posture économiste et commerciale, Philippe Boistel enrichira sa définition de la réputation avec les apports de la psychologie, de la sociologie. Pour lui, on peut entendre par réputation :

l'opinion bonne ou mauvaise que se font les différents publics de l'entreprise à partir du résultat de toutes leurs expériences, croyances, sentiments, connaissances et impressions qui constituent alors un tout perçu, construit à partir d'un ensemble d'items véhiculés par l'entreprise donnant une réputation forte si ceux-ci sont perçus de façon identique par les différents publics de l'entreprise et s'ils sont admis par les salariés. ⁷

Avec une allure commerciale, la réputation ici serait celle qui se travaille sur les RSN. Nous aurions pu parler d'e-réputation de la FECAFOOT, mais avons préféré de parler plutôt de réputation sur les RSN dans la mesure où une réputation telle qu'elle s'exprime sur Internet n'est que la transposition d'une perception réelle qui se reproduit sur un support média « nouveau ». C'est ainsi qu'en tant que médias, c'est-à-dire des canaux et/ou des intermédiaires, parler de e-réputation ne serait pas pertinent ici ; tout comme parler de t-réputation pour la télévision, de r-réputation pour la radio, ou alors de p-réputation pour le *print* : « *l'e-réputation est la gestion de sa réputation en ligne* ». ⁸

Par ailleurs, il est clair qu'aujourd'hui, à partir des mécanismes de prise en charge des discours numériques dans la vie quotidienne réelle, les RSN constituent des instances de discursivité à travers un espace public (nouveau) qui ne trace plus de frontière entre le virtuel et le réel. C'est également parce que les pratiques quotidiennes et les transformations technologiques permettent de penser que notre société sera portée par le « tout numérique » qui finira par effacer les frontières entre deux instances : le virtuel et le réel :

L'heure est à l'immédiateté. La course contre la montre de l'information est une des explications de la montée en puissance des fake news, qu'elles soient involontaires ou bien intentionnelles. (...) La génération du web 3.0 est également celle qui a vu la croissance exponentielle du web mobile, qui a dépassé le web sur PC (...) le web 3.0 sera progressivement remplacé par le web 4.0, c'est-à-dire le web intelligent. Entre le 3.0 et le 4.0, on est en présence d'une différence de degré, plutôt que de nature... ⁹

Ainsi, la réputation dans une perspective mercatique est tout ce qu'une entreprise ou une marque transporte au quotidien en termes de perception par ses clients et ses parties prenantes, et qui a trait à la qualité de ses produits et services, ses niveaux de performance et de gouvernance, son expertise et son savoir-faire dans le respect des normes et sa capacité créative, la qualité de son leadership et les valeurs qui le guident. La réputation permet finalement de construire une reconnaissance de l'entreprise ou de la marque dans son secteur d'activité et qui conforte d'une part ses partenaires actuels, et d'autre part, incite les potentiels partenaires à s'y associer pour l'accompagner dans son développement.

⁶ Philippe Boistel, « Réputation : un concept à définir », *Communication et organisation*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux, 2014, n° 46, p. 216.

⁷ Boistel 2014, p. 220.

⁸ E-réputation management, <http://www.definitions-marketing.com/definition/e-reputation-management/>, consulté le 10.01.2024.

⁹ Géraud de Vaublanc, *Image, réputation, influence. Comment construire une stratégie pour vos marques ?*, Dunod, Paris, 2019, p. 10-13.

Le concept de fans et de « fans club » sont un peu liés au supporterisme et sont caractérisés par le degré de dévotion et d'admiration - non pas à la FECAFOOT comme organisation ou marque - plutôt au président de la fédération comme une idole en qui il faut croire et soutenir, devant ce qu'ils considèrent comme des ennemis de sa gouvernance. C'est donc à juste titre qu'au plan analytique, la réputation de la FECAFOOT ne doit pas être séparée de celle de son président Samuel Eto'o Fils.

Plus loin, si « *Le football est de nos jours un spectacle populaire dont les manifestations sont visibles dans et hors stades, avec une capacité notoire pour déchaîner les passions. Progressivement, le public s'est affirmé comme un élément à part entière du spectacle* »¹⁰, les fans et contre-fans de Samuel Eto'o Fils et donc de la FECAFOOT, se comportent comme dans un véritable champ politique avec des camps et des protagonistes qui s'expriment sous le prisme de discours et contre-discours sur les RSN notamment Facebook. C'est parce que dans son rapport mondial 2024 sur le numérique intitulé « Digital Report 2024 » de MeltWater & We are Social¹¹, les utilisateurs des médias sociaux dépassent le cap de 5 milliards dans le monde en 2023 ; soit 3,9 millions au Cameroun avec Facebook en tête (3,6 millions d'utilisateurs), suivi de LinkedIn (960000), Instagram (467900), X (Twitter) (204200), etc.

1.2. Méthodologie et constitution du corpus

Pour essayer de saisir le sens des prises des paroles des fans et contre-fans sur Facebook, en relation avec la réputation de la FECAFOOT entre janvier 2022 et janvier 2024, la double approche d'ethnographie du virtuel et d'analyse du discours est mobilisée. Concrètement, les avis et opinions des *followers* sur des posts thématiques de trois profils Facebook ont été mis à profit : (1) #Armand Noutack II (très suivi et proche affirmé de Samuel Eto'o Fils) ; (2) #Boris Berthol (208000 « j'aime » et 297000 *followers* en date du 04.02.2024) qui affirme sa posture de contre-fans et très critiques sur la gouvernance de la FECAFOOT et (3) #CFOOT (355000 « j'aime » et 627000 *followers* en date du 04.02.2024), plateforme d'information web spécialisée dans le football camerounais également très suivie et très critique sur gouvernance de Samuel Eto'o. Il est à mentionner que ces trois profils ont d'autres pages secondaires ou d'autres ayant été bloquées. Le fait de nous limiter sur Facebook nous permet de rester dans une construction qui conviennent avec les caractéristiques de ce RSN. Une approche croisée sur les autres RSN comme twitter (X), Youtube, Tik Tok, etc. aurait peut-être été plus enrichissante mais offrirait le risque de tomber sur les caractéristiques et spécificités de chacun d'eux comme étant des plateformes numériques spécialisées.

Un suivi des discours et contre-discours des *followers* sur les posts des trois profils Facebook en relation avec la réputation de Samuel Eto'o et de la FECAFOOT a été fait. En considérant que le contre-discours est « *un discours qui s'érige "contre", contre un acte, contre un autre discours, contre une idéologie, il se construit discursives comme une forme de controverse et polémique. S'ériger "contre", c'est ainsi se construire dans l'opposition, voire le conflit* »¹² et généralement sous la formes des réponses émotionnelles, notre démarche a été ainsi dessinée. Au lieu de procéder par une enquête de terrain, nous avons mis en valeur dans les échanges et commentaires des *followers* des comportements discursifs conflictuels axés sur les sept (7) indicateurs de mesure de la réputation sur l'échelle RepTrakTM Pulse (le leadership, la performance, les produits/services, l'innovation, l'environnement de travail, la gouvernance et la RSE) tels que proposent Leonard J. Ponzi - Charles J. Fombrun- Naomi A. Gardberg.¹³

¹⁰ Sado Yegue 2023, p. 91.

¹¹ We Are Social, <https://wearesocial.com/fr/blog/2024/01/digital-report-2024/>. Consulté le 13.02.2024.

¹² Nolwenn Lorenzi Bailly-Claudine Moïse, « Contre-discours et discours alternatif », in Nolwenn Lorenzi Bailly, Claudine Moïse(eds.), *Discours de haine et de radicalisation. Les notions clés*, ENS Éditions, Paris, 2023, p. 477-485.

¹³ Leonard J. Ponzi - Charles J. Fombrun- Naomi A. Gardberg, « RepTrakTM Pulse : Conceptualizing and Validating a Short-Form Measure of Corporate Reputation », *Corporate Reputation Review : An international journal*, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011, 14(1), p. 15-35.

Tableau 1. Occurrences des indicateurs RepTrak™ Pulse de la réputation de la FECAFOOT à travers les discours et contre-discours sur les RSN

Indicateurs de mesure de la réputation RepTrak™ Pulse	Description et niveaux de manifestation
Le leadership	Organisation bien organisée, leader accepté, excellente gestion, vision claire de l'avenir de l'organisation
La performance	Organisation rentable, résultats supérieurs aux prévisions, perspectives de croissance importantes
Les produits/services	Haute qualité (participation aux compétitions et championnats nationaux), rapport qualité/prix, respect des engagements, respect des exigences des clients
L'innovation	Organisation innovatrice, première dans les ventes, qualité adaptée au changement
L'environnement de travail	Organisation qui récompense équitable des employés, le bien-être des employés et offre l'égalité des chances aux employés
La gouvernance	Organisation ouverte et transparente, observe les valeurs éthiques et l'équité dans le management
La RSE	Organisation qui respecte l'environnement, supporte les bonnes causes et influence positivement la société

Source: Inspiré des indicateurs de mesure de la réputation RepTrak™ Pulse de Leonard J. Ponzi, Charles J. Fombrun et Naomi A. Gardberg.¹⁴

Au terme de ce travail, nous avons quantifié les occurrences récurrentes des tendances lourdes des discussions des *followers* en termes de taux de d'évocation, d'orientation discursive d'observations interprétative.

2. Discursivité de la réputation de la FECAFOOT et celle de son président

Pour mettre en lumière le « vouloir dire » des discours et contre-discours sur la réputation de la FECAFOOT sur RSN, une synthèse statistique des interactions des *followers* des trois profils mentionnés *supra*, à partir les sept (07) indicateurs de mesure de la réputation RepTrak™ Pulse de la FECAFOOT, est faite. Des observations critiques et croisées de discours et contre-discours ressortent les types d'appréciation subséquentes.

¹⁴ Ponzi-Fombrun-Gardberg 2011, p. 19-25.

2.1. Discours et contre-discours des fans et contre-fans sur le leadership

Après une analyse des interactions, ce tableau dresse les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur son leadership.

Tableau 2. Observations synthétiques du discours et contre-discours sur le leadership de la FECAFOOT			
	#CFOOT	#Boris Bertholt	#Armand Noutack II
Titre des posts sur le leadership de la FECAFOOT ou de son président	« Le journal L'Équipe apporte de nouvelles informations concernant le désaccord André Onana, Rigobert Song et Samuel Eto'o qui conduit à l'exclusion du gardien lors de la Coupe du monde au Qatar. » (Posté le 05.12.2022 ; 1199 commentaires, 95 partages, 33412 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 121h50)	« ... Exclusif... Comment Eto'o a dilapidé les 2,7 milliards FCFA empruntés à l'état pour la Coupe du monde Qatar 2022 qu'il ne parvient plus à rembourser »... (Posté le 02.02.2024 ; 209 commentaires, 40 partages, 269 👍❤️ en date du 04 février 2024 à 23h58)	« Avec l'Émir du Qatar et les « autres »... Samuel Eto'o est le meilleur ambassadeur du Cameroun à l'extérieur. Soutien total à notre icône nationale » (Posté le 10.12.2022 ; 42 commentaires, 01 partages, 37 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 121h35)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 60% des commentaires Orientation discursive : naïveté, défiance, rébellion, antipatriotisme, arrogance, etc. de la part de André Onana Observation : soutien à Eto'o Samuel à la FECAFOOT	Score : + de 50% des commentaires Orientation discursive : acharnement, conspiration, indifférence et partialité de la part du lanceur d'alerte Observation : pas d'importance dans le travail de Eto'o Samuel et de la FECAFOOT qui doivent continuer sereinement leur travail.	Score : - de 5% des commentaires Orientation discursive : panafricanisme et personnalité Observation : opportunités liées à la reconnaissance internationales de Eto'o Samuel à l'international
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : - de 30% des commentaires Orientation discursive : jalousie, inélégance, amateurisme, absence du dialogue, précipitation de la part de Samuel Eto'o et de la FECAFOOT Observation : compréhension de l'attitude André Onana	Score : + de 45% des commentaires Orientation discursive : idiotie et subjectivité, incompétence, piètre management, appétits financiers, etc. Observation : Indicateurs qui montrent que la gestion de Samuel Eto'o doit être contrôlée en permanence pour éviter tout excès ou déviance.	Score : + de 90% des commentaires Orientation discursive : dispersion, distraction, mendicité et action inutile pour l'auteur du post (enseignant). Observation : activité normale pour un président de la FECAFOOT qui se trouve être ambassadeur de la Coupe du monde Qatar

Source: auteur

2.2. Discours et contre-discours des fans et contre-fans sur la performance

Après une analyse des interactions, ce tableau dresse les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur sa performance.

Tableau 3. Observations synthétiques du discours et contre-discours sur la performance de la FECAFOOT

	#CFOOT	#Boris Bertholt	#Armand Noutack II
Titre des posts sur la performance de la FECAFOOT ou de son président	Ballon d'or camerounais : « La FECAFOOT a réalisé un grand coup côté image de son président. (...) Mais j'ai le sentiment que c'était beaucoup plus une opération de communication de la fédération et son président. (...) Cette cérémonie est surtout l'occasion de faire le bilan le bilan de la saison, or le président a passé le temps à faire des « Atalakou » à ceux qui l'ont accompagné. J'attendais qu'il s'excuse auprès du peuple camerounais pour tous les couacs qu'il y a eus la saison dernière et même en ce début de saison : des arbitres bastonnés, les querelles avec les clubs, des performances sportives de nos clubs complètement catastrophiques sur le plan continental... » (Posté le 21.07.2022 ; 2175 commentaires, 91 partages, 2812 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 20h07)	« Voici la preuve que Samuel Eto'o a truqué les matchs pour favoriser son ami de Victoria United. Regardez bien ces deux images et ayez en tête les deux audios. 1 premier audio où le président de la FÉCAFOOT et un second audio où le président de la FÉCAFOOT dit qu'il va arranger y compris avec les arbitres. Qu'est-ce que ces deux tableaux montrent »... (Posté le 21.07.2022 ; 1905 commentaires, 116 partages, 923 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 19h12)	« Un jeune dynamique, Dimanche il était à Yaoundé pour la finale de la coupe du Cameroun, le même soir il a quitté le pays pour Bangkok capitale de la Thaïlande afin de toucher du doigt la production des maillots. Ce sera One all sport ! »... Comment ne pas soutenir Samuel Eto'o ? (Posté le 05.10.2022 237 commentaires, 40 partages, 127 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 01h07)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 41% des commentaires Orientation discursive : admiration, encouragement et dévotion ; jalousie et mécontentement. Observation : soutien et encouragement à Eto'o Samuel devant les critiques du journaliste qu'on assimile à un ennemi.	Score : + de 44% des commentaires Orientation discursive : fidélité, loyauté, vœux de « présidentialiste », de courage, de continuité et de sérénité Observation : sans vouloir rien comprendre, les fans trouvent les accusations nulles et soutiennent Samuel Eto'o en lui souhaitant tout le meilleur	Score : + de 30% des commentaires Orientation discursive : encouragement, proximité, enthousiasme et dévouement. Observation : soutien et longue vie à un président qui veille et qui sait là où il va.
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 57% des commentaires Orientation discursive : objectivité, pragmatisme, admiration, respect et professionnalisme Observation : article journalistique jugé juste et objectif et qui étale les limites du ballon d'or camerounais	Score : + de 41% des commentaires Orientation discursive : sans surprise ces accusations Observation : accusations qui ne surprennent personne quand on connaît à Samuel un côté « mafieux »	Score : + de 60% des commentaires Orientation discursive : conflit d'intérêts, voyeurisme et défiance. Observation : on voit un président qui s'entête à engager la fédération dans faux business ; d'où les soupçons de conflit d'intérêts

Source: auteur

2.3. Discours et contre-discours des fans et contre-fans à propos des produits/services

Après une analyse des interactions, ce tableau donne une idée sur les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur ses services/produits.

Tableau 4. Observations synthétiques du discours et contre-discours ayant trait aux produits/services de la FECAFOOT		
	#CFOOT	#Boris Bertholt
Titre des posts ayant trait aux produits/services de la FECAFOOT	Jean Flaubert Nono interpelle la FECAFOOT sur l'urgence de la relance du football jeune « Ce serait beaucoup mieux si on organisait vraiment le championnat jeunes dans ce pays »... (Posté le 20.12.2022 ; 265 commentaires, 19 partages, 1463 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 16h04)	« Info en continu... la vidéo avec sous titres entre Eto'o Fils et Bob Didy président de Victoria United qui démontre comment Samuel Eto'o truque le championnat et manipule les arbitres. (...) Njalla Quan confirme l'authenticité de l'audio. » (Posté le 13.07.2023 ; 365 commentaires, 99 partages, 309 👍❤️ en date du 06 février 2024 à 10h46)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 65% des commentaires Orientation discursive : opportunisme inutile et clientélisme vain Observation : un appel inutile parce que tout ce qu'il propose pour le sport jeunes, le président Eto'o l'a planifié longtemps avant et va les mettre à l'œuvre.	Score : + de 42% des commentaires Orientation discursive : sabotage monté ; encouragement et dévolution Observation : campagne montée de toute pour nuire à Samuel Eto'o, le meilleur président à soutenir par tous les moyens.
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 20% des commentaires Orientation discursive : prévision pour la formation et encadrement des jeunes Observation : bonne proposition pour le football jeunes qui est à la pépinière de toutes les politiques sportives inscrites dans le long termes	Score : + de 39% des commentaires Orientation discursive : tricherie et truquage organisés Observation : management compromettant et prévisible de Samuel Eto'o dans les « arrangements »

Source: auteur

2.4. Discours et contre-discours des fans et contre-fans à propos des innovations

Après une analyse des interactions, ce tableau dresse les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur les innovations intervenues.

Tableau 5. Observations synthétiques du discours et contre-discours ayant trait aux innovation à la FECAFOOT

	#CFOOT	#Armand Noutack II
Titre des posts sur les innovations à la FECAFOOT	Samuel Eto'o « Le choix du nouvel équipementier (One all sports) aura un impact sur le développement du football sur l'ensemble du territoire national. Particulièrement sur le développement du football jeunes et amateurs » (Posté le 27.08.2022 ; 105 commentaires, 12 partages, 2487 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 15h51)	« Se conformer au football moderne ou périr. Voici donc les conditions à remplir par les présidents des clubs pour participer aux championnats MTN elite one et MTN elite two. Le chemin vers la modernité est dur, très dur même, mais c'est la voie à suivre ». (Posté le 28.04.2023 ; 121 commentaires, 01 partages, 69 👍❤️ en date du 06 février 2024 à 05h03)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 32% des commentaires Orientation discursive : confiance et pédagogie Observation : Samuel Eto'o maîtrise tout ce qu'il fait. C'est pourquoi on croit et en tout ce qu'il entreprend.	Score : + de 51% des commentaires Orientation discursive : soutien et déterminisme Observation : on doit soutenir Samuel Eto'o pour qu'il réussisse à faire face aux présidents de clubs résistants.
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 55% des commentaires Orientation discursive : mensonge, illusion Observation : On ne peut pas le croire parce que, comme d'habitude, Samuel Eto'o est dans le bluff.	Score : + de 47% des commentaires Orientation discursive : mensonge, illusion Observation : Rien de nouveau sous le ciel ; ces contraintes de la CAF aux clubs existent depuis avant Samuel Eto'o.

Source: auteur

2.5. Discours et contre-discours des fans et contre-fans sur l'environnement de travail

Après une analyse des interactions, ce tableau offre une idée sur les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur l'environnement de travail qui y règne.

Tableau 6. Observations synthétiques du discours et contre-discours sur l'environnement du travail à la FECAFOOT			
	#CFOOT	#Boris Bertholt	#Armand Noutack II
Titre des posts sur l'environnement du à la FECAFOOT	« Samuel Eto'o continue le ménage ! le président de la FECAFOOT a licencié madame Ngo Mbog Binyet Liliane, chef du département et responsabilité sociale pour soupçons de malversations financières » (Posté le 06.05.2022 ; 399 commentaires, 11 partages, 1074 👍❤️ en date du 06 février 2024 à 04h35)	« Exclusif... Pour la première fois depuis 20 ans, les employés de la FECAFOOT passeront Noël sans avoir touché leurs salaires. N'en parlons même plus du 13ème mois qui n'est plus d'actualité » (Posté le 24.12.2023 ; 643 commentaires, 67 partages, 1263 👍❤️ en date du 06 février 2024 à 04h01)	« L'art de ne voir que du noir... C'est bizarre, depuis fin 2021 je n'ai plus jamais entendu des grincements de dents sur la question des primes et des salaires à tous les niveaux de notre football, Samuel Eto'o un jour ils te comprendront. Tiens bon et c'est jusqu'à la gare monsieur le président de la FECAFOOT. Vive le changement... » (Posté le 09.05.2023 ; 79 commentaires, 01 partages, 75 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 11h03)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 65% des commentaires Orientation discursive : objectivité, rectitude et intransigeance Observation : Samuel Eto'o fils est à soutenir parce qu'il a raison et a obligation de licencier tous les personnels indécents et complaisants de son prédécesseur.	Score : + de 26% des commentaires Orientation discursive : soutien et encouragement, courage et patriotisme Observation : Samuel Eto'o fils est victime d'un acharnement et a besoin d'être protégé à tout prix devant toutes ces accusations.	Score : + de 15% des commentaires Orientation discursive : objectivité et pertinence Observation : les fans trouvent que l'analyse de sur l'absence des grognes de salaires et des primes depuis l'arrivée de Samuel Eto'o est vraie et doit être rappelée
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 34% des commentaires Orientation discursive : règlement de compte et abus de pouvoir Observation : les griefs contre cette employée licenciée par Samuel Eto'o sont subjectifs et suspicieux	Score : + de 70% des commentaires Orientation discursive : victimisation, légèreté et incompétence Observation : Samuel Eto'o fils est un manager incompétent et dispendieux qui ne connaît pas les priorités	Score : + de 80% des commentaires Orientation discursive : subordination, mendicité et duperie Observation : Payer les salaires et primes aux sportifs est une activité banale d'une fédération pour qu'un professeur de lycée le rappelle pour espérer des « cadeaux », puisque l'Etat les rend disponibles désormais à temps

Source: auteur

2.6. Discours et contre-discours des fans et contre-fans sur la gouvernance

Après une analyse des interactions, ce tableau donne une idée sur les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans de la FECAFOOT sur sa gouvernance.

Tableau 7. Observations synthétiques du discours et contre-discours sur la gouvernance à la FECAFOOT

	#CFOOT	#Boris Bertholt	#Armand Noutack II
Titre des posts sur la gouvernance à la FECAFOOT	« Alerte info: Le chef de l'Etat instruit une enquête contre Samuel Eto'o ! »... Corruption et abus d'autorité.... » (Posté le 28.09.2023 ; 625 commentaires, 23 partages, 688 👍❤️ en date du 04 février 2024 à 23h34)	« Exclusif...Les 17 affaires de Samuel Eto'o en seulement 20 mois de gouvernance. C'est de l'inédit dans l'histoire de la gouvernance au Cameroun. Créer autant de conflits, parfois juste pour satisfaire un égo. Au moins 17 affaires déclenchées par Samuel Eto'o depuis décembre 2012 ». (Posté le 25.08.2023 ; 191 commentaires, 61 partages, 220 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 14h10)	« Les Camerounais, une race rare... Le président Samuel Eto'o vient galvaniser l'équipe, « oooh il est trop présent », « oooh il a un égo poussé »... « oooh il se vante même trop »... « oooh il est orgueilleux »... Il se met à l'ombre c'est « ooohh il n'est pas venu, ooohh il est porté disparu »... (Posté le 08.09.2023 ; 128 commentaires, 03107 partages, 107 👍❤️ en date du 05 février 2024 à 11h28)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 65% des commentaires Orientation discursive : dévotion, jalousie, aigreur, sabotage, innocence Observation : Samuel Eto'o fils est innocent et victime d'un acharnement : il faut lui faire confiance et lui apporter de la force pour affronter les ennemis	Score : + de 45 des commentaires Orientation discursive : amour, bénédiction, jalousie, sabotage Observation : Il faut soutenir Samuel Eto'o devant toutes les affabulations et l'acharnement de ses ennemis.	Score : + de 43% des commentaires Orientation discursive : méchanceté et oisiveté Observation : les Camerounais sont méchants et versatiles. C'est parce qu'ils sont oisifs qu'ils Samuel Eto'o est devenu le bouc-émissaire de leur souffrance.
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 42% des commentaires Orientation discursive : justice et clarification Observation : Ce contrôle de la gestion de Samuel Eto'o très attendu n'avait que trop duré	Score : + de 52% des commentaires Orientation discursive : conflit d'intérêts, favoritisme et incompétence Observation : rattrapé par des proches incompétents et corrompus, Samuel Eto'o court vers un mandant calamiteux.	Score : + de 51% des commentaires Orientation discursive : évitement, distance et fuite Observation : C'est à cause des défaites successives que Samuel Eto'o prend désormais la distance pour fuir ses responsabilités.

Source: auteur

2.7. Discours et contre-discours des fans et contre-fans à propos de la RSE

Après une analyse des interactions, ce tableau donne une idée sur les tendances thématiques des discours des fans et contre-fans sur la RSE de la FECAFOOT.

Tableau 8. Observations synthétiques du discours et contre-discours sur la RSE de la FECAFOOT		
	#CFOOT	#Armand Noutack II
Titre des posts sur la RSE de la FECAFOOT	« SOLIDARITÉ : SAMUEL ETO'O AU CHEVET DES BLESSÉS D'OLEMBE ! »... (Posté le 1er.02.2022 ; 597 commentaires, 543 partages, 8340 👍❤️ en date du 04 février 2024 à 21h41)	« Le cercueil en forme de godasse qui va accompagner ce week-end l'ancien lion indomptable Nguea Jacques à sa dernière demeure est un don du président de la FECAFOOT Samuel Eto'o »... (Posté le 20.07.2022 ; 93 commentaires, 4 partages, 42 👍❤️ en date du 04 février 2024 à 21h41)
Tendances thématiques de discours des fans	Score : + de 95% des commentaires Orientation discursive : altruisme, vœux divers et reconnaissance. Observation : Samuel Eto'o altruiste et guidé dans ses œuvres par dieu ; c'est pourquoi il doit être béni pour aller au-delà de président de la FECAFOOT	Score : + de 10% des commentaires Orientation discursive : humanisme et moquerie Observation : Samuel Eto'o un humaniste, c'est pourquoi ses gestes attisent des jaloux.
Tendances thématiques de contre-discours des contre-fans	Score : + de 03% des commentaires Orientation discursive : dérision et malhonnêteté Observation : Regret de ne pas être des victimes de l'accident pour bénéficier de ces dons de Samuel Eto'o	Score : + de 86% des commentaires Orientation discursive : banalité et mendicité Observation : les œuvres sociales de Samuel Eto'o sont assez visibles pour qu'un professeur de lycée se peine à les afficher/rappeler chaque jour.

Source: auteur

Au regard de ces sept (07) tableau de synthèse qui donnent un aperçu pertinent sur les modalités qui permettent d'apprécier les discours et contre-discours des internautes sur Facebook en rapport à leurs opinions autour des indicateurs de mesure de la réputation de la FECAFOOT et donc de son président Samuel Eto'o, il nous revient dès lors de proposer les lectures possibles à ces comportements discursifs.

3. Discussions

Plusieurs tableaux de lecture peuvent aider à discuter sur l'observable des discours et contre-discours des internautes relatifs aux thématiques qui concernent la réputation de la FECAFOOT et celle de son président sur les RSN.

3.1. Des discours et contre-discours à leurs significations

Sur un plan général, il est à noter que quelques variables différentielles sont de nature à influencer sur les niveaux et les degrés de prise en charge des posts sur Facebook par les internautes. Il s'agit :

- des profils ou des identités de chaque influenceur web/personnage suivi et les thématiques abordées et la/les thèse(s) soutenue(s) dans les posts principaux ;
- des styles d'écriture de auteurs des posts principaux (écriture narrative, écriture descriptive, écriture persuasive, écriture expositive, écriture créative) et des tons utilisés (dramatique, didactique, humoristique, poétique ou lyrique, ironique, polémique, épique, oratoire), etc.

Dès lors, il y a lieu de prendre en compte les niveaux d'influence et des prises en charge à partir de la problématique de l'« ethos préalable » qui « s'élabore sur la base du rôle que remplit l'orateur dans l'espace social (ses fonctions institutionnelles, son statut et son pouvoir), mais aussi sur la base de la représentation collective ou du stéréotype qui circule sur sa personne ».¹⁵ Ainsi, donc, cet « ethos » de l'influenceur web/personnage ou de la plateforme numérique d'information web affirmé ou reconnu par les internautes (*followers*) en termes de positionnement comme fan ou comme contre-fan de Samuel Eto'o et/ou de sa gestion à la FECAFOOT y joue un rôle déterminants non négligeable.

En effet, le fait que qu'un influenceur web ou un personnage supposé être pro-Eto'o Samuel dans ses prises de position sur ses pages Facebook ne garantit pas une prise en charge favorable à la réputation de la FECAFOOT ou à celle de Eto'o Samuel. Cela peut s'expliquer pour plusieurs raisons : d'abord le fait que dans l'esprit des internautes il est un sentiment que tous ses posts en relation avec le président de la fédération concourent d'une manière ou non à la valorisation de l'image et de la réputation de celui-ci. Cela fait qu'à force de revenir sur certains faits d'actualité pour rappeler certaines évidences ouvrent la voie à plus de critiques de dénigrement et de rejet qu'une quelconque sympathie souhaitée avoir sur les NEToyens (citoyens sur Internet). Sur un autre point, le profil de la plupart des personnes qui prennent la parole sur Facebook pour défendre le président de FECAFOOT trahit un peu leur sincérité et les expose aux yeux de plusieurs *followers* comme des « profiteurs » et adjuvants de circonstance, des flagorneurs et frotte-murailles et « danseurs intéressés », des personnes sans conviction... dont les prises de parole, au lieu de servir la construction d'une bonne réputation finissent par porter des missions contraires.

Il en est de même pour les influenceurs web et autres plateformes numériques qui considérés par des internautes comme des contre-fans affirmés de la gestion de la FACAFOOT ou alors comme des profils ayant en permanence un critique constant et plus acerbes où de manière récurrente et parfois sans argument aucun, les internautes vont y trouver de l'acharnement, de la jalousie, de la conspiration, etc.

Synthétiquement, quelques constats majeurs se dégagent :

- sur le leadership de la FECAFOOT ou de son président, il en ressort une réputation très négative : environ 23 % de commentaires sur les trois post de #CFOOT, #Boris Bertolt et #Armand Noutack II rentrent dans la thèse du discours en le qualifiant de panafricaniste, volontariste, patriotique... quand environ 55 % s'inscrivent dans le contre-discours en le qualifiant d'inélégant, d'absence de dialogue, de subjectivité, de piètre management, d'appétits financiers, de distraction, etc.
- sur la performance de la FECAFOOT ou de son président, il en ressort une réputation négative : environ 38 % de commentaires sur les trois post de #CFOOT, #Boris Bertolt et #Armand Noutack II épousent la thèse du discours en la qualifiant d'être admirative, courageuse, confiante, rassurante, enthousiaste, ... quand environ 52 % s'inscrivent dans le contre-discours en le qualifiant d'être dépensier, incompetent, défiant, conflictuel, hétérodoxe, etc.
- sur les produits/services de la FECAFOOT à savoir la qualité des championnats locaux, il en ressort une bonne réputation positive : environ 53 % de commentaires sur les deux post de #CFOOT et #Boris Bertholt épousent la thèse du discours en pensant qu'elle est volontariste, prêt, professionnel, ... quand environ 29 % le jugent d'être prévisionnel, osé, par contre combattu et saboté par des forces divers.
- sur les innovations à la FECAFOOT, il en ressort une réputation positive : environ 41 % de commentaires sur les deux post de #CFOOT et #Armand Noutack II épousent la thèse du discours en reconnaissant qu'elle est déterministe et pédagogique, ... quand environ 51 % la jugent d'être mensongère, fictive et illusionniste.

¹⁵ Ruth Amossy, *L'Argumentation dans le discours*, Armand Colin, Paris, 2014, p. 94.

- sur l'environnement du travail à la FECAFOOT, il en ressort une réputation négative : environ 45 % de commentaires sur les trois posts de #CFOOT, #Boris Bertholt et #Armand Noutack II épousent la thèse du discours en reconnaissant qu'elle est volontariste, responsable, réaliste, objective, pertinente, courageuse, ... quand environ 61 % la jugent d'être incompetente, rancunière, inéquitable, dispendieux, etc.
- sur la gouvernance à la FECAFOOT, il en ressort une réputation positive : environ 51 % de commentaires sur les trois posts de #CFOOT, #Boris Bertholt et #Armand Noutack II épousent la thèse du discours en reconnaissant qu'elle est juste, réglementaire, claire et transparente, ... quand environ 48 % la jugent d'être corrompu, favorite, irresponsable, etc.
- sur la RSE de la FECAFOOT, il en ressort une réputation positive : environ 53 % de commentaires sur les deux posts de #CFOOT et #Armand Noutack II épousent la thèse du discours en la qualifiant d'être altruiste, reconnaissante, humaniste, ... quand environ 45 % s'inscrivent dans le contre-discours en la qualifiant d'être banale, malhonnête, opportuniste, mise en scène, etc.

Comme on peut le voir, sur les RSN et notamment Facebook, l'appréciation des différentes prises en charge des posts relevant des sept (07) indicateurs de mesure de la réputation RepTrak™ Pulse de la FECAFOOT montre que la FECAFOOT et son président rassemblent environ 43 % de réputation positive contre 48 % de réputation négative, soit environ - 5 %.

Ainsi donc, avec Hayagreeva Rao¹⁶ qui pense que la réputation et l'image d'entreprise ne sont que le résultat global d'un processus de légitimation ou d'un mécanisme de « crédibilisation » de ladite organisation, l'on est tenté de penser que les partenaires, sponsors et autres parties prenantes de la FECAFOOT soient sensibles à la qualité de cette réputation brouillée sur les RSN notamment Facebook à partir de ces nombreuses résonnances et conflits discursifs qu'ils surveillent naturellement au plan stratégique. Autrement dit, en partenaires sérieux, aucune entreprise ou organisation ne peut rester insensible sur l'image et la réputation de leurs partenaires telle qu'elles sont discutées sur RSN en ce sens qu'aujourd'hui, au-delà d'une réputation que l'on peut mesurer avec les outils d'enquêtes conventionnelles, les RSN ne sont plus de simples espaces de discussion virtuelle mais structurent la vie quotidienne réelle à partir du jeu des prises en charges de leurs discours. Ces RSN se caractérisent par le fait que le mot « immédiat », outre sa dimension temporelle, doit être pris « *dans le sens de la négation de l'intermédiaire [im-média], puisqu'une bonne partie de la communication ne passe plus par les médias, qui ont perdu leur fonction de monopole de production d'information et de communication* ». ¹⁷

Bien plus, lorsqu'une entreprise ou une marque associe son image sur les activités d'un partenaire, elle en attend des retours sur investissement multiforme. C'est donc dire que la qualité de la réputation de la FECAFOOT sur les RSN constitue des actifs à entretenir et à nourrir puisque au sens de Michel Desbordes, « *le sport est devenu un véhicule pertinent pour implanter une stratégie de marque* » ¹⁸ et compte tenu de cet engagement stratégique, il est toujours important de savoir que « *le calcul du retour sur investissement permet soit de conforter les choix de sponsoring, voire en augmenter les dotations budgétaires s'ils s'avèrent profitables, soit de les remettre en cause s'ils n'atteignent pas les objectifs* ». ¹⁹

Une question demeure cependant et porte sur l'intérêt qu'une marque-partenaire à la FECAFOOT pourrait accorder aux différentes prises en charge des discours relatifs à la réputation de celle-ci par les fans et contre-

¹⁶ Hayagreeva Rao, « The Social Construction of Reputation : Certification Contests, Legitimation, and the Survival of Organizations in the American Automobile Industry : 1895-1912 », *Strategic Management Journal*, n° 15, 1994, pp. 29-44.

¹⁷ Géraud de Vaublanc, *Image, réputation, influence. Comment construire une stratégie pour vos marques ?*, Paris, Dunod, 2019, p. 10.

¹⁸ Michel Desbordes-André Richelieu, *Néo-marketing du sport : regards croisés entre Europe et Amérique du Nord*, De Boeck, Paris, 2011, p. 44

¹⁹ Gary Tribu, « Sponsoring : le retour symbolique sur investissement », in Patrick Bouchet-Claude Sobry (eds.), *Management et marketing du sport : du local au global*, Presse universitaire du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2005, p. 57.

fans sur les RSN. Si longtemps la place de la réputation et de ses hommes n'était pas prise en compte dans le bilan des entreprises, notons que désormais, « *la valeur de la réputation se mesure et apparaît au bilan des entreprises sous forme d'actifs immatériels et la qualité des hommes et des femmes est aujourd'hui considérée comme un avantage compétitif déterminant (...). L'omniprésence du digital, la montée en puissance des smart data et le développement de l'intelligence artificielle expliquent en grande partie ce bouleversement en cours* ». ²⁰ Ainsi, si la réputation d'une organisation représente l'ensemble des perceptions de toutes ses parties prenantes, il y a lieu de souligner que pour une fédération sportive, la notion de fans et contre-fans peuvent charrier d'énormes capacités notoires de passions dans les prises de position et d'une certaine incapacité de distance et d'objectivité. Tout compte fait, ces opinions restent tout de même des opinions puisque ressortent d'une manière ou d'une autre d'une ou de deux catégories de parties prenantes de l'organisation.

Dès lors, sur le plan marketing, est-il possible que ces discussions interactionnelles sur les RSN puisse influencer les autres partenaires et sponsors de la fédération au niveau de leurs différents engagements ? Au plan stratégique, la réponse serait oui et non. Oui parce que les RSN constituent des instances d'expression virtuelle qui traversent et pénètrent la vie quotidienne réelle. Non parce qu'au regard critères qui motivent l'engagement d'une organisation à s'associer aux activités d'une fédération sportive nationale rentre d'autres éléments comme popularité du sport, les valeurs que charrient ce sport, les retours sur investissement divers (l'amélioration de l'image de marque, l'amélioration de la notoriété de la marque et l'accroissement des ventes et des parts de marché de l'entreprise) dans la durée, l'histoire et la durée du partenariat, etc. C'est pourquoi sur un tout autre plan intrinsèquement comptable - qui ne concerne pas ce travail -, on est en droit de mesurer le nombre de partenaires de la fédération avant l'arrivée du président Samuel Eto'o Fils, le nombre de nouveaux arrivés dans le portefeuille, l'augmentation ou non de leurs apports (financiers ou matériels) de sponsoring, etc.

Conclusion

La réputation d'une organisation comme une fédération sportive nationale n'est pas un chantier facile au regard de ses particularismes fonctionnels. Au plan comptable et même symbolique (institutionnel), il faut noter qu'en matière de réputation, les perceptions des parties prenantes ne sont pas toujours évidentes à suivre par l'organisation même si celle-ci a l'obligation de les surveiller à travers des observations et des méthodes qualitatives et quantitatives diverses pour soutenir le développement durable de ses activités en relation avec ses partenaires.

Il a été question de montrer qu'on peut apprécier la réputation d'une organisation en dehors des enquêtes de terrain de type qualitatif ou quantitatif comme c'est souvent le cas. En faisant le monitoring des échanges d'un certain nombre d'influenceurs web qui s'intéressent à la gestion du président de la FECAFOOT, et avec des figures affirmées de fans et de contre-fans, cette étude a dégager les différentes perceptions discutatives récurrentes des internautes (*followers*) à l'aune des sept (7) indicateurs de mesure de la réputation sur l'échelle RepTrakTM Pulse (le leadership, la performance, les produits/services, l'innovation, l'environnement de travail, la gouvernance et la RSE) tels que proposent Leonard J. Ponzi - Charles J. Fombrun- Naomi A. Gardberg. Par la suite, les occurrences discursives, regroupées en discours et contre-discours, ont permis de dégager deux tendances lourdes de scores avec à la fin une estimation de leur pourcentage. Il en ressort que les plateformes numériques et les RSN constituent aujourd'hui des lieux pertinents de mesure de la réputation des organisations à partir du jeu des interactions des *followers*. Par ailleurs, en compte tenu de la méthodologie mobilisée, il est constaté que la réputation de la FECAFOOT et celle de son du président connaissent un contre-discours d'environ 48 % contre 43 %.

²⁰ Géraud de Vaublanc 2019, p. 4.

Sur un tout autre point, cette étude a pu laisser voir que s'il est difficile d'évaluer les intentions des partenaires et différentes parties prenantes de la FECAFOOT sur la qualité de sa réputation telle discutée sur des instances diverses et donc, envisager comment cela aurait des incidences sur la qualité de leur partenariat, on a au moins pu montrer que les interactions sur les RSN contribuent à son obfuscation ou alors à son assombrissement.

Références

- Amossy, Ruth, *L'Argumentation dans le discours*, Armand Colin, Paris, 2014.
- Bailly, Nolwenn Lorenzi-Moïse Claudine, « Contre-discours et discours alternatif », in Bailly, Nolwenn Lorenzi-Moïse Claudine, Claudine, (eds.), *Discours de haine et de radicalisation. Les notions clés*, ENS Éditions, Paris, 2023, 477-485.
- Baynast, Arnaud de-Lendrevie, Jacques-Levy, Julien, *Mercator. Tout le marketing à l'ère du digital !*, Dunod, Paris, 2017.
- Berry, Vincent, « Ethnographie sur Internet : rendre compte du "virtuel" », *Les Sciences de l'éducation - Pour l'Ère nouvelle*, Éditions CIRNEF, 2012, 45(4), 35-58.
- Boistel, Philippe, « Réputation : un concept à définir », *Communication et organisation*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux, 2014, n° 46, 211-224.
- Charaudeau, Patrick-Maingueneau Dominique (éds.), *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris, 2002.
- Desbordes, Michel-Richelieu, André, *Néo-marketing du sport : regards croisés entre Europe et Amérique du Nord*, De Boeck, Paris, 2011.
- E-réputation management, <http://www.definitions-marketing.com/definition/e-reputation-management/>, consulté le 10.01.2024.
- Ponzi, Leonard J.-Fombrun, Charles J.-Gardberg, Naomi A., « RepTrak™ Pulse : Conceptualizing and Validating a Short-Form Measure of Corporate Reputation », *Corporate Reputation Review : An international journal*, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011, 14(1), 15-35.
- Rao, Hayagreeva, « The Social Construction of Reputation : Certification Contests, Legitimation, and the Survival of Organizations in the American Automobile Industry : 1895-1912 », *Strategic Management Journal*, n° 15, 1994, 29-44.
- Sado Yegue, Nadia, « Une Sociologie des fan-clubs de football au Cameroun », in Akana D., Parfait (ed.), *Se mobiliser pour le football en Afrique. Une sociologie du supportérisme*, Muntu Institute Presse, Yaoundé, 2023, 89-114.
- Tagne, Jean-Bruno, *L'Arnaque. Il voulait donner au football toute sa grandeur*, Les Éditions du Schabel, Yaoundé, 2013.
- Tribu, Gary, « Sponsoring : le retour symbolique sur investissement », in Bouchet, Patrick-Sobry, Claude (eds.), *Management et marketing du sport : du local au global*, Presse universitaire du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2005, 47-65.
- Vaublanc, Géraud de, *Image, réputation, influence. Comment construire une stratégie pour vos marques ?*, Dunod, Paris, 2019.
- We Are Social, <https://wearesocial.com/fr/blog/2024/01/digital-report-2024/>. Consulté le 13.02.2024.

ChronAfrica

Théories de la réception et pratiques de lecture au secondaire qualifiant marocain: De la lecture littéraire à la lecture scolaire

Hamid El Assri¹

Résumé

La critique littéraire tout comme la didactique exercent un impact important sur la manière de présenter le texte littéraire en classe de français. C'est pourquoi nous nous proposons d'examiner de près cet impact qui a suscité l'intérêt des chercheurs dans le domaine de la didactique des langues depuis le retour qu'a fait la littérature dans l'enseignement des langues. En effet, le développement de la didactique du français a bouleversé l'hypothèse de la « langue d'abord » ou « la langue sans littérature ». Daniel Coste, Jean Peytard, Henri Besse, Jean-François Bourdet se sont relayés pour montrer les avantages didactiques du recours à la littérature en classe de langue. A partir du raisonnement des auteurs précités, le texte littéraire ne peut qu'avoir une place privilégiée dans la classe de langue. Dans cet article, nous allons essayer de voir qu'ils peuvent être les objectifs qu'on peut fixer à l'enseignement de la littérature dans le contexte du lycée marocain, cette dernière qui se présente en tant qu'un lieu de croisement entre langue et culture et un savoir existentiel sur l'homme et le monde.

Mots clés: Réception, texte littéraire, enseignement, apprenant-lecteur

Reception theories and reading practices in qualifying high schools in Morocco: from literary reading to reading at school

Abstract

Both literary criticism and didactics have an important impact on the way the literary text is presented in the French classroom. This is why we propose to examine closely this impact, which has been widely publicized, and is far from over, in the field of language teaching since the literature's strong return to language teaching. Indeed, the development of the didactics of French has upset the hypothesis of "language first" or "language without literature". Daniel Coste, Jean Peytard, Henri Besse, Jean-François Bourdet took turns to show the didactic advantages of using literature in language

¹Département de Français, Centre Régional des Métiers de l'Éducation & de la Formation, Tanger, Maroc

Auteur correspondant: Hamid El Assri **E-mail:** amid.lasry@gmail.com
Reçu: 24.02.2024 **Accepté:** 21.03.2024 **Publié:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

classes. In this article, we will try to see what objectives can be set for the teaching of literature in the context of Moroccan high schools, this literature which presents itself as a place of crossing between languages and culture and existential knowledge about man and the world.

Keywords: Reception, literary text, teaching, learner-reader

Introduction

Admettons que tout texte est écrit pour être lu. Cependant, et pour reprendre les termes de Bernard Lahire, Qu'est-ce que les lecteurs « fabriquent avec les textes » ?¹ En effet, cette relation intime qui va du texte au lecteur (et réciproquement) a suscité l'intérêt, depuis une dizaine d'année, des didacticiens de la littérature.

Par ailleurs, le plaisir de la lecture et la magie des découvertes ont mis en cause les approches sémiotiques dérivées de la linguistique des années 70, réputées technicistes. Le recours au « sujet-lecteur » (Rouxel et Langlade, 2004)² (Dabène et Quet, 1999)³ a ouvert alors le champ des critiques contre le formalisme qui mène à une approche savante considérée comme étant hostile à la formation d'amateurs de littérature. Cette réorientation de la discipline trouve son assurance chez Bernard Lahire qui dénonce un clivage stigmatisant entre « lecture littéraire » (entendue comme pratique de lecture esthétisante ou distanciée) et lecture naïve.⁴

Certes, le texte littéraire se présente tel qu'un lieu où chaque lecteur se construit comme sujet en s'appropriant le bien-fondé de la pensée et en reconstruisant une expérience littéraire. Or, serait-il le même cas chez l'apprenant-lecteur ? Bien entendu, les lecteurs diffèrent grandement, d'autant plus quand il est question de l'institution scolaire où le défi s'accroît davantage avec un cadre d'obligations conventionnelles en termes de la culture éducative⁵ du pays.

Au demeurant, chaque rencontre avec le texte littéraire est particulière. Cela s'explique par les différents modes de l'appropriation du littéraire, par cette intimité qui relie le texte et le lecteur. Par ailleurs, la réorientation des approches de la critique littéraire allant de la littérature tel qu'un objet fini vers le projet ou représentation de celui qui le lit, secoue ipso facto la conception du littéraire dans l'institution scolaire. Il est question d'un glissement de l'enseignement lié au commentaire et à l'explication à celui de l'accès privé de l'apprenant-lecteur au texte.

Dans l'ordre du sujet-lecteur, il n'est pas question d'apprendre à expliquer un texte littéraire tout en puisant dans une pensée rationnelle, mais plutôt, une lecture qui émane du sujet et fait appel à sa subjectivité, amalgamée à sa culture personnelle et sa vie affective, ce qui nous permet de dire que la valeur littéraire d'un texte est attribuée donc par le lecteur. De surcroît, c'est l'acte de lire qui concrétise le caractère littéraire du texte tout en produisant un sens.

Dans le présent article, nous allons essayer de fixer la discussion sur la théorie de la réception et d'en indiquer la pertinence par rapport à la lecture scolaire dans la classe de français. Il est question de diverses formes de

¹ Lahire Bernard, *L'Invention de l'illettrisme*, Paris, La Découverte, 1999, p. 36.

² Rouxel Annie et Langlade Gérard préconisent de donner toute sa place au « sujet-lecteur » et de s'intéresser davantage « aux réactions et aux inférences interprétatives des lecteurs empiriques ».

³ Dabene et Quet suggéraient de « se concentrer sur le sujet lecteur empirique, prendre en compte les variations individuelles et leur acceptabilité ».

⁴ Pour Bernard LAHIRE, une approche distanciée ou savante de l'écrit est nécessairement défavorable à ceux qui construisent leurs pratiques ordinaires sur un régime pragmatique de la langue écrite ou orale.

⁵ Cette notion renvoie à l'ensemble de contraintes qui conditionnent en partie enseignants et apprenants.

relations qui rapprochent l'œuvre au programme aux apprenants-lecteurs tout en s'appuyant sur l'investigation didactique que nous avons menée préalablement auprès des lecteurs de l'institution scolaire.

1. De la lecture littéraire a la lecture scolaire

1.1. La lecture littéraire, de l'intériorité à l'extériorité des études

La quête de la valeur intrinsèque des œuvres était la pierre angulaire des approches littéraires dites internes pendant une longue période, jusqu'aux années soixante-dix. Il s'agissait des approches qui prônaient l'intériorité dans l'étude de l'œuvre pour en extraire des éléments susceptibles de servir l'architextualité et l'intertextualité selon Genette. Dès lors, de nouvelles approches qui se cristallisent autour des théories de la réception ont vu le jour, en réaction à l'archaïsme déficitaire dans lequel s'est éternisé l'institution littéraire. Cette refonte en profondeur, afin de redéfinir l'angle du traitement du texte, consiste-t-elle à restructurer quels aspects exactement en littérature ?

L'approche formaliste, pour n'en citer qu'une, fait partie des approches internes. Elle s'est fixée pour mission l'étude linguistique du texte proprement dit ; de là, elle s'enorgueillit d'avoir le privilège de la spécificité du texte littéraire. De par ce fait, l'étude littéraire est tributaire d'une linguistique qui prête attention à la parole et aux discours tout en accordant un intérêt assez particulier à l'étude du langage en soi (lexique, syntaxe, figures de style...), l'architextualité relative aux classifications génériques et typologiques, le sens en rapport avec la composition des aspects formels du texte. Place quasiment la subjectivité du lecteur en marge de l'étude, le formalisme s'intéresse essentiellement aux phénomènes langagiers agissant dans le texte littéraire. Ces démarches d'appropriation du littéraire ont été jugées obsolètes, technicistes et difficiles à endurer aussi bien par la critique littéraire que la didactique de la littérature.

A ces considérations primordiales pour la mise en œuvre de l'approche formaliste, s'en ajoutent d'autres, adoptées de façon à légitimer l'origine d'une littérature en tant qu'objet de description. Il s'agit en fait des effets de l'école positiviste qui a régné à la fin de la deuxième moitié du XIXe siècle, précisément la prédominance des critiques historique et scientifique qui placent le lecteur à l'index des études littéraires : « il s'agit d'échapper au lecteur et à ses caprices, non pas d'annuler, mais d'encadrer ses impressions par la discipline, d'atteindre l'objectivité par le traitement de l'œuvre elle-même ».⁶ Certaines renvoient à la nature même du texte littéraire qui revêt un objet langagier clos, autosuffisant et absolu.⁷ Cette position témoigne d'une objectivité incarnée par l'étude des formes et qui accapare le texte pour le prémunir contre toute lecture singulière. Pour le dire simplement, c'est une lecture impersonnelle du texte littéraire.

A côté de ces critiques soulevées contre les courants formalistes et structuralistes, il en existe d'autres qui concernent le refus de l'histoire littéraire traditionnelle (homme-œuvre) pour promouvoir l'histoire des formes et des genres. Cette dernière, régnante dans les années soixante-dix, procure aux études littéraires le principe de l'organisation et un protocole d'accès à l'œuvre. Gérard Genette, entre autres, a mené une réflexion acharnée contre le traditionalisme de l'histoire littéraire afin de plaider en la faveur d'une histoire des formes littéraires :

*Il me semble qu'en littérature, l'objet historique, c'est-à-dire à la fois durable et variable, ce n'est pas l'œuvre : ce sont ces éléments transcendants aux œuvres et constitutifs du jeu littéraire que l'on appellera pour aller vite les formes : par exemple, les codes rhétoriques, les techniques narratives, les structures poétiques, etc.*⁸

⁶ Compagnon Antoine, *Le Démon de la théorie*, Paris, Seuil, 1998, p. 67.

⁷ Langlade Gérard, « Sortir du formalisme, accueillir les lecteurs réels », in *Le français aujourd'hui*, 2002, p. 85-96.

⁸ Genette Gérard, *Figure III*, Paris, Seuil, 1972, p. 57.

Dès le début des années soixante-dix, ses propos platoniciens des modèles d'autonomie et des constructions en reflet se heurtent à l'avènement en force des théories de la lecture. Dans le sillage de ces approches dites *externes*, faire l'impasse sur les équivoques de sens et prôner l'orthodoxie subjective de l'auteur jouissent de moins en moins de crédit auprès de l'institution littéraire, en cédant la place au lecteur qui, seul, attribut au texte sa valeur littéraire. Deux phénomènes sémiotiques corrélés surgissent alors pour honorer le rôle du sujet lecteur longtemps marginalisé : la lecture et la valeur des textes littéraires.

La théorie de la réception, s'est forgée comme une herméneutique du sujet de l'interprétation, est née d'une médiation entre la sociologie de la littérature qui est en harmonie avec le lecteur, sa culture, ses plaisirs et ses attentes dans la réception des textes littéraires, et les méthodes structurales qui cherchent à échafauder une science qui étudie le texte. Elle est un entre-deux reprochant à la première sa passivité et son incompétence d'analyser le succès de l'œuvre, et à la deuxième son orthodoxie de la construction de la valeur de l'œuvre à la base des abstractions.

Dans la perspective du sens produit par celui qui lit, les travaux de Izer, l'un des pionniers de la théorie de la réception à côté de Jauss, attestent que le lecteur est interpellé davantage par les lacunes du texte (les blancs, les lieux d'interminations) qui attisent les interprétations et attribuent au lecteur un rôle dans le déroulement des événements. Par ailleurs, cette pensée se construit sur une évidence : si le sens du texte est le résultat de la rencontre entre le texte et le lecteur, c'est bien parce que le texte est actualisé par la lecture.

*Une œuvre littéraire possède en elle une indétermination que seul le rapport au lecteur permet de lever. Le lecteur est l'implicite du texte, son présupposé fondamental. L'effet esthétique, la beauté, résulte alors de la jouissance que le sujet, qui reçoit l'œuvre, éprouve à répondre aux appels signalés par la structure formelle. Le lecteur actualise les potentialités inscrites dans ces formes, il en lève l'indétermination naturelle.*⁹

« *L'esthétique de la réception* »¹⁰ de Hans-Robert Jauss, l'un des principaux représentant de l'*Ecole de Constance*¹¹, constituait, par son intérêt aux pratiques effectives de la réception de l'œuvre, un nouveau départ pour la critique littéraire. Elle consiste, primo, à reconstituer l'« horizon d'attente » du premier public, secundo, à confronter les lectures successives, dans différentes situations historiques, en corrélation avec la subjectivité du lecteur et les valeurs esthétiques et sociales en vigueur. « *La lecture d'une œuvre nouvelle s'inscrit toujours sur le fond des lectures antérieures et des règles et codes qu'elles ont habitués le lecteur à reconnaître. Elle mobilise également son expérience du monde. Aussi, la lecture est-elle toujours une (perception guidée)* ».¹² En effet, le lecteur se proclame roi du sens et produit une signification à travers sa subjectivité en termes de valeurs sociales et culturelles. Intimement lié au texte au demeurant, le lecteur est générateur de sa valeur littéraire et détenteur de son succès.

Pour le même auteur, la modalité de l'expérience esthétique est de rigueur, c'est-à-dire que la beauté n'est reconnaissable que par la lecture de l'œuvre. Lire le blanc et jouir de l'implicite du texte représente la devise de la réception esthétique des textes littéraires. Or, il est de l'ordre de l'impératif, à la lumière de cette théorie, qu'on fasse la différence entre l'effet constitué par l'œuvre et la réception restituée de l'œuvre.¹³ Ledit effet en revanche

⁹ Izer Wolfgang, *L'acte de lecture, théorie de l'effet esthétique*, Bruxelles, Margada, 1985, p. 13-14.

¹⁰ Théorie syncrétique qui développe et critique certaines positions des formalistes russes et des structuralistes de Prague, tout en s'inspirant à la fois de l'herméneutique gadamérienne et de la critique adonienne des idéologies.

¹¹ Depuis 1970, Les travaux de Hans Robert Jauss (réunis dans *Pour une esthétique de la réception*) et de Wolfgang Izer (*L'acte de lecture : théorie de l'effet esthétique*), forment les soubassements des théories de réception dans le cadre de ce qu'on appelle l'École de Constance (dont Iser et Jauss sont les principaux tenants) qui essaie de renouveler, d'absolutiser l'histoire de la littérature. Cette école fait référence ainsi, en un sens plus large, à plusieurs courants se focalisant sur le lien du texte et du lecteur.

¹² Piégay-Gros Nathalie, *Le lecteur*, Paris, Edition Flammarion, 2002, p. 54.

¹³ En vue de concrétiser le sens, l'auteur suggère de prendre en considération ces deux éléments constitutifs : le premier s'intéresse à l'effet produit par l'œuvre et qui est fonction de l'œuvre elle-même, le deuxième, à la réception déterminée par le destinataire de l'œuvre.

apparaît dans un « horizon d'attente littéraire », cela tourne autour de ce que le lecteur s'attend à trouver dans l'œuvre grâce à des indices extérieurs, par exemple : l'œuvre s'inscrit dans une classification générique, incarne la présence des textes antérieurs et contemporains, s'organise selon une structure qui correspond à un courant littéraire/esthétique bien précis. Quant à la réception de l'œuvre, elle correspond à un « horizon d'attente social » dont le porteur est le lecteur à travers sa vision du monde. Il se trouve en fait dans un contexte social et à une époque déterminés et il a également un regard subjectif sur les éléments qui gravitent autour de l'œuvre : Courant, genre, textes antérieurs. Pour autant, l'œuvre et le lecteur peuvent se situer par rapport à des époques différentes, c'est la raison pour laquelle il faut tenir compte, pour une lecture réelle de l'œuvre, de l'historicité du lecteur et son horizon d'attente.

L'effet de l'œuvre et sa réception s'articulent en un dialogue entre un sujet présent et un discours passé ; celui-ci ne peut encore « dire quelque chose » à celui-là [...] que si le sujet présent découvre la réponse implicite contenue dans le discours passé et la perçoit comme réponse à une question qu'il lui appartient, à lui, de poser maintenant.¹⁴

En clair, les pensées théoriques autour de la lecture littéraire s'accordent sur le rôle primordial et incontesté que joue le lecteur en tant que sujet agissant qui forge le sens du texte littéraire. L'œuvre en revanche joue le rôle de la force contraignante qui lie le lecteur à son horizon d'attente. Elle trace également les frontières de la zone du jeu du lecteur dans sa relation dialogique avec le texte. Or, lesdites théories n'avaient pas le moindre penchant pour les questions didactiques alors qu'elles les ont pleinement influencées.

1.2. Le texte et les modes de sa réception via les pratiques des acteurs

Le professeur de français doit d'abord enseigner le français, habituer ses élèves à s'exprimer correctement et justement, leur révéler les ressources infinies que leur offre leur langue maternelle. Il doit aussi former leur jugement et leur goût, leur apprendre à bien conduire leur pensée et à reconnaître le Beau sous ses formes changeantes. Ces deux tâches, en fait, sont étroitement liées : la grammaire et les lettres se prêtent [...] un mutuel appui. C'est dans les grandes œuvres de notre littérature que le petit Français apprendra le mieux sa langue, et, sans la grammaire, dans une belle page, les plus fines nuances lui échapperaient. L'enseignement du français ne peut donc être fondé que sur l'étude des textes.¹⁵

Cette citation reflète la place qu'occupe le texte littéraire dans l'enseignement du français lors des années soixante. La littérature, incontestablement privilégiée jadis, n'a jamais cessé d'être présente dans la classe de français malgré l'avènement des approches communicatives, au moins à minima et d'une manière disséminée. Par ailleurs, les contextes diffèrent mais la question est toujours la même : comment peut-on concevoir la présence de la littérature dans une didactique de la langue française ? Certes, l'enseignement de la littérature à l'heure actuelle est sous l'emprise des approches formalistes et structurales qui sont amplement contestées et jugées d'archaïsme technicistes par la communauté linguistique et didactique. Qu'en est-il aujourd'hui de ces discours hâtifs en faveur de l'enseignement de la littérature ? Il est actuellement évident de constater que les didacticiens se représentent la lecture littéraire en tant qu'un va-et-vient entre l'implication et la distanciation, entre la participation du lecteur et le recul nécessaire à l'appréciation d'une œuvre.¹⁶ Toutefois, l'approche qui prône l'analyse du texte littéraire loin de l'implication du lecteur réel perdure toujours dans l'enseignement du français, surtout dans le contexte marocain qui accorde, via ses pratiques effectives du terrain, une grande importance à la distance analytique et à l'orthodoxie de l'approche formelle de la lecture.

¹⁴ Jauss Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception*, Paris, Gallimard, 1978, p. 246.

¹⁵ Clarac Pierre, *L'enseignement du français*, Paris, PUF, 1963, p. 31.

¹⁶ (Bucheton, Brenas, Chabanne et Dupuy, 2004 ; Dufays et al., 1996 ; Falardeau, 2003 ; Langlade, 2004 ; Lebrun, 2005 ; Rouxel, 1996), entre autres, s'accordent à l'idée de la lecture littéraire en tant qu'un mouvement de va-et-vient entre l'implication et la distanciation, entre la participation du lecteur à l'illusion référentielle et la distance critique nécessaire à l'appréciation d'une œuvre.

Le texte littéraire est abordé donc selon un savoir lire analytique, on explique et on commente ses aspects formels afin de mesurer l'originalité des procédés utilisés par l'auteur. Cela favorise inévitablement la subjectivité de l'auteur au détriment de celle du lecteur, en donnant naissance à une lecture dite distanciée qui rompt la relation avec le lecteur. Tandis qu'une lecture d'implication cherche constamment l'intérêt du lecteur et son plaisir, attise ses appétits pour le littéraire, éveille sa subjectivité pour participer personnellement aux querelles et débats soulevés par les textes littéraires. Alors, l'une des grandes préoccupations actuelles de la communauté didactique est de trouver le juste équilibre entre l'implication et la distanciation du lecteur. Devant cette complémentarité dont les règles du jeu sont équitables, seront peu, nous semble-t-il, ceux qui persistent dans l'orthodoxie des approches formalistes et structurales.

Par ailleurs, loin de retracer l'esquisse de la place de la littérature dans les textes officiels marocains, nous nous efforcerons cependant d'établir les paramètres qui régissent les pratiques effectives des acteurs du processus d'enseignement-apprentissage du français, en l'occurrence les textes littéraires. Par conséquent, nous nous sommes rendu compte, tout en s'appuyant sur les confrontations des données collectées par les différents outils d'enquête¹⁷, que le texte littéraire est abordé en lui-même et pour lui-même, nous accordons une importance accrue aux questions textualistes.¹⁸ En effet, les approches formalistes perdurent toujours dans les pratiques effectives des acteurs, elles sont revendiquées et privilégiées d'autant plus via le choix de la lecture méthodique¹⁹ qui s'inscrit, elle, largement dans le sillage des approches formalistes et structurales. En mesurant d'emblée quelques pratiques sur le terrain, il s'est avéré qu'il s'agit d'une démarche techniciste et automatisée, dépourvue de toute créativité, qui tourne autour de l'assemblage de faits linguistiques disséminés pour en construire une compréhension insensée chez l'apprenant. Savoir la date de naissance d'Ahmed Sefrioui et son écriture biographique sont autant profitable pour le sens du texte que les impressions capricieuses de l'apprenant-lecteur.

Il est de l'ordre de l'importance, quand même, d'illustrer un aspect qui nous semble pertinent par rapport à la conception de la compétence relative à la lecture des textes littéraires. Selon les orientations pédagogiques, « la spécificité de l'activité de lecture est la lecture et l'étude de l'œuvre intégrale », au demeurant la compétence de lecture d'un texte littéraire est préconisée par les officiels ; toutefois, les pratiques effectives sur le terrain montrent solennellement une confusion qui règne sur les savoirs et les compétences littéraires. D'une part, il y a les savoirs littéraires qui dépendent d'un enseignement programmé et circonscrit, d'autre part, les compétences littéraires qui dépendent d'une démarche assez complexe, elles s'adaptent mal aux démarches béhavioristes, ce qui provoque inévitablement des difficultés au niveau de leur évaluation. On se demande alors, dans quelle mesure peut-on y inclure des critères simples et observables pour évaluer la compétence littéraire ? Certes, l'entreprise est périlleuse, d'autant plus avec le caractère comportemental des observables ailleurs de l'institution scolaire, par exemple la fréquentation des livres et des bibliothèques, nous avons à discuter les attitudes des apprenants, leur curiosité de lire après l'école, etc. Partant de ce constat, les pratiques effectives sur le terrain sont loin d'être en

¹⁷ Les données partagées dans cette recherche tirent leur origine d'un travail de recherche réalisé au cours des cinq dernières années sur l'enseignement des œuvres intégrales en classe de français. Il s'agit d'une investigation menée auprès des enseignants et des apprenants (Académies Régionales de l'Éducation : Tanger-Tétouan-Al Hoceïma ; Fès-Meknès ; Rabat-Salé-Kénitra) en vue de savoir les choix et les pratiques privilégiés par l'agir professoral en fonction des besoins des apprenants. En effet, les informations ont été collectées à des moments différents néanmoins durant toute cette période les orientations pédagogiques n'ont pas changé. Cette enquête sur les pratiques réelles de l'enseignement-apprentissage de l'œuvre intégrale a été menée par le biais de divers outils de recherche allant de l'observation jusqu'aux questionnaires avec une représentativité de l'échantillonnage qui regroupe les trois niveaux du secondaire qualifiant (tronc commun, 1ère année du Bac et 2ème année du Bac).

¹⁸ C'est-à-dire l'étude des aspects formels, des types de texte, des fonctionnements narratifs...

¹⁹ Les enseignants appartenant à notre échantillon s'accordent sur l'efficacité de la lecture méthodique par opposition à la lecture analytique. De surcroît, les activités de lecture que nous avons observées n'ont jamais fait l'objet d'une lecture analytique. Rappelons que la lecture méthodique relie observation objective et fait participer l'élève à la construction du sens à partir de réseaux d'indices textuelles et discursifs. Elle consiste à nuancer des formes ou des systèmes de formes (grammaire, morphologie et syntaxe ; lexique, champ lexical, champ sémantique ; énoncé et énonciation ; image, métaphore et métonymie ; modalités d'expression, effets stylistiques : structures apparentes et structures profondes) et se base également sur l'analyse de l'organisation de ces formes et la perception de leur dynamisme au sein du texte.

mesure d'honorer l'exigence des orientations en matière de : « *développer les compétences d'une pratique autonome de la lecture des œuvres littéraires* ». ²⁰

Il nous paraît aussi important de signaler que les pratiques d'enseignements s'identifient par rapport à un texte littéraire qui se prend comme un objet et un sujet à la fois. Autrement dit, le texte littéraire s'inscrit dans une conception de la littérature auto-référencée et hostile à toute intertextualité. Nous savons d'emblée que le texte littéraire fait référence à d'autres textes littéraires, ce qui nous permet d'estimer que la lecture est une activité, parmi d'autres, qui cherche à imprégner les apprenants-lecteurs de ce réseau de références intertextuelles. Ledit réseau est d'autant plus pertinent et prometteur dans la mesure où la majorité écrasante des apprenants ne lit pas ²¹, sinon occasionnellement avec des considérations sociales. Quant aux enseignants, il suffit de soulever la question de la littérature pour que les plaintes s'épanouissent bien qu'un discours de l'exclusion des pratiques jugées *inappropriées* qui font en sorte que l'acte de lire est téléguider par une réception de l'effet littéraire. Ses enseignants se sont accordés à reconnaître que leurs apprenants ne sont pas aptes à recevoir littérairement les œuvres, c'est la raison pour laquelle ils ont estimé que l'effet littéraire est un vain accessoire et que l'enseignement du français doit être réduit à un simple apprentissage de la langue, lire un texte c'est *de facto* apprendre à l'expliquer. Alors, on sort d'un cours de français avec tout le nécessaire pour expliquer un texte. Voilà une pratique effective sur le terrain qui dénigre le texte littéraire à la plus réductrice et simpliste méthodologie qui soit.

2. « Doit-on » / « peut-on » passer sur l'explication vers la lecture du texte

Quoi qu'il en soit, il est considéré que l'explication du texte est le domaine incontesté de la rationalité littéraire, le souci en fait de concevoir une science de la littérature n'a jamais cessé d'exister dans le débat sur son enseignabilité. Le littéral dans les pratiques effectives finit souvent par triompher tandis que le littéraire est voué au dogmatisme de la non-enseignabilité, « *la littérature ne s'enseigne pas* » avance à ce titre Doubrovsky (1971) ²² tout en illustrant le propos par l'exemple de l'apprenant qui sort d'un cours de maths capable de calculer alors qu'il sort d'un cours de poésie incapable d'écrire un bon vers de poésie.

Si nous adhérons à l'aveuglette au propos de la non enseignabilité de la littérature, c'est l'œuvre littéraire toute entière qui est en jeu, elle sera certainement jetée aux oubliettes. Or, le foisonnement des théories de la réception a donné *ipso facto* un nouvel élan à l'enseignement du texte littéraire. Tout en mettant à plat les approches formalistes et structurales, les théories de la lecture ont attribué plus d'importance au sujet lecteur, en accordant de l'intérêt ainsi à la diversité des expériences affectives et esthétiques que les apprenants sont susceptibles d'honorer. Il est toutefois indispensable de signaler que faire table rase des approches formalistes est susceptible de conduire vers l'élitisme de l'enseignement du texte littéraire, cela veut dire qu'une petite minorité des apprenants qui arrivera à recevoir le bien-fondé littéraire, à savourer le goût et l'esthétique des textes, à contempler les chefs-d'œuvre littéraires. Pourtant, une certaine distanciation critique revêt une sorte d'assurance dans l'implication de l'apprenant lecteur afin de se prémunir contre toute confusion entre l'univers de l'œuvre et celui du monde réel. Ici, il est question d'une accumulation d'expérience par le lecteur en interaction (directe ou savoirs acquis) avec son environnement qui lui permet d'attribuer un sens aux actions des personnages. Pour illustrer davantage le propos, nous vous proposons une lecture d'un apprenant de la première année du Bac du roman « *le dernier jour d'un condamné* » de Victor Hugo. ²³ Ce dernier n'hésite pas à sympathiser avec le bourreau

²⁰ Ministère de l'Éducation Nationale, *les orientations pédagogiques pour l'enseignement du français dans le secondaire qualifiant*, Rabat, Direction des curricula, 2007, p. 10.

²¹ D'après l'enquête que nous avons menée auprès des apprenants du secondaire qualifiant, une moyenne de 20% de notre échantillon d'apprenants a lu l'intégralité des œuvres au programme, tandis qu'à peine 2% a des expériences de lecture au-delà de l'école.

²² Doubrovsky Serge et Todorov Tzvetan (dir.), *L'Enseignement de la littérature*, Centre culturel de Cerisy-la-salle, 22 au 29 juillet 1969, Paris, Édition Plon, 1971, p. 16.

²³ Dans le cadre de nos rencontres avec les apprenants de l'établissement enquêté.

en termes de sa réception effective du texte et par là s'opposer au génie même de l'œuvre qui n'est autre qu'un réquisitoire le plus véhément jamais prononcé contre la peine de mort. Alors, nous avons estimé tout à fait légitime de poser la question suivante : Dans quelle mesure les approches didactico-pédagogiques peuvent-elles assurer un dosage optimal entre l'explication du texte et sa lecture par l'apprenant lecteur ?

2.1. La subjectivité du lecteur face à la lecture du texte littéraire

Si l'on se rapporte à la conception qui dit que le texte littéraire ne peut vraiment être sans l'acte de lire, il y a deux approches -l'une est traditionnelle, l'autre est récente- qui se croisent pour en tirer le sens. Premièrement, « *le texte général que publie l'éditeur, et dont chacun a entre les mains une version comparable à d'autres* ». ²⁴ Le lecteur, selon cette citation de Breyer (2002), est contraint par les limites circonscrites autour du texte et ses interprétations se construisent sous la dictée de l'œuvre. Par ailleurs, le lecteur obéissant à cette réception conditionnée est conçu comme étant un penseur rationnel qui essaie à expliquer les injonctions du texte. ²⁵ L'explication en question s'effectue alors au-delà des expériences et références du lecteur. Deuxièmement, « *le texte singulier auquel se confronte chaque intervention personnelle, laquelle, dans le jeu de ses remaniements, le découvre moins qu'elle ne le constitue* ». ²⁶ C'est-à-dire que le texte bâtit son sens sur la multitude des textes singuliers, alors que le lecteur, lui, se déplace du statut du lecteur *agent* vers celui du lecteur *mobile*, subjectif, qualifié pour recevoir le texte littéraire à travers sa propre compréhension et interprétation. Ce faisant, le texte singulier est le résultat d'une appropriation singulière du lecteur.

C'est le lecteur qui configure le texte littéraire. Consciemment et inconsciemment, il lui donne sa forme ultime en imaginant la majorité des détails qui ne lui sont pas fournis par le matériau textuel. Le lecteur puise dans son univers personnel pour attribuer au texte des éléments qui relèvent de l'atmosphère, du décor, du paysage, d'autres qui lui permettent de caractériser les personnages. ²⁷

Cette reconfiguration permet au lecteur de revêtir le texte de sa subjectivité en lui attribuant un sens personnel qui fonctionne selon ses propres valeurs et impressions, ses opinions favorables ou défavorables sur les personnages et les actions. Bref, la réalisation du texte est tributaire de l'interprétation subjective du lecteur.

Dans l'infratexte commun de mon expérience du monde et des êtres, je dégage, je recompose, je compose à nouveau – un peu comme le fait, en musique, la si bien nommée interprétation – au bout du compte je constitue avec et dans ce qu'on appelle une œuvre littéraire ce trajet de lecture qui seul, peut-être, mériterait d'être appelé texte, et qui est tissé de la combinaison fluctuante de la chaîne de ma vie avec la trame des énoncés une fois pour toutes combinés par l'auteur. ²⁸

La participation active et indispensable du lecteur dans la réalisation du texte littéraire nous incite à s'interroger avec lucidité sur l'essence même du texte. Est-ce un caractère lacunaire du texte qui nécessite l'implication du lecteur ? Si c'est le cas, ce dernier vient donc compléter cet aspect fragmentaire de l'œuvre. De ce fait, le texte a besoin absolument d'un lecteur qui s'engage à remplir les espaces blanches intermittentes par son intervention subjective. Il apparaît en revanche nécessaire de clarifier cette relation qui unit le texte à son lecteur, s'agit-il d'un

²⁴ Breyer Véronique, *Pour une réouverture du littéraire : Quelques questions sur l'enseignement du français-lettres au collège*, Le français aujourd'hui N° 145, 2002, p.64.

²⁵ Langlade Gérard, *Le sujet lecteur auteur de la singularité de l'œuvre* », Dans Annie Rouxel et Gérard Langlade (dir.), *Le sujet lecteur ; lecture subjective et enseignement de la littérature*, Presses universitaires de Rennes, 2004, pp. 81-92.

²⁶ Breyer Véronique, *Pour une réouverture du littéraire : Quelques questions sur l'enseignement du français-lettres au collège*, Le français aujourd'hui N° 145, 2002, p.64.

²⁷ Mercier Jean-Pierre, *La part du lecteur de textes littéraires dans la classe de français*, in Nouveaux cahiers de la recherche en éducation, Numéro spécial 25ème anniversaire, 2018, p. 72.

²⁸ Bellemin-Noël Jean, *Plaisirs de vampires*, Paris, PUF, 2001, p. 34.

dialogue d'égal à égal ou bien l'emprise du texte sur le lecteur est toujours le mot d'ordre. En effet, Umberto Eco (1985) a bien décrit ce lien tout en confirmant le caractère incomplet du texte littéraire. Pour lui, un texte est « *un tissu d'espaces blancs, d'interstices à remplir (...) il veut laisser au lecteur l'initiative interprétative (...) en général il désire être interprété avec une marge suffisante d'unicité* ». ²⁹

Pour toutes ces considérations, dans la classe de français, considérer le texte littéraire sous l'égide du lecteur qui lui confère sa valeur littéraire n'est pas une mince affaire. Admettre l'apprenant en tant que sujet lecteur singulier entraînera inévitablement une prise de compte de sa subjectivité sous tous ses aspects, tout en sachant que la question est d'autant plus délicate vis-à-vis de l'hétérogénéité des lectures dans le groupe classe. On se demande alors, comment peut-on penser l'enseignement apprentissage d'une lecture émanant de l'apprenant-lecteur ?

Quand on se mesure à des textes littéraires dont la richesse vient de la pluralité et de l'ambiguïté de sens, mais que l'on est dans la position du professeur détenteur d'un savoir sur les textes et persuadé par ailleurs qu'il y a des limites à l'interprétation et que tous les sens ne se valent pas, que certaines interprétations sont plus légitimes que d'autres, comment laisser les élèves construire leur sens ? L'enjeu d'une didactique de la lecture littéraire est de taille : il s'agit de former un lecteur interprète capable de s'approprier personnellement des textes et de donner du sens à ses lectures. ³⁰

Cette citation mérite quelques commentaires préliminaires. Il comporte d'emblée un grand stimulant pour l'enseignant, une incitation profonde à renoncer aux droits du juge du sens et autoriser les interprétations bigarrées du texte littéraire. Certes, cette conception de l'enseignement-apprentissage exige de l'enseignant un travail sur soi, cela veut dire qu'il doit partager équitablement les privilèges qu'offre sa posture enseignante en tant que détenteur du savoir avec l'apprenant auteur de sa propre lecture du texte. De ce fait, les dispositifs didactiques qui tournent autour des savoirs conceptuels et notionnels à enseigner doivent se faire discréditer au point de pencher la balance en faveur de l'apprenant lecteur et sa place qui lui revient dans l'acte de lire.

Ce critère d'autorisation ³¹, d'ouverture et d'accueil des interprétations de l'apprenant lecteur comporte d'ailleurs de multiples intérêts que l'on a souvent tendance à sous-estimer. Il peut, par exemple, permettre à l'apprenant, dans un dispositif d'enseignement-apprentissage de la lecture, de glaner tour à tour dans sa subjectivité et dans le texte littéraire. Il peut sans doute contribuer à valoriser la démarche de recherche du sens par l'apprenant lecteur. Ce dernier est autorisé à hésiter, modifier, remplacer sa compréhension-interprétation tout en s'inscrivant dans le réseau intersubjectif du groupe classe qui s'efforce à tisser le sens. C'est de là que l'apprenant renonce à sa posture d'attente du sens validé par l'enseignant et se lance lui-même à la quête du sens dans le cadre d'une relation pédagogique hostile aux rapports de forces et de gouvernance des savoirs.

Il n'en demeure pas moins vrai que l'enseignant, avec ce critère d'autorisation, se prive de se réserver l'exclusivité du savoir littéraire. Il n'a plus donc la lourde tâche de dispenser ses connaissances littéraires d'une manière narcissique et péremptoire. Cependant, cette conception de la lecture ne prétend pas profaner l'expertise de l'enseignant en matière littéraire ; au contraire, il s'agit de l'orienter vers une sorte d'accompagnement de l'apprenant afin qu'il puisse s'approprier des connaissances appartenant à la littérature (courant, genre, auteur, etc.) dans le but de préparer les apprenants à être seuls avec un livre, c'est-à-dire développer leur compétence à lire. Par ailleurs, la reconnaissance des apprenants en tant qu'auteur de leur lecture passe nécessairement par le biais de l'écoute attentive tout en prenant en considération leurs références culturelles et l'originalité de

²⁹ Eco Umberto, *Lector in fabula*, Paris, Grasset, 1985, p. 90.

³⁰ Lebrun Marcel, *L'émergence et le choc des subjectivités de lecteurs de la maternelle au lycée grâce à l'espace interprétatif ouvert par les comités de lecture*, Dans Annie Rouxel et Gérard Langlade (dir.), *Le sujet lecteur ; lecture subjective et enseignement de la littérature*, Presses universitaires de Rennes, 2004, p. 332.

³¹ Ce critère est emprunté à un modèle proposé par Jorro Anne, *Le lecteur interprète*, Paris, Presses universitaires de France, 1999.

leurs compréhensions-interprétations. L'enseignant s'engage alors à retracer le chemin, à donner libre cours aux tâtonnements, aux allers retours dans le brouillard de sens afin que l'apprenant saisisse le sens ; il s'intéresse aux manières de l'appropriation plus qu'au résultat retenu.

2.2. De l'explication du texte à sa lecture par l'apprenant-lecteur

Il est certes de notre devoir de signaler les aspects paradoxaux, c'est ce que nous avons fait et nous faisons encore. Disons-le sans détour, les orientations pédagogiques ont un caractère spéculatif, c'est d'ailleurs parce que nous avons conscience de la difficulté de les opérationnaliser.³² Leur grand mérite est d'avoir introduit de manière significative l'œuvre littéraire tandis qu'ils ont subi un revers en termes de moyens d'action ou réalisation pratique. Nous en voulons pour preuve les pratiques effectives sur le terrain de la lecture du texte littéraire, on est toujours sous l'emprise du traditionalisme incarné par la forte tradition de l'explication du texte. Savoir lire, c'est savoir répondre aux questions de l'enseignant qui détient, lui seul, le sens du texte. Qu'en est-il des finalités des textes officiels qui ne cessent de rappeler, à chaque fois que l'occasion se présente, que lire en classe de français consiste à apprendre à bien lire, à découvrir la culture de l'Autre et, en grosso modo, lire pour écrire tout en décloisonnant l'activité de lecture et celle de la production écrite.

« *L'élève est acteur de son apprentissage* », cette préoccupante considération des orientations pédagogiques atterrit d'une manière tronquée dans la lecture du texte littéraire. Parce que, tout simplement, le fameux exercice de l'explication du texte exclut l'apprenant pour en faire un simple agent du texte. Toute l'action tourne autour du texte, rien que le texte. Ce dernier, considéré tel qu'un objet de savoir, est voué à la technicité, à la vision de l'auteur et sa propre vie.

Cette constatation est confirmée ainsi par les épreuves évaluatives qui s'étalent sur des contrôles continus et des examens certificatifs de fin d'année, surtout l'examen régional de la première année du bac. Dans cette perspective et selon des exemplaires de contrôles et d'examens régionaux, nous nous sommes rendu compte qu'une grande partie (90%) est consacrée à la compréhension du texte et l'étude de la langue. Alors que les épreuves de la production écrite consistent majoritairement à produire un texte argumentatif autour d'un sujet d'actualité. Cela veut dire que la nature des évaluations est au-delà de mesurer le développement de la compétence de la lecture chez les apprenants. Hormis bien entendu, une question délaissée de plus en plus dans les examens régionaux et qui s'intéresse à la situation du passage par rapport à l'œuvre. De ce fait, nous estimons que les examinateurs ont jeté leur dévolu sur les aspects littéraires en dépit de toute prise de compte en faveur de la lecture de l'œuvre intégrale, en favorisant par-là la tendance explicative du texte.

Il nous semble encore difficile de mettre en œuvre l'importance accordée au fait de dispenser des valeurs par les textes littéraires, d'aller au-delà d'une approche prônant principalement la cession d'une technicité relative à l'explication du texte. Il est ainsi difficile pour les apprenants de rompre avec le modèle scolaire dominant qui promeut l'univocité du sens en corrélation avec la réussite scolaire, « *Dans l'ordre actuel des choses, plus on va à l'école, et moins on lit à titre personnel ; qu'on peut réussir et ne pas lire ; pire, qu'on peut lire et ne pas réussir.* ».³³ Il n'est pas évident non plus de travailler sur des textes sous la forme d'extraits pour soi-disant lire l'œuvre complète. Pour toutes ces raisons et bien d'autres, la conception de l'activité de lecture témoigne d'un souci explicatif qui se cristallise autour d'une transférabilité des instruments pour élucider le sens univoque du texte.

Plutôt que de continuer résolument dans l'explication du texte, il est de la pertinence de s'interroger sur l'opportunité de faire place à la relation d'intimité qui va du texte au lecteur. En effet, les approches issues des

³² D'après notre investigation didactique.

³³ Seoud Amor, *L'enseignement de la littérature en classe de FLE. De l'explication de texte à la lecture*, ACTES du Colloque International – La place de la littérature dans l'enseignement du Fle - édités par Tabaki F., Proscolli A., Forakis K., Athènes, 2010, p. 68.

travaux de la linguistique des années 70 ne font qu'ancrer une approche savante qui, dépourvue de tout plaisir de lecture, perdure toujours dans l'enseignement du français au Maroc. Le recours au sujet-lecteur s'avère à l'heure actuelle indispensable pour écarter le technicisme condamnant incontestablement toute inférence interprétative des lecteurs.

Tout en s'inspirant des méthodes d'investigations adoptées par l'équipe de recherche dirigée par Catherine Tauveron³⁴, ainsi que notre observation des groupes classes, nous avons essayé d'étaler les lectures des apprenants selon trois niveaux :

Niveau 1 ⇒ Les apprenants savent relever des informations explicites (inférences locales simples de type : Sidi Abdeslam n'a plus de travail, c'est-à-dire il a déjà travaillé).

Niveau 2 ⇒ Les apprenants sont capables de faire des inférences locales simples mais à des endroits différents du texte.

Niveau 3 ⇒ Les apprenants sont capables de faire des inférences complexes, notamment sur la psychologie des personnages, sur les relations entre les événements ; surtout ils savent les justifier et ils interprètent les contenus du texte en faisant appel à leur connaissance pour construire de véritables hypothèses interprétatives.

80% des apprenants se situent dans le *niveau 1* ; 20% parviennent difficilement à atteindre le *niveau 2*. Alors que le *niveau 3* demeure insaisissable et que les apprenants se sont montrés incapables de donner leurs impressions personnelles sur le texte. Ils ont été entraînés à répondre à des questions dont la réponse attendue est à rechercher dans la littéralité du texte, des questions qui visent à vérifier une compréhension de *surface*. Cette constatation est confirmée davantage par les questions posées par l'enseignant et qui ne peuvent absolument pas amener les apprenants à une vision globale du texte. A partir de ce constat, nous estimons tout à fait légitime de se demander pourquoi l'enseignant dans son questionnement littéral tient à vérifier la saisie de tel ou tel détail et non d'autre ? Tout en tenant compte qu'un lecteur ne mémorise jamais tous les détails et qu'un indice n'existe pas en soi, un indice ne devient tel que parce que la lecture lui donne ce statut. De surcroît, un élément a un statut d'indice parce qu'il fait appel à un autre élément, et par contre il y a dans le texte beaucoup de détails sans importance. En fait, chaque lecteur choisit ses indices relatifs à sa propre lecture.

Conclusion

Si nous pouvions se mettre d'accord sur la lourde tendance des retombées perverses du formalisme incarné par la forte tradition de l'explication du texte, nous disposerions d'une opportunité pour faire appel à la prise en compte de la subjectivité, de l'apprenant lecteur à la manière d'un bouclier contre l'excès du rapport formel au texte. Certes, il est indispensable de restreindre ainsi les égarements excessifs de la subjectivité, comme il est essentiel de freiner la persistance de la paraphrase dans l'étude du texte littéraire. Ce dilemme interpelle la didactique pour réfléchir à l'apprenant en tant que lecteur, pour asseoir une oscillation de l'acte de lire à l'école entre l'étude formaliste et structurale d'un côté, et la réception par un sujet lecteur de l'autre côté.

Le dessein ambitieux de faire lire des œuvres intégrales préconisé par les orientations pédagogiques se heurte à l'indifférence des pratiques de la lecture sur le terrain, une mise hors-jeu de la subjectivité du lecteur via les analyses structurales. D'ailleurs, la lecture techniciste tient la bride sur le cou de toute tentative de l'apprenant à appréhender le littéraire à travers son goût et sa propre vision du monde. En dépit de la rationalité des aspects objectifs qui s'efforce à capturer l'essence du texte tout en marginalisant les enjeux personnels de la

³⁴ Professeure des universités, IUFM de Bretagne, INRP.

lecture, l'essentiel du texte littéraire passe *ipso facto* à travers les mailles du filet, et l'apprenant se prive de tout investissement subjectif, cognitif et émotif. Cela nous permet de dire que l'activité de lecture dans le secondaire qualifiant marocain est une machine paresseuse qui ne fonctionne pas correctement et qu'elle a besoin d'un sujet lecteur (apprenant lecteur) pour qu'elle regagne son fonctionnement normal.

Quoi qu'il en soit, personne ne peut nier le fait que le texte littéraire est le lieu où se croisent des actes de langage parfaitement singuliers. Ses modes d'appropriation sont d'autant plus spécifiques qu'ils ont été actualisés et reformulés en permanence, rendant ainsi caduc les études linguistiques internes et explicables. A l'heure actuelle, un nouveau rapport au texte se tisse autour de la conception artistique :

*Comme notre corps ne nous guide parmi les choses qu'à condition que nous cessions de l'analyser pour user de lui, le langage n'est littéraire, c'est-à-dire productif, qu'à condition que nous cessions de lui demander à chaque instant des justifications pour le suivre où il va, que nous laissions les mots et tous les moyens d'expression du livre s'envelopper de cette auréole de signification qu'ils doivent à leur arrangement singulier, et tout l'écrit virer vers une valeur seconde où il rejoint presque le rayonnement muet de la peinture.*³⁵

Références

Bellemin-Noël Jean, *Plaisirs de vampires*, Paris, PUF, 2001.

Breyer Véronique, *Pour une réouverture du littéraire : Quelques questions sur l'enseignement du français-lettres au collège*, Le français aujourd'hui N° 145, 2002.

Clarac Pierre, *L'enseignement du français*, Paris, PUF, 1963.

Compagnon Antoine, *Le Démon de la théorie*, Paris, Seuil, 1998.

Dobrovsky Serge et Todorov Tzvetan (dir.), *L'Enseignement de la littérature*, Centre culturel de Cerisy-la-salle, 22 au 29 juillet 1969, Paris, Edition Plon, 1971.

Eco Umberto, *Lector in fabula*, Paris, Grasset, 1985.

Genette Gérard, *Figure III*, Paris, Seuil, 1972.

Izer Wolfgang, *L'acte de lecture, théorie de l'effet esthétique*, Bruxelles, Margada, 1985.

Jauss Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception*, Paris, Gallimard, 1978.

Lahire Bernard, *L'Invention de l'illettrisme*, Paris, La Découverte, 1999.

Langlade Gérard, *Le sujet lecteur auteur de la singularité de l'œuvre* », Dans Annie Rouxel et Gérard Langlade (dir.), *Le sujet lecteur ; lecture subjective et enseignement de la littérature*, Presses universitaires de Rennes, 2004.

Langlade Gérard, *Sortir du formalisme, accueillir les lecteurs réels*, in *Le français aujourd'hui*, 2002.

Lebrun Marcel, *L'émergence et le choc des subjectivités de lecteurs de la maternelle au lycée grâce à l'espace interprétatif ouvert par les comités de lecture*, Dans Annie Rouxel et Gérard Langlade (dir.), *Le sujet lecteur ; lecture subjective et enseignement de la littérature*, Presses universitaires de Rennes, 2004.

Mercier Jean-Pierre, *La part du lecteur de textes littéraires dans la classe de français*, in *Nouveaux cahiers de la recherche en éducation*, Numéro spécial 25ème anniversaire, 2018.

Merleau-Ponty Maurice, *Signes*, Paris, Gallimard, 1960.

³⁵ Merleau-Ponty Maurice, *Signes*, Paris, Gallimard, 1960, p. 97.

Ministère de l'Education Nationale, *Les orientations pédagogiques pour l'enseignement du français dans le secondaire qualifiant*, Rabat, Direction des curricula, 2007.

Piégay-Gros Nathalie, *Le lecteur*, Paris, Edition Flammarion, 2002.

Seoud Amor, *L'enseignement de la littérature en classe de FLE. De l'explication de texte à la lecture*, ACTES du Colloque International – La place de la littérature dans l'enseignement du Fle - édités par Tabaki F., Proscolli A., Forakis K., Athènes, 2010.

ChronAfrica

Uluslararası aktörlerin Afrika rekabetinde Türkiye'nin konumu

Serkan Taştan¹

Özet

Afrika dünyanın coğrafi ve nüfus yönünden en büyük ikinci kıtası olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi istikrar açısından açık ara geriden gelen bir kıta olup küresel GSYH'nin yalnızca %5'ine sahiptir. Kıta üzerinde Fransa, Büyük Britanya gibi kolonyal güçlerin ekonomik ve kültürel güçleri hala sürmekle beraber, herhangi bir kolonyal geçmiş angajmanı bulunmayan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin Afrika'ya olan ilgisi de gün geçtikçe artmakta ve bu ilkeler kolonyal güçlere alternatif olarak ön plana çıkmaktadırlar. Özellikle ÇHC iki kutuplu dünyada kendine yeni müttefikler bulabilmek adına bu coğrafyaya 1950'li yıllardan itibaren sistematik olarak yaklaşmış, bağımsızlık süreçlerine BM nezdinde sağladığı diplomatik destek ve kalkınma projelerine sağlanan ekonomik yardımlar ile Afrikalı ülkelerinin çoğunda güvenilirliğini artırarak bugün kıtanın en büyük ticari ve siyasi partneri haline gelmiştir. 2000'li yılların ortalarından itibaren Balkanlar-Ortadoğu-Afrika bölgesinde "bölgesel oyun kurucu" pozisyonuna evrilmeye çalışan Türkiye için Afrika bu gücün test edildiği önemli bir coğrafya olmuştur. Akıllı güç unsurlarına bina edilen proaktif bir dış politika anlayışı ile Türkiye, Afrika'daki etkinliğini artırmaya çalışmakla beraber, Türkiye'nin ne kadar etkin olduğunun analizi ve Afrika'daki yumuşak güç politikalarının Türkiye'ye somut olarak neler kazandırıp/kazandırmadığının kapsamlı analizi gerekmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin özellikle ticaret ve kültürel alanda sergilediği akıllı güç politikaları ekseninde Afrika'ya yönelik geliştirdiği söylemleri; bu söylemlerin ticari ve ekonomik alanlarda getirdiği kazanımları derlemekte ve en nihayetinde Türkiye'nin Afrika'ya ilişkin söylem tutarlılığı ve etkinliğini kavramsal olarak yorumlamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Doğu Afrika'da "bölgesel oyunkurucu" oluşturabilecek bir seviyede söylem ve politika etkinliğine ulaşmış olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası ilişkiler, Yumuşak Güç, Kimlik ve Söylem, Afrika, Yükselen Orta Ölçekli Güç

¹Politik Ekonomi Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye

Sorumlu yazar: Serkan Taştan **E-posta:** serkantastan006@gmail.com

Makalenin Gönderildiği Tarih: 15.01.2024 **Makalenin Kabul Edildiği Tarih:** 21.03.2024 **Makalenin Yayınlandığı Tarih:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

Turkey's position in the African competition of international actors

Abstract

Although Africa is the world's second largest continent in terms of geography and population, it is far behind in terms of economic and political stability, accounting for only 5% of global GDP. Although the economic and cultural powers of colonial powers such as France and Britain still exist on the continent, the interest of emerging countries without a colonial baggage such as the People's Republic of China (PRC), India, Brazil and Turkey, to Africa is increasing day by day and they form a useful alternative to traditional colonial powers. In particular, the PRC has systematically approached this geography since the 1950s in order to find new allies in the bipolar Cold War world, and has now become the continent's largest commercial and political partner by increasing its credibility in most African countries through the diplomatic support it provided during decolonization process as well as through providing immense economic aid to the development projects. On the other hand, Turkey has been trying to evolve into a "regional playmaker" position in the Balkans-Middle East-Africa region since the mid-2000s. Africa has been an important geography where this power is testified. While Turkey is trying to increase its effectiveness in Africa with a proactive foreign policy through utilizing on smart power elements, it needs to investigate how effective Turkey has been so far in terms smart power practices. This study examines the discourses Turkey has developed towards Africa, especially in the axis of soft power policies in trade and culture and concrete gains compiled through the employment of soft power practices. And ultimately the consistency and effectiveness of Turkey's discourse on Africa will be evaluated conceptually. Overall, it has been assessed that Turkey has reached to employ relevant discourse and policy capabilities to sustain a "regional playmaker" in East Africa.

Keywords: International Relations, smart power, identity and discourse, Africa, rising middle powers

1. Afrika Hakkında Temel Bilgiler

Afrika dünyanın coğrafi ve nüfus yönünden en büyük ikinci kıtası olmasına rağmen, ekonomik ve siyasi istikrar açısından oldukça gerilerde kalmış bir kıtadır. 30 milyon kilometre karelik yüzölçümü ile Avrupa Birliği'nden (AB) yedi, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) üç kat daha geniş bir kıtadır. Nüfus açısından ise bir milyarı aşmış olup Asya kıtasından sonra ikinci sırada gelmektedir. 1950'de dünya nüfusunun sadece %7'sini oluşturmakta iken, 2050'de 2 milyar nüfus ile %21'ini ve 3000 yılına kadar da %33'ünü oluşturacağı tahmin edilmektedir.¹ 1950'lerde 221 milyon olarak belirlenen kıtanın nüfusu, 2009'da 1 milyar, 2019'da ise 1,3 milyara ulaşmıştır. Nüfus ağırlıklı olarak 5 Afrika ülkesinde toplanmakta olup, Mısır, Nijerya, Etiyopya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Güney Afrika Cumhuriyeti kıtadaki nüfusun yarısına yakınına sahiptir. Afrika'nın en kalabalık ülkesi 195 milyon nüfusu ile Nijerya iken yüzölçümü olarak en büyük ülkesi Cezayir'dir. Aynı zamanda dünya genelinde en fazla genç nüfusa sahip kıtadır. İki binden fazla farklı yerel dilin kullanıldığı kıtada, halihazırda 54 ülke bulunmakta olup Afrika, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde sayısal olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Oyların dörtte birinden fazlasına sahip olan Afrika ülkeleri, blok olarak hareket ettikleri zaman BM nezdinde siyaseten etkili olabilmektedirler.

Dünya GSYH'sının %5'ine yakın bir ekonomik büyüğe sahip olan Afrika, küresel ticaretin ancak %3'ü kadar katkı sağlamaktadır. Afrika'ya yönelik dış güçlerin temel bakış açısı ise kıtanın hammadde zenginliği üzerinedir. Afrika dünya hammadde kaynaklarının %20'sinden fazlasına sahiptir. Örnek vermek gerekirse Afrika, krom rezervlerinin %98'ine, kobalt ve platin rezervlerinin %90'ına, uranyum rezervlerinin üçte ikisine, tantalit, manganez, altın ve elmas rezervlerinin ise sırasıyla %70, %64, %50 ve %30'una sahiptir.² Dünya petrol rezervlerinin ise yaklaşık %9,5 ile doğal gaz rezervlerinin %8'i Afrika'dadır. Nijerya, Angola, Güney Sudan, Cezayir, Mısır ve Libya önde gelen

¹ John Cleland "AFRICA: The growing continent," *The World Today*, 69, no.2 (2013):44

² Christina Katsouris, "Africa's oil and gas potential". *Energy Intelligence*, Chatham House, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/161111katsouris.pdf>

hidrokarbon üreticileridir.³ Libya, Nijerya, Sudan ve Angola'da (deniz açıklarında) oldukça geniş petrol yatakları ve Cezayir'de ise doğalgaz bulunmaktadır. 2021 sonu itibarıyla Afrika ortalamada dünya petrol üretiminin %8'ini⁴ ve doğalgaz üretiminin %6'sını karşılamaktadır.⁵

Portekizlerle başlayan Avrupalı güçlerin köle ticareti ve sömürge harekâtı, İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın da katılımıyla hızlanmıştı. Bu süreçte Belçika, Almanya, İtalya ve ABD sonradan katılmış olup, gecikmeden dolayı müdahil olabilecekleri coğrafya sınırlı kalmıştır. İlk başlarda Afrikalı kölelerin, özellikle Karayiplerde bulunan büyük plantasyonlarda işgücü olarak kullanılma iken, bilahare sanayi devriminin ivmelenmesi sonucu özellikle 19. Yüzyılın yarısından itibaren bu sefer Afrika kıtasının toprakları doğrudan Avrupalı kolonyalist güçler tarafından ele geçirilmiştir.⁶

Afrika'nın kolonyal geçmişi, olumlu ve olumsuz (çoğunlukla olumsuz) birçok yapısal unsuru bugüne miras bırakmıştır. Örneğin bugün Afrika'nın çoğunlukla Batı, Kuzey ve Ortasında bulunan 21 ülkesinde Fransızca resmi dil olup (31 ülkede konuşulmaktadır) Fransa ve Fransızcanın bu ülkelerde ekonomik ve kültürel ağırlığı bulunmaktadır.⁷ Latin Amerika'da İspanyolca ne ise Fransızcanın da Afrika için öyle olduğu iddia edilebilir. Fransa'nın ardından İngiltere gelmekte, İngilizce 20 ülkede resmi dil olarak kabul edilmektedir.⁸

1950'li yılların sonlarından itibaren başlayan süreçte, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması uluslararası arenada Afrika'nın önemini artırmakla beraber, aynı zamanda Afrika ülkelerinin büyük güçlerle ilişkilerini ise ikircikli bir zemine sokmuştur. Bir taraftan kolonyal geçmişten kaynaklanan nefret söylemi oldukça yaygınlaşmakta iken, diğer taraftan ise yine bu kolonyal geçmişin mirası olan ortak dil ve kültür; özellikle ticaret ve kültür alanlarında bu kolonyal güçlerle ortak hareket edilmesi gibi bir sonuca yol açmıştır. Her ne kadar doğrudan bir kolonyal geçmişe sahip olmasa da, ABD de Batı Blok'unda bulunduğu için benzer bir algının muhatabıdır. ABD ise Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Afrika'daki olası etkinliğini denetlemek adına sık sık müdahil olarak Afrika'ya çoğunlukla güvenlik politikaları ekseninden yaklaşmıştır. Diğer taraftan Çin, Hindistan, Brezilya, Japonya gibi ülkeler ise bagajlarında kolonyal bir geçmiş olmadan bu ülkelerle doğrudan temas kurabilme imkânı bulmuştur. Özellikle Çin'in Afrikalı ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde BM nezdinde sağladığı diplomatik destek ve akabinde kalkınma projeleri kapsamında sağladığı yardımlar Afrikalı ülkelerce unutulmamış ve Çin'e karşı bir "kötü gün dostu" şeklinde olumlu bir algı gelişmiştir. Fakat, Çin'in sağladığı yardımların kalkınmaya ve istihdama olan etkisinin sınırı kalması (Çinli müteahhit firmalar kendi işçilerini Afrika'ya getirmekte ve imtiyazlı yatırımlar ile oldukça düşük vergi ödemektedirler) ve borç sarmalına soktuğu Afrikalı ülkelerin önemli kaynaklarına/madenlerine konması ise olumsuz bir algının da son zamanlarda artmasına yol açmaktadır. Yine de bu denklemde eski kolonyal güçlerin Afrika'daki kuvvetli ağırlığı yavaş yavaş azalmaya başlamış olup yerini başta Çin olmak üzere yükselmekte olan güçlere bırakmaya başlamıştır.⁹

³ African Development Bank Group. "AFD Group Strategy 2013-2022: A High Five Strategy", 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi. <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Corporate-Procurement/AFDB-Group-Strategy-2013-2022.pdf>

⁴ Doris Dokua Sasu. "Oil and natural gas industry in Africa – statistics & facts", Statista, 1 Ağustos 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/topics/7493/oil-and-natural-gas-industry-in-africa/#topicOverview>

⁵ Doris Dokua Sasu. "Africa's share in global natural gas production 2021-2050." Statista, 22 Eylül 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/statistics/1232338/natural-gas-production-in-africa-as-a-share-of-global-production/>

⁶ Robert O'Brien & Marc Williams. *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, (Palgrave Macmillan, 2016), 120-1.

⁷ Ayhan Nuri Yılmaz-Gökmen Kılıçoğlu. "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi" Dünya Siyasetinde Afrika 4, ed İsmail Ermağan, Nobel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 465.

⁸ Yılmaz-Kılıçoğlu, 2017, 465.

⁹ Keiran E. Uchehara. "China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy", Uluslararası İlişkiler 6, no.23, 2009, s. 96.

Tablo 1. Afrika Kıtasının Ticari Partnerleri, 2022 (milyar ABD Doları)¹⁰

	Afrika'ya İhracat	% Pay	Afrika'dan İthalat	% Pay	Ticaret Hacmi	% Pay	Ticaret Dengesi
Dünya	580.8	100%	562.2	100%	1143	100%	18.6
Çin	162.5	27.98%	93.4	16.61%	255.9	22.39%	69.1
ABD	32.5	5.60%	38.8	6.90%	71.3	6.24%	-6.3
Hindistan (2021)	35.4	6.10%	33.5	5.96%	68.9	6.03%	1.9
BAE (2021)	25	4.30%	30.9	5.50%	55.9	4.89%	-5.9
Fransa	29.1	5.01%	39.8	7.08%	68.9	6.03%	-10.7
Almanya	25.8	4.44%	29.8	5.30%	55.6	4.86%	-4
İtalya	22.3	3.84%	49.4	8.79%	71.7	6.27%	-27.1
İspanya	22.4	3.86%	43.8	7.79%	66.2	5.79%	-21.4
Belçika	25.4	4.37%	14.6	2.60%	40	3.50%	10.8
Hollanda	21	3.62%	31.6	5.62%	52.6	4.60%	-10.6
Diğer AB	38.7	6.66%	30.1	5.35%	68.8	6.02%	8.6
Tüm AB	184.6	31.78%	246.4	43.83%	431	37.71%	-61.8
İngiltere	11	1.89%	22	3.91%	33	2.89%	-11
Güney Kore	13.8	2.38%	14	2.49%	27.8	2.43%	-0.2
Japonya	10.1	1.74%	13.6	2.42%	23.7	2.07%	-3.5
Suudi Arab. (2021)	18.2	3.13%	3.3	0.59%	21.5	1.88%	14.9
Brezilya	12.6	2.17%	8.1	1.44%	20.7	1.81%	4.5
Rusya Fed. (2021)	15.2	2.62%	1.5	0.27%	16.7	1.46%	13.7
Türkiye	24.1	4.15%	8.4	1.49%	32.5	2.84%	15.7

Afrika'nın ihracat ve ithalatında AB'nin payı sırasıyla %32 ve %49 olup Afrika ülkeleri en çok ihracatı sırası ile AB (%32), ÇHC (%28), Hindistan (%6,1), ABD (%5,6) ve BAE (%4) ile yapmaktadır. En çok ithalat yaptığı ülkeler ise sırasıyla AB, (%44), ÇHC (%22,4), ABD (%6,24), Hindistan (%6) ve BAE'dir (%4,9).¹¹ Görüldüğü üzere Avrupa'nın yansira Çin, Hindistan ve ABD önemli ticari partnerler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu güçler aynı zamanda siyasi ve güvenlik ilişkileri açısından da önde gelen güçlerdir. AB'nin Afrika'dan ihracatı 2022 yılında ciddi artış göstermiş, özellikle İspanya, İtalya gibi Afrika'dan doğalgaz alıcısı olan ülkeler, Rusya-Ukrayna savaşı dolayısıyla enerji tedariklerini Afrika ülkelerine yönlendirmişlerdir. Diğer taraftan, Çin, Türkiye, Suudi Arabistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkeler, Afrika ile ikili ticaretlerinde büyük ticaret fazlası vermektedir.

Afrika'ya yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırımlara bakıldığında 2021 yılında Afrika'ya 83 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi olmuş olup,¹² toplam yatırım stokunda ise İngiltere (65 milyar dolar), Fransa (60 milyar dolar), Hollanda (49 milyar dolar), Hong Kong dahil ÇHC (43 milyar dolar) ve İtalya'nın (32 milyar dolar), önde geldiği görülmektedir.¹³ 2021'de en fazla DYY alan Afrika ülkeleri sırasıyla Güney Afrika (40.8 milyar dolar Mısır (5.1

¹⁰ International Trade Center "Trademap Database", 20 Eylül 2023 tarihinde erişildi. <https://www.trademap.org/Index.aspx>

¹¹ International Trade Center "Trademap Database".

¹² UNCTAD. *World Investment report* (2022):xi.

¹³ UNCTAD "World Investment Report 2022: Regional Trends Africa", 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2022-Regional_trends_Africa_en.pdf

milyar dolar), Mozambik (5.1 milyar dolar), Nijerya (4.8 milyar dolar), Etiyopya (4.3 milyar dolar) ve Kongo (3.7 milyar dolar) olmuştur.¹⁴

AB ülkeleri kıtanın en önemli askerî, ticari, yatırım ve kalkınma yardımı sağlayan ortakları olmaya devam etseler de Çin, Hindistan, Türkiye ve Rusya gibi diğer yeni aktörler karşısında en azından ticari üstünlüklerini devam ettirmekte zorlanmakta ve önde gelen AB ülkeleri ile Afrika ilişkileri giderek güvenlik eksenine kaymaktadır. Çin, en başından beri tutarlı davranmış ve Afrika'da geleneksel güçlere karşı ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kültürel olarak bu coğrafyaya uzak olsa da söylemsel olarak onlarla ortak bir zemine gelebilmiştir. Yeniden hatırlamak gerekir ise Çin, sömürgeci Batı'ya alternatif olarak bağımsız ve tarafsız bir oyuncu olduğu söylemini sürekli tekrar etmiş; sunacağı yardımları belli bir şarta bağlamayacağını deklare etmiş ve karşılıklı olarak beraber kalkınmayı amaçladığını belirtmiştir. Siyasi olarak ilk günden beri BM nezdinde ve diğer platformlarda Afrika devletlerinin bağımsızlığını tanıması ve altyapı projeleri ile gündemde olması, Çin'in Afrikalı ülkeler nezdinde söyleminin gücünü artırmaktadır. ABD, Afrika'ya daha çok güvenlik öncelikli yaklaşmış, ittifaka dâhil edilen ülkeler için askeri ve maddi yardımlar yapılmış, fırsat bulunduğu müddetçe askeri üsler kurulmuş ve Sovyetleri çevreleme politikasının bir uygulama sahası Afrika olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise, bu sefer hedef tahtasına küresel terör örgütleri konmuş ve bunların Afrika'daki yerel partnerlerine yönelik operasyonlar üzerinden siyaset kurgulanmıştır. Hindistan'ın ticarete gözle görülür derecede ilerlediği, ABD ve AB'nin gerilemesine nazaran Çin ile birlikte ekonomik alanda boşluğu doldurduğu görülmektedir. Yine de Çin ile kıyaslandığında söylem ve diaspora olarak daha güçlü sahada olabileceken, Hindistan'ın bu potansiyelini tam yansıtamadığı görülmektedir. Bu konuda Chakrabarty Hindistan'ın net bir Afrika strateji olmadığını belirtmekte ve bu vizyonsuzluktan dolayı Hindistan kurumları arasında Afrika politikaları açısından bir eşgüdüm sağlanamadığını dile getirmektedir.¹⁵ Afrikalı ülkeler ile başlatılan ve henüz sonuca ulaştırılamamış 182 proje bulunmakta olup, Çin ile kıyaslandığında bunların henüz bitirilmemiş olması Hindistan'ın prestijine zarar vermektedir.¹⁶

Çizdiğimiz bu Afrika portresinde Türkiye nerede yer almaktadır? Yükselen güçler arasında yer alan ve tamamıyla ekonomik saiklerle hareket eden Çin ve Hindistan gibi mi; ya da askeri ve güvenlik politikalarını önceleyen ABD-Rusya gibi mi? Yoksa ortak tarihsel ve kültürel birikim üzerinden ekonomik ve siyasi kazanımların devşirildiği Fransa-Büyük Britanya odeli gibi mi? Bu resimde Türkiye'yi ilginç kılan husus yukarıda bahsedilen tüm rollerin aynı anda uygulanıyor oluşudur. Kolonyal bagajın bulunmaması, Müslümanlık ve Osmanlı geçmişi kültürel bir cazibe yaratmaktadır. Son yıllarda artan ticaret Afrikalılar nezdinde oldukça pozitif bir Türk malı algısına yol açmaktadır: Avrupa kalitesinde ama Çin fiyatında ürünler Afrikalı tüketicilerce artan ilgiyle karşılanmaktadır. Somali ve Gambiya gibi ülkelerde ise Türkiye askeri üsler açmakta/asker göndermekte, 2020 yılından itibaren Libya'daki çatışmalarda BM nezdinde kabul gören hükümete sahada aktif destek sağlamaktadır.¹⁷ Somali başlı başına insani diplomasi konusunda başarılı bir örnektir. Bir taraftan ivmelenen ekonomik ilişkiler ve artan kültürel yakınlık birbirini bütünlüyor gibi görünmektedir. Fakat diğer taraftan, Somali gibi bölgelerde askeri üs açmak suretiyle Türkiye'nin güvenlik politikalarında öne çıkması bu süreci baltalamakta mıdır, yoksa mevcut algıyı perçinlemekte midir? Kesin olan şu ki, Türkiye, Afrika ülkeleri için üçüncü bir seçenek olarak görünmektedir. Afrikalı ülkeler ne dayatmacı ve kirli kolonyal geçmişi olan Batı Blokuna mecbur kalmak istemekte ne de başka güçlü bir finansman alternatifi olmadığı için ticari imtiyazlarla örülü Çin modeline bağlı kalmak istemektedir.

¹⁴ UNCTAD. *World Investment report*, 12-13.

¹⁵ Malancha Chakrabarty. "India-Africa relations: Partnership, COVID-19 setback and the way forward. Global Policy Publication", Observer Research Foundation, 1 Şubat 2013 tarihinde erişildi, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-africa-relations-partnership-covid19-setback-way-forward>

¹⁶ Chakrabarty, "India-Africa relations..".

¹⁷ Harchaoui, Jalel. "Why Turkey Intervened in Libya", Foreign Policy Research Institute, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.fpri.org/article/2020/12/why-turkey-intervened-in-libya/>

2. Türkiye-Afrika ilişkileri Güncel Durum

Resmi söyleme göre Türkiye Afrika ile “Afrika’nın sorunlarına Afrikalı çözümler” ilkesi çerçevesinde karşılıklı yarar ve saygı temelinde kalıcı ilişkiler inşa etmeyi amaçlamaktadır.¹⁸ Afrika’daki büyükelçilik sayısı 2022 sonu itibarıyla 44’e ulaşmıştır (2002 sonunda sadece 12 idi)¹⁹ Türkiye’de dış temsilciliği bulunan Afrika ülkesi sayısı ise 2022 sonu itibarıyla 38’e yükselmiştir. Karşılıklı üst düzey resmi ziyaretlerde belirgin bir artış yaşanmış, Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan 2022 yılı sonu itibarıyla 31 Afrika ülkesine resmi ziyaret gerçekleştirmiş²⁰ ve 40 ülke ile *Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması* imzalanmıştır. İkili seviyedeki üst düzey ilişkiler, Afrika Birliği ile geliştirilen stratejik ortaklık sonucunda Türkiye Afrika ülkeleri arasında çok taraflı bir yapıya büründürülmüş, ilki 2008’te, ikincisi 2014’te ve sonuncusu 2021’de gerçekleştirilen Türkiye Afrika Forumu mekanizması tesis edilmiştir.²¹ Covid19 öncesi dönemde, THY, Afrika’da 39 ülkede 60 destinasyona uçuş gerçekleştirmekte olup konu hakkındaki uzmanlara göre Air France’ın Afrika’daki destinasyon egemenliğine son vermiştir.²²

Tablo 2. Türkiye-Afrika Ülkeleri, Diplomatik, Askeri ve Ticari İlişkiler Hukuki Zemin²³

	Ticaret, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	Karma Ekonomik Konsey Protokolü	Serbest Ticaret Anlaşması	DEİK İş Konseyi Kurulma Tarihi	Askeri Anlaşma	Sağlık, Kültür, Tarım, Spor, Savunma sanayi, Havacılık, Enerji Gümrük vb Alanlarda İşbirliği Mutabakat Zaptı ya da Anlaşma
Angola	22.08.2008			12.07.2017		2011		
Benin	09.07.2012	13.12.2013				2015		2 adet
Botsvana	06.05.2010			04.09.2012		2022		
Burkina Faso	01.08.2006	11.04.2019		03.10.2019		2018		
Burundi	21.06.2017					2017	04.10.2021	2 adet
Cezayir	09.05.1979 / 20.10.1983	03.06.1998	02.08.1994	10.11.2021		1990	12.05.2004	5 adet
Cibuti	16.03.2017	18.02.2016				2015	16.03.2017	9 adet
Çad	24.03.2021		17.01.2020			2015		1 adet
Ekvator Ginesi	21.11.2014					2014		
Eritre								
Eswatini						2023		

¹⁸ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika ilişkileri” 18 Mart 2023 tarihinde erişildi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

¹⁹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika ilişkileri”

²⁰ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika ilişkileri”

²¹ Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Afrika ilişkileri”

²² Uğur Cebeci. “THY Afrika pazarında lider oldu”, *Hürriyet*, Kasım 3, 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/thy-afrika-pazarinda-lider-oldu-41930662>.

²³ Resmi Gazete ve kamuya açık internet kaynakları taranarak derlenmiştir.

Etiyopya	09.09.1993	16.11.2000	02.03.2005	28.12.2016		2008	26.04.2011	4 adet
Fas	16.05.1972/ 20.06.1984	08.04.1997	07.04.2004	03.03.2011	07.04.2004	1990		14 adet
Fildişi Sahili	10.10.2007	02.03.2022	17.01.2020			2014	31.03.2017	3 adet
Gabon	21.09.2000	18.07.2012		06.01.2013		2017	11.07.2012	4 adet
Gambiya		09.03.2017	09.03.2017			2011		3 adet
Gana		17.01.2020				2011	17.01.2013	6 adet
Gine	22.03.2017	09.03.2017				2016	31.01.2020	1 adet
Gine-Bissau								1 adet
Güney Afrika Cum.	03.03.2005	23.06.2000	03.03.2005	05.10.2017		1997		5 adet
Güney Sudan	29.04.2022					2019		1 adet
Kamerun		16.03.2017				2014	24.02.2022	5 adet
Kenya	12.10.2004	08.04.2014		08.04.2014		2010		4 adet
Komorlar								1 adet
Kongo Cum.	28.09.2000			08.04.2015		2015	08.05.2007	3 adet
Kongo Demokratik Cum.	16.06.1983			06.10.2009		2016		1 adet
Lesotho								
Liberya						2022		
Libya	05.01.1975/ 02.05.1978	25.11.2009		23.07.2009		2007	24.12.2019	
Madagaskar	08.05.2007					2016	25.04.2018	1 adet
Malavi	14.11.2010					2017		
Mali		31.01.2020				2015		3 adet
Morityus	18.02.2016	18.02.2016			24.01.2013	2014		
Mısır	04.10.1996	04.10.1996	26.12.1993		27.12.2005	1992	26.04.2011	14 adet
Moritanya	08.05.2007					2011		4 adet
Mozambik	03.06.2021		31.08.2018			2015		
Namibya	25.04.2018		31.08.2018			2017		
Nijer	16.03.2017					2015	16.03.2017	7 adet
Nijerya	22.10.1986/ 02.03.2016	02.02.2011		11.11.2010		2011	16.03.2017	2 adet
Orta Afrika Cum.								1 adet
Ruanda	25.04.2018	02.03.2022	31.01.2020			2012	25.04.2018	3 adet
São Tomé ve Príncipe	24.02.2022							
Senegal	03.12.1992	15.06.2010	14.11.2015	06.09.2017		2015		3 adet
Şeyseller						2017		
Sierra Leone	09.03.2017					2018		1 adet

Somali	30.03.1982/ 16.03.2017		17.01.2020			2015	14.11.2010	8 adet
Sudan	05.07.1980 /02.08.1982/ 26.12.2017	30.04.2014	26.08.2001	19.11.2018		2008	15.03.2013	3 adet
Tanzanya	18.02.2010	11.03.2011		12.01.2017		2011	25.04.2018	3 adet
Togo						2018		
Tunus	15.07.1992	29.05.1991	02.10.1986		25.11.2004	1990		26 adet
Uganda	14.04.2004					2011	24.02.2022	
Yeşil Burun Adaları						2017		
Zambiya	15.12.2011	17.01.2020				2017		2 adet
Zimbabve	24.02.2022					2017		1 adet
ÜLKE SAYISI	40	25	15	16	4	48	20	38

Artan diplomatik temsilin yansira güçlenen ilişkilerin en somut göstergelerinden biri de gelişen ekonomik ilişkiler ve katlanarak artan ticaret rakamları olmuştur. Türkiye'nin Afrika Kıtası'yla toplam ticaret hacmi, 4,3 milyar Dolar seviyesinden (2002), yaklaşık 33,5 milyar Dolar'a yükselmiştir (2022). Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 24 milyar dolar (Kuzey Afrika 14,2 milyar dolar, SAA 9,9 milyar dolar), ithalatı ise 9,5 milyar dolar (Kuzey Afrika 6,1 milyar dolar, SAA 3,4 milyar dolar) olarak gerçekleşmiş olup (2022 yılı), 15.5 milyar dolarlık bir ticaret fazlası gerçekleştirilmiştir. Afrika ülkelerinin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %5,1 iken (2002), % 9,5'e çıkmış (2022), toplam ithalatı içindeki payı ise % 2,6 olan seviyesini korumuştur.²⁴ Afrika, Türkiye'nin hizmet ihracatında da önemli bir destinasyon olma yolunda ilerlemektedir. Türk müteahhitlerce yurtdışında üstlenilen projelerin %17,6'sı Afrika kıtasına ilişkindir. Türk müteahhitler kıtada toplam 83,6 milyar dolar (SAA % 5,8; Kuzey Afrika % 11,9) değerinde proje gerçekleştirmiştir (2022).²⁵ Türkiye'nin yurtdışı doğrudan yatırımlarına bakıldığında ise, Türkiye Ticaret Bakanlığı verilerine göre, Afrika'da toplam 1,66 milyar dolarlık değere sahip 151 (Kuzey Afrika 87, SSA, 64) Türk yurtdışı yatırımı bulunmaktadır.²⁶ Afrika'ya yapılan yatırımların toplam yatırım içindeki payı sadece %3,6 olmasına rağmen, 24 bin yerel istihdam ile toplam içerisinde %16'den fazla istihdam sağladıkları görülmektedir.²⁷ Türkiye'nin Afrika'daki yatırımı stokunun en az 6,2 milyar dolar seviyelerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁸

Kültürel, sosyal faaliyetler ile insani yardım faaliyetleri bağlamında Türkiye Sağlık Bakanlığı'nın yansira Türk Kızılay Genel Müdürlüğü ve TİKA ile çeşitli sivil toplum kuruluşlarının etkinliği göze çarpmaktadır. TİKA, Afrika'daki ilk ofisini Etiyopya'da 2005 senesinde açmış olup halihazırda 22 Program Koordinasyon Ofisiyle faaliyet göstermekte ve yıllık proje sayısı 400'ü aşmaktadır.²⁹ Türkiye'nin 2008-2018 yılları arasında Afrika'ya sağladığı toplam resmi kalkınma yardımı yaklaşık 3 milyar dolar seviyelerinde olduğu ifade edilmektedir.³⁰ YÖK istatistiklerine göre 2021-

²⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

²⁵ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Müteahhitlik Sektör Değerlendirme Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/data/5b87d0f613b8761160fa159b/Genel%20M%C3%BCteahhitlik%20Notu%2001.03.2023.docx>

²⁶ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/turkiyede-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-yurtdisindaki-yatirimlari>

²⁷ Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu".

²⁸ Eylem Eyice Tepeciklioğlu. "Economic Relations Between Turkey And Africa: Challenges And Prospects". *Afe Babalola University: J. of Sust. Dev. Law & Policy* 8, no.1, (2017) doi: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v8i1.2>

²⁹ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika ilişkileri".

³⁰ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA. *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu-2019*, (2020): 3.

2022 öğretim yılında 260 binden fazla yabancı öğrenci Türk üniversitelerinde öğrenim görmekte olup halihazırda bunların 50.374 tanesi Afrika uyrukludur.³¹

Somali'de ise bir askeri üssü bulunmakta olup Etiyopya, Uganda, Tanzanya, Sudan'da askeri ataşeliği bulunmaktadır. Ayrıca, 12 tanesi son 5 yılda olmak üzere 20 ülke ile karşılıklı askeri işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

3. Türkiye'nin Afrika'ya İlişkin Söylemi ve Hedefleri

Türkiye, 2000li yılların ortalarından itibaren, dış politikada daha proaktif bir portre çizmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle kendi bölgesi olarak adlandırdığı, Balkanlar-Ortadoğu-Afrika bölgesinde, "bölgesel oyun kurucu" pozisyonuna yönelmeye çalıştığı görülmektedir. Diğer taraftan aynı süreçte, küresel görünürlüğü artırabilmek adına, sert güç ve güvenlik algısı merkezli Türk dış politikası yerini yumuşak güç unsurlarının ön plana çıktığı bir yaklaşıma bırakmaktadır.³² Türkiye, Afrika'da Çin modeline benzer şekilde, önce ticari ve ekonomik saiklerle Afrika'ya yaklaşmış, ilişkiler ivmelendikçe kültürel ve insani yardım alanlarında iş birliği kuvvetlenmiştir. Bilahare, en nihayetinde Somali örneğinde yakından tecrübe edileceği üzere, Türkiye siyasi ve askeri alanda da kendini kıtada göstermeye başlamıştır. Her ne kadar, Türkiye'nin Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerinde gözle görülür bir ivmelenme yaşanmasına rağmen, mevcut ticari-ekonomik ilişkilerin seviyesi diğer büyük güçlerin Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkilerin gerisindedir. Fakat "insani yardım" açısından ise Türkiye büyük güçler seviyesinde bir iş çıkarmakta ve bu alanda adından söz ettirmektedir.³³ Siyasi ve askeri güvenlik alanında ise ilginç bir durum söz konusudur. Türkiye, kolonyal geçmişi olan büyük güçler ve ABD kadar bu alanda söz sahibi değildir, fakat Çin, Hindistan gibi güçlerden ise daha ileri bir konumdadır. Afrika ülkeleri ve büyük güçler tarafından Türkiye'nin Afrika'daki siyasi ve askeri gücünün yükselişi dikkatle izlenmekte beraber Türkiye'nin kıtada artan askeri gücünün şu ana kadar Türkiye'ye karşı nispeten olumlu olan Afrikalıların algısını olumsuz yönde değiştirip değiştirmeyeceği henüz bilinmemektedir.

Osmanlı döneminde günümüzde Afrika kıtasında bulunan ülkelerden 14'ünün (Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Kuzey Sudan, Eritre, Cibuti, Somali, Fas, Doğu Etiyopya, Nijer, Çad, Kenya ve Uganda) toprakları imparatorluğun sınırları içerisinde yer almaktaydı. Ayrıca Kuzey Afrika ülkeleri halkları ile ortak din ve siyasi geçmişe mensubiyet bulunmaktadır. Fakat Afrika, uzun süre Türkiye'nin siyasi gündeminde pek yer bulmamış, yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek şeklinde bir politika ihdas edilmemiştir. Türkiye, NATO çıtası ile askeri güvenlik açısından Batı bloğuna dâhil olmuş, bir sonraki adım olarak da siyasi ve ekonomik olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (bugünkü AB) eklenmeyi ana dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Yine de AK Parti iktidarı ile birlikte Afrika'ya yönelik özel bir ilgi hem devlet kurumlarında hem de Anadolu Kaplanları denilen ve yeni yükselmeye başlayan Türk iş grupları arasında görülmüştür. Bu iş birliğine zamanla Türkiye'den STK'lar da eklenmiş ve Afrika'da Türkiye'nin varlığı daha kuvvetli ortaya çıkmaya başlamıştır.

2000'li yılların sonuna doğru zirveye çıkan Türkiye-Afrika ilişkilerinde Türkiye'nin birçok beklentisi mevcuttur. Bunlardan ilki ticari olarak Türk ihrac ürünlerine pazar bulmak suretiyle bir çeşitlendirmeye gidilmesi ve AB pazarına olan bağımlılığın azaltılmasıdır. Sahada çalışan deneyimli bürokrat ve iş insanları ile tarafımızca yapılan yüz yüze mülakatlarda Türk ürünlerinin Afrika'da yüksek rekabetçiliğinden ittifakla bahsedilmektedir. Afrikalı tüketici yüksek maliyetli ve yüksek kaliteli AB menşeli ürünler ile düşük kaliteli ve düşük fiyatlı Çin malları arasında gidip gelmektedir. Gümrük Birliği sonucunda Türk ihrac ürünleri, AB kalite ve standartlarını yakalamakla beraber fiyat açısından AB ülkelerine göre oldukça düşüktür. Türk ihrac ürünleri, Çin ürünleri kadar düşük fiyat sunmasa

³¹ Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK "Öğrenci İstatistikleri" 21 Ocak 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://istatistik.yok.gov.tr>

³² Senem B. Çevik. "Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction," *Alternatives: Global, Local, Political* 1, no: 22 (2019):51.

³³ Pinar Akpınar."Turkey's 'Novel' Enterprising and Humanitarian Foreign Policy and Africa." içinde *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey*, ed.J. Jongerden, (Routledge, 2021): 497.

da Afrikalılar için AB kalitesinde fakat fiyat olarak makul bir üçüncü alternatif olarak belirmiş ve özellikle Afrikalı orta gelir seviyesindeki tüketiciler için cazip bir seçenek haline gelmiştir.

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinden elde etmek istediği sonuçlardan birisi, küresel dış politikada görünürlük ve siyasi gücünü artırmaktır. Bu strateji çerçevesinde, öncelikle İslam Konferansı Teşkilatı'nın enstrümental olarak işletilerek Türkiye'ye siyasi açılım sağlanmaktadır. Ayrıca, Afrika Birliği ve Afrika Bankası ile çok taraflı; Afrika ülkeleri ile iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle Türkiye çok ülkeleri platformlarda sesini daha çok duyurmaya çalışmakta, bu sayede dünya siyasetinde adından daha çok söz ettirmekte ve gücünü artırmaya çalışmaktadır.

Sömürgeci geçmişe sahip büyük güçlerin negatif kolonyal mirasını taşımayan Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmede geçmişten gelen birçok avantaja sahipti. Fakat söz konusu olumlu kredinin bir kısmı, Afrikalı ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde, özellikle Demokrat Parti döneminde, Türkiye'nin siyaseten kendini kolonyal Avrupa güçleri ile birlikte hareket etmeye endekslemesi sonucunda, kaybedilmişti. Öyle ki bu yanlış politika duruşunun neticesi olarak, Kıbrıs meselesinde, birçok Afrika ülkesi Yunanistan'ı desteklemekte beis görmemiştir. Zira Yunanistan, kendisi de bir NATO ülkesi olması ve Batı bloğu ile hareket etmesine rağmen, en başından beri Çin ile benzer şekilde, Afrikalı ülkelerin bağımsızlığını destekleme yönünde bir diplomatik politika izlemiştir.

Yukarıda sayılan sebeplerden ötürü, Türkiye, ilk defa 1998 yılında devreye soktuğu Afrika ile ilişkileri geliştirme stratejisinde, Afrikalı muhataplarından ilk etapta olumlu bir geri dönüş alamamıştır. Fakat akabinde, Türkiye hızlı bir şekilde olumsuz algıları gidermede başarılı olmuş ve söylem olarak kendini Çin'inkine benzer bir pozitif konumlandırmaya getirebilmiştir.

Türkiye'ye yönelik Afrikalıların algılarını ise iki düzeyde ele almak gerekir. Afrikalı siyasi elitlerce Türkiye, Çin ve geleneksel kolonyal geçmişe sahip büyük güçler dışında yeni bir alternatif olarak görülmekte ve bilhassa Çin'e karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanılmaktadır.³⁴ Bazı Afrikalılarca, Türkiye Üçüncü Seçenek" (Third Way) olarak görülmekte ve samimi şekilde Batı Bloğu ve Çin dışında bir alternatif olarak belirmesi umut edilmektedir.³⁵ Afrika'daki altyapı projelerinde Çin'in ezici bir ağırlığı olup, kurmuş olduğu borç diplomasisi mekanizmaları ile sunduğu uzun vadeli ucuz krediler karşılığında birçok önemli maden işletmesini bu ülkelerden ucuza devralmakta, çok az vergi ödemekte ve projelerde çoğunlukla Çin'den getirdiği işçileri kullanmaktadır.³⁶ Kolonyal geçmişe sahip geleneksel büyük güçler ise Çin kadar cazip seçenekler sunmamaktadır. Hatta çoğu zaman sunulan ucuz kredi ya da dış yardımlar, "insan hakları" bazlı bazı şartlardan dolayı iptal edilmekte ya da hiç sunulamamaktadır.³⁷ Başka bir ifade ile demokratik sicili kötü görünen Afrikalı ülkelere Batı kaynaklı yardımlar için ekstra talepler olmakta ve bu söz konusu ülkelerin yönetimlerince hoş karşılanmamaktadır. Afrikalı elitlerce, Türkiye, daha çok Çin'in bir alternatifi gibi düşünülmekle birlikte, uzun dönemli bir birliktelik için Çin benzeri bir kuvvetli finansal yardım ya da kredi mekanizmalarıyla örülü kuvvetli angajman beklenmektedir. Türkiye Çin ile kıyas edilebilir oranda yatırım ve ucuz kredi imkanlarını Afrika'ya henüz sunamamakta ve kuvvetli söylemine rağmen, Türkiye henüz bu söylemin altını dolduracak kadar ekonomik bir katkı sağlayamamaktadır. Sonuç olarak Afrikalı siyasi elitlerce Türkiye bir taraftan küstürülmemesi gereken bir alternatif görülmekte diğer taraftan ise henüz tam bir güvene haiz bir müttefik olarak da değerlendirilmemektedir.

Afrikalı halk tabakaları düzeyine bakacak olursak, bu seviyede Türkiye'ye yönelik algının oldukça pozitif olduğu görülmektedir. Türkiye, özellikle sivil toplum kuruluşları marifetiyle açılan su kuyuları, hastaneler, gönderilen maddi

³⁴ Benjamin Cannon. "Turkey in Kenya and Kenya in Turkey: Alternatives to the East/West Paradigm in Diplomacy, Trade and Security," *Africa Journal of Political Science and International Relations* 10, no.5 (2016):56.

³⁵ John Calabrese. "Building in Africa: Turkey's "Third Way" in China's Shadow", Mei, 13 Mart 2023 tarihinde erişildi, <https://www.mei.edu/publications/building-africa-turkeys-third-way-chinas-shadow>

³⁶ Development Reimagined "Chinese workers in Africa- What's the real story?" 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, <https://developmentreimagined.com/2020/10/08/chinese-workers-in-africa-whats-the-real-story/>

³⁷ Denghua Zhang-Graeme Smith, "China's foreign aid system: structure, agencies, and identities", *Third World Quarterly* 38, n.10 (2017):2332

yardımlar sayesinde yavaş yavaş Afrikalı halklarca bilinmeye başlamaktadır. Aynı şekilde *Türkiye Bursları* programı vesilesiyle Türkiye'ye gelen Afrikalı üniversiteli gençlerin sayısında büyük çapta bir artış yaşanmamaktadır. Son olarak, Türk dizileri İstanbul ve Türkiye ilgisini hatırı sayılır derecede yükseltmiş ve İstanbul artık önemli bir tatil ve iş destinasyonu olarak görülmeye başlanmıştır.³⁸

4. Türkiye Afrika'da Bölgesel Etkin Bir Güç Olabilmiş Midir?

Kullanılan kaynaklar, potansiyel ekonomik ve askeri güç baz alındığında Türkiye'nin Afrika'da henüz bölgesel bir oyun kurucu olabilecek seviyede yetkinliği olmadığı iddia edilebilir. Fakat, Yalçın'ın da belirttiği üzere sert güç unsurları kullanılmadan erişilemeyecek bir uluslararası görünürlük seviyesine Türkiye'nin yumuşak ve akıllı güç politika unsurları aracılığıyla ulaşmayı amaçlamakta olup, Tüm Afrika olmasa bile Afrika'nın bazı kısımlarında bölgesel hegemonyanın akıllı/yumuşak güç unsurları üzerinden devşirilebilme potansiyeli mevcuttur.³⁹ Özellikle söylem gücü ve etkililiği ile İnsani yardım, kültür, eğitim ve sosyal alanlarda da oldukça kapsamlı ve STK'larla iş birliği halinde yapılan çalışmalar Türk bürokrasisinin kurumsal yetkinlik ve kaynak eksikliğinden kaynaklanan dezavantajını giderebilir.

Bölgesel hegemonya ya da oyun kuruculuk kavramında bölgesel güç (yükselen orta güç) ile rızaya dayalı kabul ve söylem hakimiyetine dayanan hegemonya kavramları bir arada ele alınmaktadır. Bölgesel veya küresel bir hegemonya ya da oyun kuruculuktan bahsedilmesi için aşağıdaki unsurların yerine getirilmiş olması gerekmektedir:⁴⁰

- Ekonomik ve askeri anlamda etki alanında bulunan diğer unsurların her birinden daha güçlü durumda olduğu algısının varlığı,
- Bunların yanında kültürel ve ideolojik etki oluşturabilme yeterliliği,
- Bir hegemonik sistem kurma niyet ve çabasının bulunması,
- Kendi öz kaynakları ile küresel veya bölgesel bazda üstünlük kurabilme yeteneğinin varlığı,
- Bunun için gerektiğinde uluslararası etkiye sahip kurum ve kuruluşları kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip olması,
- Formel devlet yapısı ve organlarının yanında sivil toplumu da diğer devletlerle olan etkileşim sürecine dahil edebilmesi,
- Bahsedilen maddi güç unsurları ile kültürel ve ideolojik etki kabiliyeti yanında etki alanındaki diğer devletlerin rızasını kazanabilmesi.

Bir hegemonik sistem kurma niyet ve çabasının bulunması ile kültürel ve ideolojik etki oluşturma yeterliliği, Türkiye'nin Afrika üzerine söylem etkililiği üzerinden takip edilebilir. Dışişleri Bakanlığı'nca resmi kanallardan en sık dile getirilen söylem Türkiye kendi tarihi tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu olanak ve kaynakları Afrika ülkeleriyle "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" (African solutions to African problems) ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı yarar temelinde paylaşma niyetidir.⁴¹ Ana söylem bu olmakla beraber, muhatap Müslüman bir Afrika ülkesi ise "İslam kardeşliği", "dost", "kardeş", "akraba", ya da "ortak medeniyet mensubiyeti" söylemleri üzerinden ilişkiler yürütülmekte; muhatap farklı bir din grubuna dahil ise "Güney-Güney

³⁸ A. Schipani-L. Pitel, "Erdogan's great game: Turkey pushes into Africa with aid, trade and soaps", *The Financial Times*, Ocak 18, 2021, <https://www.ft.com/content/0e3cec2a-bd80-499c-a6ab-e5d1a1e768cf>

³⁹ Hasan Basri Yalçın, The Concept of "Middle Power" and the Recent Turkish Foreign Policy Activism, *Afro Eurasian Studies* 1, no.1 (Spring 2012): 211

⁴⁰ Oğuz Battır-Davud Ateş, "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında mı?", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, (2013): 32-34.

⁴¹ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika ilişkileri".

işbirliği", "kazan-kazan yaklaşımı", "Temiz sicilinin olması/anti-kolonyal söylem", "şartsız koşulsuz insani yardım", "dünya beşten büyüktür" gibi söylemlerde sıklıkla devreye sokulmaktadır.

Söylemlerin yaygınlaştırılması ve etkililiğinin artırılmasında en kuvvetli yöntemlerden birisi üst düzey resmi ziyaretlerdir. Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'ın Afrika'ya yönelik özel bir ilgisi olduğu kıtaya yönelik gerçekleştirilen otuzun üzerinde üst düzey ziyaretten anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı, uluslararası arenada Türkiye'ye daha yüksek güç ve temsil devşirmek için Afrika'yı söylem ve eylem olarak faydalı bulmaktadır. Beşinci bölümde detayları sunulacağı üzere Somali'de devlet inşasına yönelik bir misyon Cumhurbaşkanı tarafından çizilmiş ve tüm kurumların bu hedefe yönelik faaliyetlerde bulunması beklenmiştir. Benzer bir yaklaşımın Türk STK'ları ve insani yardım kampanyalarında da olduğu anlaşılmaktadır.

Bu noktada "dost", "kardeş" ülkeler ve "ortak medeniyet" kurmaya yönelik söylemlerin Türk devleti elitlerince ve geniş STK gönüllülerince paylaşıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerde inşaaacı yaklaşım bağlamında Türk dış politikası aktörlerinde Afrika'ya yönelik özel bir "kimliğin" oluştuğunu göstermektedir. Bu kimlik, Afrikalıları kendilerinden ayrı görmeme ve özellikle asırlarca mahrum kalmış bu kardeşlere bir yardım eli uzatılması gerektiği şeklindeki düşünce ve yaklaşımlar etrafında şekillenmektedir. Gramsci'nin hegemonya konsepti ile uyumlu şekilde gerek Afrika elitleri gerekse Afrika halk tabakaları nezdinde gönüllerin kazanılması amaçlanmaktadır. Her ne kadar naif görünse de detaylı, stratejik ve sistematik bir "Afrika Planı" bulunmaksızın, temel motivasyon bu olup, somut beklenti ise Türkiye'nin dış politika alanında Afrikalı ülkelerce desteklenmesi ve ticarette daha fazla pay kapabilmesidir. Bu noktada Türk formel devlet yapısının sivil toplumu da Afrikalı devletlerle olan etkileşim sürecine dahil edebildiği görülmektedir.

Türkiye'nin insani yardım ve ikili ticari işbirliğine yönelik faaliyetleri, söylem ile eylem arasında bir tutarlılık sağlamaktadır. Afrikalı topluluklar nezdinde gerçekleştirilen insani yardım faaliyetleri, kültürel faaliyetler (Türkiye bursları programı, Türk dizileri gibi) Türkiye'nin bölgedeki hegemonyasını da yavaş yavaş artırmaktadır. Zira, Türkiye rızaya dayalı bir şekilde bölge insanının algılarını pozitif yönde kendisine çevirmektedir. Bu açıdan bakıldığında söylem ile sahada gerçekleştirilen eylemler arasında tutarlılık bulunmakta olup bu da söylem etkililiğini artırmaktadır.

Diğer taraftan, Afrikalı ülkeler Türkiye'nin ekonomik ve askeri anlamda kendilerinde daha güçlü durumda olduğunu kabul etmekte hatta Çin ile eski kolonyal güçler dışında üçüncü bir alternatif olarak kıtaya daha fazla eğilmesini istemektedir.

Türkiye'nin bölgesel hegemonya bağlamında gerektiğinde uluslararası etkiye sahip kurum ve kuruluşları kendi çıkarları ve politikaları doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip olduğu da görülmektedir. İslam Kalkınma Bankası'nın Afrika'ya yönelik faaliyetlerde yönlendirilmektedir. Bunun dışında 7-13 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen BM En Az Gelişmiş Ülkeler IV. Konferansı'nda 2011-2020 dönemi için EAGÜ'lerin ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesine yönelik ilke ve tavsiyeleri içeren ve EAGÜ'lere yönelik küresel kalkınma perspektiflerini belirleyen "İstanbul Eylem Programı" kabul edilmiştir. Türkiye 21 Mayıs 2012'de İstanbul'da BM işbirliği ile düzenlenen 'Somali'nin Geleceğinin Hazırlanması: 2015 Hedefleri' başlıklı bir konferansa ev sahipliği yapmıştır. 57 ülke, 11 bölgesel ve uluslararası organizasyon su, enerji, ulaşım ve ayrımcılık sorunlarını tartışmak için bu konferansa katılmıştır. Ayrıca son olarak Türkiye, 2016'da Dünya İnsani Yardım Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Görüleceği üzere, özellikle insani yardım alanındaki faaliyetler için Türkiye BM ve diğer uluslararası platformları etkin kullanabilmektedir.

Bahsedilen maddi güç unsurları ile kültürel ve ideolojik etki kabiliyeti yanında etki alanındaki diğer devletlerin rızasını kazanabilmesi konusu ise henüz tam anlamıyla test edilmemiştir. Diplomatik alanda Türk devletinin etkinliğinin kabul edildiğine yönelik örnek olay 2009-2010 BM Güvenlik Kurulu üyelik oylamasında Afrika'dan

Türkiye'ye yüksek oy gelmesidir. Fakat; 2015-2016 dönemi için 2014'te yapılan oylamada ise Türkiye çok az destek alabilmiş ve başarısız olmuştur. Diğer taraftan Gülen grubu okullarının Türk devletine teslim edilmesi örnek bir vaka olarak Türk devletinin etkinliğinin ve ilgili ülkelerinin rızalarının alınması bağlamında bir kriter olarak öne sürülebilir. TMV, 26 Afrika ülkesinde okulların devri için mutabakat zaptı imzalamış ve 16 tanesinde devir işlemini tamamlamıştır. Önemli bazı müteahhitlik projelerinin de Türk firmalarına verilmesi, Afrikalı devletlerin rızası olarak telakki edilebilir. Fakat, bu konuda asıl test, Türkiye için hayati bir diplomatik alanda alınacak destektir. Mesela Kıbrıs meselesinde olası bir destek tartışmasız şekilde Afrikalı devletlerin rızasının alındığına delil oluşturabilir.

Son olarak kendi öz kaynakları ile küresel veya bölgesel bazda üstünlük kurabilme yeteneğinin varlığı konusu yine Türkiye'nin eksikleri bulunan bir alandır. Ticari ve ekonomik ilişkiler belli bir noktaya getirilmiş, bir üst seviye için yeterli kaynakları bulunmamaktadır. Somali'de devlet inşası ve insani yardım konusunda ise bölgesel bazda gerekli üstünlüğün kurulduğu iddia edilebilir. Libya'daki iç istikrarsızlığı meşru hükümet lehinde müdahale de bu kapsamda telakki edilebilir ve askeri alanda gerektiğinde Türkiye'nin müdahil olabileceği şeklinde algılanabilir.

Yukarıdaki sayılan unsurların analizi Türkiye'nin tüm Afrika için olmasa bile en azından Doğu Afrika'da "*bölgesel hegemonya*" kurduğu veya kurmaya yakın olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel şimdilik "insani yardım" merkezli olarak ilerlemekte olup, ticari-ekonomik hegemonya tam anlamıyla ancak Çin benzeri bir "ucuz kredi" mekanizması kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Maalesef Türkiye'nin halihazırda bu tür bir programı destekleyebilecek döviz fazlası bulunmamaktadır.

Sonuç

Özetlemek gerekirse, Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde öncelikle Çin modeline benzer şekilde ticari ve ekonomik saiklerle yaklaşmıştır. İlişkiler geliştikçe bu denkleme kültürel ve insani yardım alanında işbirliği eklenmiştir. Son aşamada ise Türkiye özellikle Doğu Afrika'da siyasi ve askeri alanda da kendini göstermeye başlamıştır. Ticari ve ekonomik ilişkilerde ivmelenmede Türkiye başat ülkelerden birisi olsa da hala mevcut ticari-ekonomik ilişki seviyesi kolonyal büyük güçlerin gerisindedir. Fakat, insani yardım alanında ise Türkiye en az büyük güçler kadar, Somali gibi ülkelere de büyük güçlerden daha fazla iş çıkarmaktadır. Diğer taraftan, siyasi ve askeri güvenlik alanında ise ikircikli bir durum söz konusudur. Burada Türkiye, kolonyal geçmişi olan büyük güçler ile ABD ve Rusya kadar bir görünürlüğe sahip değildir. Fakat Çin ve Hindistan gibi ekonomik saiklerle ön plana çıkan ülkelere göre ise daha fazla bir askeri ve siyasi görünüm bulunmaktadır. Esasında, kendi güç seviyesine bakıldığında Türkiye'nin askeri ve siyasi görünürlüğü az değildir. Bu yüzden, Türkiye'nin Afrika'daki askeri gücünün yükselişi dikkatle izlenmekte; en nihayetinde Türkiye'nin hangi tarafa daha yakın bir strateji oluşturulacağı merak edilmektedir. Aynı şekilde, Türkiye'ye karşı nispeten olumlu olan Afrikalıların algısının değişip değişmeyeceği de henüz bilinmemektedir.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik akıllı politikalarının sonucunda somut kazanımlara gittikçe artan oranlarda ulaştığı görülmektedir. Doğu Afrika baz alındığında Türkiye hem bölgede askeri üsler elde etmekte, hem de Türk müteahhit ve yatırımcılar için kazanımlara erişmektedir. Afrika kıtasının geneli için ise Türkiye ticaret bağlamında Türkiye 15 milyar dolardan fazla yıllık dış ticaret fazlası vermekte olup, bu sadece resmi olarak tespit edilebilen miktardır. Laleli bölgesinde birebir yaptığımız temaslarda, bavul ticareti üzerinden resmi kayıtların oldukça üzerinde bir ihracat gerçekleştirildiği rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Türkiye'nin somut kazanımlarının artmakta oluşu ile Afrikalılar nezdinde artan prestijini gerçekleştiren akıllık güç politikalarının yanı sıra, bu politikaların etkinliğini artıran söylem gücünde aramak doğru bir yaklaşımdır. Türkiye tüm Afrika halkalarına hitaben resmi söylem olarak *Afrika ülkelerine Afrikalı çözümler* retoriğini kullanmaktadır. Diğer taraftan, ikili ilişkilerde karşıdaki ülke ile Türkiye arasındaki ortak değer ve kültürel birikime nazaran, bu ana söylem, bazı alt söylemlerle zenginleştirilmektedir. Muhatap Müslüman ve Arap bir ülke ise (Kuzey Afrika), din kardeşliği, ortak tarih ve medeniyet birikteliğine atıf yapan söylemler dillendirilmektedir. Muhatap Müslüman ama Arap olmayan ülkeler ise din kardeşliğinin yanı sıra birlikte kalkınma, Batı'nın negatif kolonyal geçmişine atıf yaparak daha masum bir partner olunduğu gibi hususlar

dile getirilmektedir. Muhatap Müslüman olmayan Afrikalılar ise, negatif kolonyal geçmişi olmama, dünya beşten büyüktür, Çin ve Batılılara bir alternatif, olma gibi söylemler ek olarak dillendirilmektedir. Kendi içinde tutarlı bu söylem zenginlikleri Türkiye'nin akıllı güç etkinliğini, en azından Doğu Afrika'da ciddi olarak artırmaktadır.

Türkiye hedefleri ile uyumlu akıllı güç faaliyetlerini yaratıcı bir biçimde uluslararası politikası arenasında nispeten ihmal edilen alanlara nüfuz etmek suretiyle kendine alan açmaktadır. Somali'de devlet inşası ve insani yardım alanı, sert güç unsurları kullanılmadan erişilemeyecek bir uluslararası görünürlük seviyesine yükselen orta güç Türkiye'nin akıllı güç politika unsurları aracılığıyla ulaşmasını sağlamaktadır. Tez boyunca yapılan analizler sonucu Türkiye'nin tüm Afrika için olmasa bile en azından Doğu Afrika'da "bölgesel hegemonya" kurduğu veya kurmaya yakın olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel şimdilik "insani yardım" merkezli olarak ilerlemekte olup, ticari-ekonomik hegemonya ancak Çin benzeri bir "ucuz kredi" mekanizması kurulmasıyla mümkün olabilecektir. Maalesef Türkiye'nin halihazırda bu tür bir programı destekleyebilecek döviz fazlası bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, Pınar. "Turkey's 'Novel' Enterprising and Humanitarian Foreign Policy and Africa." içinde *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey*, ed.J. Jongerden, 495–507. Routledge, 2021, doi:10.4324/9780429264030-39.
- Battır, Oğuz. & Ateş, Davud. "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, (2013): 31-44.
- Cannon, Benjamin. "Turkey in Kenya and Kenya in Turkey: Alternatives to the East/West Paradigm in Diplomacy, Trade and Security," *Africa Journal of Political Science and International Relations* 10, no.5 (2016):56–65.
- Çevik, Senem B. "Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction," *Alternatives: Global, Local, Political* 1, no:22 (2019):50-71. <https://doi.org/10.1177/0304375419853751>
- Cleland, John. "AFRICA: The growing continent" *The World Today* 69, no.2 (2013):44–45.
- Eyice Tepeciklioğlu, Eylem. "Economic Relations Between Turkey And Africa: Challenges And Prospects". *Afe Babalola University: J. of Sust. Dev. Law & Policy* 8, no.1, (2017) doi: <https://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v8i1.2>
- O'Brien, Robert & Williams, Marc. *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, 2016.
- Özkan, Mehmet. *Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası*. İstanbul: SETA Yayınları No:40, 2014.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA. *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu-2019*, 2020.
- Uchegara, Keiran E., "China-Africa Relations in the 21st Century: Engagement, Compromise and Controversy", *Uluslararası İlişkiler* 6, no.23 (Fall 2009): 95-111. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/540014>
- UNCTAD. *World Investment report* (2022)
- Yalçın, Hasan Basri. The Concept of "Middle Power" and the Recent Turkish Foreign Policy Activism, *Afro Eurasian Studies* 1, no.1 (Spring 2012): 195-213.
- Yılmaz, Ayhan Nuri & Kılıçoğlu, Gökmen. "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi" içinde *Dünya Siyasetinde Afrika* 4, ed İsmail Ermağan, 461-475. İstanbul: Nobel Yayınları, 2017.
- Zhang, Denghua & Smith, Graeme. "China's foreign aid system: structure, agencies, and identities," *Third World Quarterly* 38, n.10 (2017):2330-2346, DOI: 10.1080/01436597.2017.1333419

Elektronik Kaynaklar

African Development Bank Group. "AFD Group Strategy 2013-2022: A High Five Strategy", 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Corporate-Procurement/AFDB-Group-Strategy-2013-2022.pdf>

Calabrese, John. "Building in Africa: Turkey's "Third Way" in China's Shadow", Mei, 13 Mart 2023 tarihinde erişildi, <https://www.mei.edu/publications/building-africa-turkeys-third-way-chinas-shadow>

Cebeci, Uğur. "THY Afrika pazarında lider oldu", *Hürriyet*, Kasım 3, 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/thy-afrika-pazarinda-lider-oldu-41930662>.

Chakrabarty, Malancha "India-Africa relations: Partnership, COVID-19 setback and the way forward. Global Policy Publication", Observer Research Foundation, 1 Şubat 2013 tarihinde erişildi, <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-africa-relations-partnership-covid19-setback-way-forward>

Development Reimagined "Chinese workers in Africa- What's the real story?" 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, <https://developmentreimagined.com/2020/10/08/chinese-workers-in-africa-whats-the-real-story/>

Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Afrika ilişkileri" 18 Mart 2023 tarihinde erişildi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

Harchaoui, Jalel. "Why Turkey Intervened in Libya", Foreign Policy Research Institute, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.fpri.org/article/2020/12/why-turkey-intervened-in-libya/>

International Trade Center "Trademap Database", 20 Eylül 2023 tarihinde erişildi. <https://www.trademap.org/Index.aspx>

Katsouris, Christina. "Africa's oil and gas potential". Energy Intelligence, Chatham House, 1 Şubat 2023 tarihinde erişildi, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/161111katsouris.pdf>

Sasu, Doris Dokua. "Africa's share in global natural gas production 2021-2050." Statista, 22 Eylül 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/statistics/1232338/natural-gas-production-in-africa-as-a-share-of-global-production/>

Sasu, Doris Dokua. "Oil and natural gas industry in Africa – statistics & facts", Statista, 1 Ağustos 2022 tarihinde erişildi, <https://www.statista.com/topics/7493/oil-and-natural-gas-industry-in-africa/#topicOverview>

Schipani, A. & Pitel, L. "Erdogan's great game: Turkey pushes into Africa with aid, trade and soaps," *The Financial Times*, Ocak 18, 2021, <https://www.ft.com/content/0e3cec2a-bd80-499c-a6ab-e5d1a1e768cf>

Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Müteahhitlik Sektör Değerlendirme Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/data/5b87d0f613b8761160fa159b/Genel%20M%C3%BCteahhitlik%20Notu%2001.03.2023.docx>

Ticaret Bakanlığı. "Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu", 1 Eylül 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-yatirim-istatistikleri/turkiyede-yerlesik-gercek-ve-tuzel-kisilerin-yurtdisindaki-yatirimlari>

UNCTAD "World Investment Report 2022: Regional Trends Africa", 1 Eylül 2023 tarihinde erişildi, https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2022-Regional_trends_Africa_en.pdf

Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK "Öğrenci İstatistikleri" 21 Ocak 2023 tarihinde erişilmiştir, <https://istatistik.yok.gov.tr>

ChronAfrica

Climate change and its effect on food security in Southern Africa

Evanilde Rofina Alfiado¹

Abstract

In recent years, the term "climate change" has been widely utilized worldwide. Almost everyone knows or bears an idea of the definition of the phrase in mind. Climate change has become part of the global agenda, being the topic of discussion in the realm of numerous international conferences. Climate change poses a threat to global security as it poses a danger to various aspects of human life. For instance, lives are occasionally lost due to weather events triggered by changing weather conditions, and food scarcity caused by these changing conditions that can limit people's access to food in many ways. One manifestation of climate change is the occurrence of extreme weather events, characterized by a rise in global temperatures, increased frequency of cyclones, floods, and droughts. The objective of this research is to understand what SADC countries are doing at the regional level to mitigate the effects of climate change on food security. While developing the research, documentary and bibliographic techniques are applied. However, secondary sources including the analysis of works carried out by other researchers have allowed a better understanding into the problem and broadened the scope through the provision of answers to the problem scrutinized by the research.

Keywords: Climate change, Africa, SADC, food security, international security

Introduction

To bring up climate change is to discuss a phenomenon that has gained prominence in the international agenda in recent years and that poses, at the same time, a threat to the security of countries in general, as well as the security of individuals in particular. Climate change is widely known as a problem originated owing to human activity. In the last years, the developments in industrialization activities, deforestation, burning of fuels in the factories and many other activities have increased in a large scale, which has negatively contributed to the rise of global emissions leading to climate change.

The Southern African region is considered the southernmost region of Africa, and although it contributes less to global emissions, it is known for being highly vulnerable to climate change-related weather events. In recent years, this region has experienced an increase in climate change-related events, including cyclonic activity, floods,

---

¹International Security and Terrorism Expert, Independent Researcher, Nevşehir, Türkiye

Corresponding author: Evanilde Rofina Alfiado **E-mail:** evanilde.rofina@gmail.com

Received: 31.01.2024 **Accepted:** 13.03.2024 **Published:** 29.03.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

droughts, and a reduction of rainfalls. In the SADC region, over the past year, people have experienced all the extreme weather events as mentioned before, and more than 50 million people have been left under the threat of food insecurity due to their exposure or vulnerability to this problem. The frequency of rain has decreased, droughts have persisted for long periods, water resources have become scarcer, and agricultural productivity has declined. With no agricultural production, many people in the region are unable to access food, even when it is available in the market. These are just a few of the various ways that climate change is threatening people in this region.

The climate change-related events mentioned earlier have proven to be a threat to food security in this region, which is highly dependent on agricultural practices for its survival and income. As the majority of the population relies on agriculture for their survival, they have settled their homes in coastal areas. Despite warnings about natural disasters, this population is reluctant to leave their homes and abandon their crops, as these represent their sole guarantee of survival. This research aims to understand what are SADC countries doing at the regional level to mitigate climate change effects on food security. In order to make this research, documentary and bibliographical techniques were used for its materialization. The documentary technique that, through the use of primary sources, greatly favored the development of research insofar as, resorting to the use of policies, international resolutions that ensured a better understanding of the problem in analysis. On the other hand, the bibliographic technique enriched the work because, through the use of research carried out by other researchers, it was possible to carry out a more comprehensive analysis and find the answer to the research questions.

Climate change poses a threat to the food security of regional population as the majority of SADC people depend on rudimentary agricultural practices for their survival and as their source of income as well. Extreme weather events such as cyclonic activity, floods, droughts have been decreasing agricultural productivity and this has put the population on a vulnerable position. This research found that SADC countries have been valuing multilateral approaches to finding a common solution to the threat of climate change on their food security. They are aware that climate change poses a threat to their people and have been developing programs to prevent it from leading to food insecurity. SADC created and adopted a regional platform on the Integrated Early Warning and Early Action System, believed to be crucial in preventing the negative impact of climate change on agricultural productivity. For example, by knowing beforehand, people can better prepare against the effects of natural disasters. On the other hand, they have been investing in crop development programs by adopting crops that are more resistant to droughts, for example.

It is clear that SADC have been actively looking for strategies to reduce its vulnerability against climate change but it is also notable that this problem still poses a threat to the food security of regional countries and there is still a long way for the regional countries to ensure that they are less vulnerable to this unchanging reality.

1. Definition of climate change

Climate change indicates lasting changes in weather patterns including shifts in temperatures. These changes can be caused by natural factors or human activity, with the latter emerging as the primary reason for climate change in recent years.¹ The main cause of climate change as mentioned before is considered to be human activities. Destroying forests, farming livestock and usage of fossil fuels (coal, oil and gas) in industry are considered by the European Commission to be the actions with the highest influence on earth's climate.² Climate change can be viewed from various perspectives. It can manifest itself through increasing sea levels, rising temperatures leading to droughts, changing rainfall patterns, and so on. According to the World Bank Climate Change Knowledge Portal,

¹ United Nations (n.d.) "What is Climate Change" <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>, consulted by 01.01.2024.

² European Commission (n.d.) "Causes of Climate Change" https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_en, consulted by 01.01.2024.

"Climate change is the significant variation of average weather conditions becoming, for example, warmer, wetter, or drier—over several decades or longer. It is the longer-term trend that differentiates climate change from natural weather variability".³

Climate change is a subject that has garnered significant international attention in recent years, recognized as a problem created by humans with far-reaching consequences for human security. In a report by the World Meteorological Organization (WMO) in 2023, climate change is approached as a threat from various perspectives in the scope of this research:⁴

- Firstly, climate change is seen as a threat to human life and livelihoods. The past eight years have been noted as having the highest temperatures, endangering lives globally. Rising temperatures have led to increased frequency and duration of droughts, floods, and heatwaves, affecting tens of millions of people, causing food insecurity, mass migration, and significant economic losses.
- Secondly, climate change is identified as a threat to ecosystems, altering temperature patterns and seasons. An example cited is the early blooming of cherry blossoms in Japan, which, historically tracked since the 9th century, was found to be 1,200 years ahead of schedule in 2021. The report highlights that climate change likely contributed to the population decline of some migratory species, particularly those wintering in sub-Saharan Africa, contributing to ongoing biodiversity loss.
- Thirdly, climate change is recognized as a threat to food security, with floods and droughts negatively impacting land productivity and the global economy. In East Africa, five consecutive years of drought have left approximately 20 million people food insecure. Another example is cited in Pakistan, where heavy rains resulted in around 1,700 deaths and affected approximately 33 million people. These perspectives emphasize the multifaceted nature of the challenges posed by climate change, affecting not only human lives and livelihoods but also ecosystems and global food security.

2. A brief understanding of food security concept

According to the 1996 World Food Summit, "Food security exists when all people, at all times, have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious food that meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life".⁵ From this excerpt, it can be seen that food security refers to the ability of people to access food in quantities that meet their nutritious needs.

The concept of food security can be understood and measured in different perspectives and because of this, to ensure that every people can think of food security at the same way, four dimensions of food security were created and for there to be food security these dimensions should be all meet, they are:⁶

- Food availability-this dimension refers to the capacity of a market (country) to ensure that there will be enough amounts of food and quality food at all times;

³ World Bank Climate Change Knowledge Portal (n.d.) "What is Climate Change" <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/overview> \, consulted by 01.01.2024.

⁴ ONU News (2023) "Relatório da ONU revela aumento alarmante nos efeitos da mudança climática" <https://news.un.org/pt/story/2023/04/1813222>, consulted by 05.03.2024.

⁵ World Food Summit cited by FAO "Food security" https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf, consulted by 09.01.2024.

⁶ FAO 2006.

- Food access- if there is availability of food in a market but the people are not able to reach this food then there would be a food insecurity situation. This dimension refers to the capacity of the people to reach necessary food for them to have a good diet and live a healthy life;
- Utilization- individuals should be able to make usage of the food in their position in a healthy way so they can be achieving the nutritional well-being status. For example, if a certain person has food but due to disease or other factors is not able to make usage of that food then it would be a food insecurity situation;
- Stability- if the other conditions are met, but there is no consistency on it; there may be a food insecurity situation. This condition refers to the ability of the market to provide food and the ability of people to reach the food that meets their nutritional needs at all times.

Food security can be understood from various perspectives, beyond the scope of the World Food Summit as discussed earlier. Another variation of this concept is as created by the Food Safety Standard⁷

“Food products can encounter numerous health hazards during their journey through the supply chain, from farm to factory to table. Food safety is about applying safe food handling practices and procedures at every stage of the food production life cycle to reduce these risks and prevent harm to consumers”.

Food security, as defined by OXFAM Brazil, involves safeguarding all dimensions that prevent a situation of hunger. This includes ensuring availability and continuous access to food, meeting nutritional requirements, and maintaining sustainability in production processes. These factors highlight the strong dependence or direct linkage of food security to climate change, soil degradation, water scarcity, pollution, and various other factors.⁸

3. The relationship between climate change and food security

Climate change can affect our lives in different ways, such as through its negative impact on people's health and by challenging their ability to grow food. “Conditions like sea-level rise and saltwater intrusion have advanced to the point where whole communities have had to relocate, and protracted droughts are putting people at risk of famine.”⁹

The relationship between climate change and food systems moves in two directions based on mutually reinforcing feedback loops. Food systems contribute to changing the climate through greenhouse gas emissions. In turn, climate change impacts food systems, leading to food insecurity and malnutrition.¹⁰ As discussed earlier, climate change encompasses more than just rising global temperatures, incorporating phenomena like storms, prolonged and intensified droughts and floods, and the melting of ice. These changes have significant repercussions on food production and distribution, ultimately impacting people's food security. The close connection between agricultural production and climate implies that alterations in climate conditions such as droughts, floods, and cyclones can have adverse effects on both the quality and quantity of agricultural output. Climate change not only affects the cultivation of crops but also impacts livestock production. For instance, fish migration patterns may shift due to changes in environmental conditions.

Furthermore, climate change doesn't solely influence primary agricultural production; it can also disrupt the processing, manufacturing, and trade of food, thereby affecting overall food availability. The rise in average

⁷ Food Safety Standard (n.d.) Gıda Güvenliği Nedir? <https://www.foodsafely.org/gida-guvenligi/gida-guvenligi-nedir/>, consulted by 06-3.2024.

⁸ OXFAM Brasil (2021) “Descubra o que é segurança alimentar e qual sua importância” <https://www.oxfam.org.br/blog/descubra-o-que-e-seguranca-alimentar-e-qual-sua-importancia/>, consulted by 06.03.2024.

⁹ United Nations n.d.

¹⁰ World Food Programme, *Climate Change in Southern Africa*, World Food Programme, 2021.

temperatures may heighten hygiene risks in food storage and distribution, while challenges related to water scarcity in food handling and treatment operations could pose new obstacles for quality control and food safety.¹¹

A United Nations agency, the International Fund for Agricultural Development, shared a report on agricultural production in Africa in 2021. It drew attention to the fall in agricultural production in Africa. Angola, Lesotho, Malawi, Mozambique, Rwanda, Uganda, Zambia and Zimbabwe are the countries considered to be more likely to suffer from the loss of agricultural production due to rising temperatures and the consequent reduction in basic products, with a loss of up to 80% expected by 2050. The report used the example of the Angolan province of Namibe, where family millet production is expected to fall by 77%.¹² The effects of climate change can be and are evident in altered rainfall patterns in the southern region of Africa, where there have been periods of severe and long-lasting droughts, affecting hundreds of millions of people. The southern African region is known for having a mostly semi-arid climate, which means that agricultural productivity is low. Climate change and changes in temperature patterns will lead to even lower productivity due to reduced rainfall. On the other hand, temperatures in the region are expected to rise by around 2°C.¹³

Mozambican climatologist Izidine Pinto is one of the authors harboured the report by the United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), which, in 2021, issued a warning about climate change. "Heat waves and droughts in the southern African region will become more frequent, and category 4-5 tropical cyclones will increase. These changes will have a negative effect on countries that are generally affected by these phenomena, such as Mozambique. The consequences of the changes and increase in temperatures will be serious, especially given the agricultural and water sectors," said the climatologist.¹⁴

4. Climate Change Impact on Food Security in Southern Africa

The Southern African region is evidence that the effects of climate change will not only be felt by the major emitters of greenhouse gases. Widely known as Southern African Development Community (SADC).¹⁵ The countries in this region are classified as the most vulnerable to climate change effects, yet they are also among the countries with the smallest contributions to global emissions.¹⁶

Climate change has proven to be one of the main challenges to the SADC region development in the last years. This region is in the group of the regions with less contributions to the global emissions with only 1.3% of contribution but on the other hand is more likely to suffer a significant impact due to the weather alterations. Extreme weather events have raged the frequency and duration of floods, cyclones, droughts that not only challenge the survival of the people but also the economic development at the region.¹⁷

¹¹ Food Safety Brazil (2019) "As mudanças climáticas e os impactos na segurança de alimentos" <https://foodsafetybrazil.org/mudancas-climaticas-impactos-na-seguranca-de-alimentos/>, consulted by 07.03.2024.

¹² Land Portal "Mudanças Climáticas Ameaçam Produção Agrícola da África" <https://landportal.org/pt/news/2022/10/mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-amea%C3%A7am-produ%C3%A7%C3%A3o-agr%C3%ADcola-da-%C3%A1frica>, consulted by 16.01.2024.

¹³ Land Portal 2022.

¹⁴ DW "Mudanças Climáticas e as Desigualdades em África" <https://www.dw.com/pt-002/mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-est%C3%A3o-a-exacerbar-as-desigualdades-em-%C3%A1frica-diz-analista/a-58866560>, consulted by 22.01.2024.

¹⁵ SADC is composed by 16 member-states and they are: Angola, Botswana, Comoros, Democratic Republic of Congo, Eswatini, Lesotho, Madagascar, Malawi, Mauritius, Mozambique, Namibia, Seychelles, South Africa, United Republic Tanzania, Zambia and Zimbabwe (SADC, n.d.).

¹⁶ SADC "SADC Histórias de Sucesso" https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-08/SADC_Success_Stories_Vol._2__A4__Portuguese.pdf, consulted by 22.01.2024

¹⁷ David Lesolle, "Documento de Política sobre as Alterações Climáticas aa SADC: Avaliação das Opções de Políticas para os Estados Membros da SADC" https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-08/SADC_Policy_Paper_Climate_Change_PT_1.pdf, consulted by 15.01.2024.

As stated before, climate change represents a huge threat to SADC goals for regional economic development. "Increased frequency of floods, cyclones, and droughts may damage infrastructure, destroy agricultural crops, disrupt livelihoods, and cause loss of life". One of the main problems is the fact that the ability to adapt to the climate change and its consequences or manifestation differs among the region's countries.¹⁸ The Southern African region is a region composed by people that mostly rely on agriculture for their survival. Almost 70% of the regional population find its source of income and employment in agricultural activities (SADC, 2017). Due to climate change and the rising temperatures, the majority of the regional population is under a threat of food insecurity originated by the reduction of productivity. Since this families rely on agriculture for survival and income, when their production fail, they cannot have access to food even if there is food available at the market.¹⁹

Increasing weathers in the SADC can lead to more heat at the natural ecosystems and agricultural crops and this can have a negative impact on the region's productivity for both natural pasture lands and pasture areas and food production. Global warming is creating major challenges for the SADC region for the agricultural, water, health and other key socio-economic sectors. At the same time the region has been assisting a rising in the occurrence of cyclonic activity in the southwestern region of the Indian Ocean. Cyclonic activity in the region leads to the increase of extreme floods that on its turn leads to economic losses and destruction of infrastructures, cultures and means of survival (sources of income) especially in the eastern countries of SADC. 3 major cyclones affected the SADC region in the last years and they are tropical cyclones Idai, Kenneth and Eloise – that hit Mozambique, Malawi, Zimbabwe, Eswatini, South Africa and Madagascar.²⁰

"In recent years, the frequency and intensity of cyclonic activity have not only claimed human lives but have also destroyed the sources of income for more than 700 thousand families in the region. A total of 314,369 people have been affected by the storm in Mozambique, the worst-hit country where Eloise made landfall on January 23, 2021, from the Indian Ocean (DW, 2021). More than 2.6 million people have been affected by Cyclone Idai, considered one of the worst ever to hit the region. Prior to Cyclone Idai, Zimbabwe had been severely inflicted by a severe drought that was interrupted by the intense floods caused by this cyclone. The occurrence of cyclonic activity only worsened the situation as it killed the few crops that had developed by that time in the country, leaving thousands of families without food".²¹

On the grounds of climate change, the region has also been experiencing severe droughts. Cape Town in South Africa is one of the best examples of severe droughts in the region. This city had experienced droughts for three years up to 2018 that led to an unprecedented water crisis. Cape Town was on the verge of becoming the first one of the biggest cities in the world to run out of water. "The South African government then established Day Zero for April 16, 2018. On this date, all water distribution would be interrupted to homes and businesses, with the exception of hospitals, schools, and a few institutions essential to the functioning of the city. Following this announcement, inhabitants would have to fetch water daily from 200 stations spread across the municipality, where they could collect a maximum of 25 liters." The Day Zero strategy wasn't applied; instead, two other strategies were outlined: diversifying water supply and reducing water demand.²²

Water resources are one of the resources most intensely affected by climate change in the region. This factor has been affecting the availability of water in the region as well as increasing the competition over this scarce

¹⁸ SADC "Climate Change adaptation" <https://www.sadc.int/pillars/climate-change-adaptation>, consulted by 09.01.2024.

¹⁹ Serigne, T. Kandji1. -Louis, Verchot1. -Jens, Mackensen2, *Climate Change Climate and Variability in Southern Africa: Impacts and Adaptation in the Agricultural Sector*, Word Agroforestry Centre (ICRAF) and 2 United Nations Environment Programme (UNEP), 2006, p.3-4.

²⁰ David Lesolle, 2012.

²¹ Care, "O ciclone Idai é mais um Alerta Sobre Mudanças Climáticas" <https://www.care.org/pt/news-and-stories/ideas/cyclone-idai-is-yet-another-wake-up-call-on-climate-change/>, consulted by 24.01.2024.

²² Fernanda Maria, "Cape Town: O Dia Zero para o Colapso Hídrico Atlântico" <https://atlanticoonline.com/cidade-do-cabo-o-dia-zero-para-o-colapso-hidrico/>, consulted by 15.01.2024.

resource. To face this challenge, the SADC Secretariat is creating a Climate Change Adaptation (CCA) Strategy for the Water Sector whose main objective is to reduce the maximum possible the effects of climate change by creating optional water resources development and management in the region. It is important to note that water scarcity can impact many sectors of the region economy such as the energy, agriculture and health sectors.²³

Simultaneously, the SADC region is highly sensitive to droughts caused by the El Niño phenomenon. This is a situation in which temperatures in the Pacific are warmer than usual and the phenomenon lasts from months to years. At the same time, there is a weakening of trade winds and a reduction resulting from the resurgence of colder waters on the sea surface close to South America. This phenomenon led to the drought experienced between 2015-2016 in Kruger Park, in South Africa, further leading to the drying up of water wells and the death of animals (MozAgri, 2021). On the other hand, El Niño caused approximately 32 million people to face food insecurity in the region after being hit by this event between 2015/2016, agricultural production had dropped to the point that 1 in every 10 people in the region was considered to be facing food insecurity. South Africa, Malawi and Zimbabwe were the ones with the highest rate of people suffering from food insecurity.²⁴ A higher part of the regional population solely depends on rain to be able to produce. Most of the regional population rely on the traditional agriculture techniques, lacking access to modern irrigation systems, machines and fertilizers that would play a huge role in reducing their vulnerability to climate change effects.²⁵

As seen before, SADC is a region where agriculture, commercial activities and tourism are in the center of the sources of income and food security as well with agriculture being the main source of income for the families in the region from one side and, on the other hand, agriculture is also the activity considered to be threatened the most with climate change. Climate change and global warming have changed a lot the quality of the land used for crop production what has led also to a reduction of the productivity in the region. At the same time, “as global warming and climate change deteriorate the natural environment and the quality of natural grazing land deteriorates, this phenomenon will have a negative impact on wildlife as a basic resource for tourism in SADC”.²⁶

SADC's Director of Food, Agriculture, and Natural Resources shared that around 57 million people are food and nutrition insecure in the region, a fact that, among other factors, is influenced by climate change.²⁷

5. SADC Approaches Addressing Climate Change Effects on Food Security

At the international level, SADC countries are actively participating in international forums created to help mitigate the effects of climate change on people's lives. Examples include the Sustainable Development Goals (SDGs), the UN Framework Convention on Climate Change, and the Paris Agreement (United Nations: n/d). The participation of these countries in international forums demonstrates their recognition of the importance of cooperation between states in efforts to reduce the effects of climate change and protect both people's lives and the ecosystem. The SADC Secretariat has been working on the development of a Climate Change Adaptation (CCA) Strategy for the Water Sector.²⁸

²³ SADC n.d.

²⁴ Gisele Lobato, “África Austral Despede-se do El Niño sob Ameaça de Fome Histórica” África Austral despede-se do “El Niño” sob ameaça de fome histórica | Longform Domingo | PÚBLICO (publico.pt), consulted by 24.01.2024.

²⁵ Gisele Lobato 2016.

²⁶ David Lesolle, 2012.

²⁷ O País, “Insegurança Alimentar Afecta 150 Milhões de Pessoas na SADC” <https://opais.co.mz/inseguranca-alimentar-afecta-150-milhoes-de-pessoas-na-sadc/>, consulted by 24.01.2024.

²⁸ SADC n.d.

SADC member states are working on the creation of a regional program on climate change to face this threat to its regional security.²⁹

*“The SADC Secretariat, in collaboration with the Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) and the East African Community (EAC), is facilitating the implementation of a Tripartite Programme on Climate Change. This program is jointly funded by the Norwegian Government through the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, the European Union Commission (EUC), and the UK Department for International Development (DFID). The program “aims to inject Africa’s Unified Position on Climate Change into the post-2012 United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) global agreement so as to unlock resources for promoting strategic interventions that sustain productivity and livelihood improvements for millions of climate-vulnerable people in the region”.*³⁰

By June 2021, Mozambique government in the person of the environment minister Ivete Maibaze, had announced an investment of 11 million dollars for climate change mitigation plan within the scope of a SADC program that adopted an action plan that will be running from 2022 to 2025. In the SADC region, Mozambique is especially vulnerable to the effects of Climate Change due to its location in the inter-tropical convergence zone and downstream of shared river basins, a long coastline and the existence of extensive areas with altitudes below the current sea level and, around 60% of the Mozambican population depends on fishing for survival.³¹

By August 2022, SADC countries had announced the adoption of a regional platform on the Integrated Early Warning and Early Action System, believed to be helpful in mitigating the effects of extreme weather events such as cyclones and floods. The early warning system is considered a strong ally in reducing human, environmental, and economic damage caused by extreme weather events. The Minister of Transport and Communications of Mozambique, Mateus Magala, announced in 2022 at the SADC meeting that, with financing from the African Bank, a very large radar will be installed in Beira. This radar is expected to increase the capacity to mitigate extreme weather events in the SADC region and in Mozambique, as it has the capacity to reach 400 km.³²

In 2022, Maputo, the Mozambican capital city, hosted a regional event aimed at discussing strategies to reduce the effects of climate change in the region. The meeting focused on devising better warning systems to minimize destruction caused by extreme weather events. United Nations agencies and regional partners also participated in this meeting, where the Maputo Declaration on regional cooperation for disaster relief was adopted (*Declaração de Maputo sobre a Cooperação Regional para Aliviar Catástrofes*). This is considered one of the most important steps taken by SADC countries to combat climate change, as it is believed that early warning systems can help reduce the negative impacts of climate change on people's lives.³³

International organizations have been actively supporting the region into fighting or mitigating climate change effects. Foreign organizations as the United Nations and CARE International have been providing financial aid and support to regional countries during emergency situations.³⁴

²⁹ SADC n.d.

³⁰ SADC n.d.

³¹ Voa Português (2021) “Moçambique adopta plano de mitigação de mudanças climáticas, diz ministra do Ambiente” <https://www.voaportugues.com/a/mo%C3%A7ambique-adopta-plano-de-mitiga%C3%A7%C3%A3o-de-mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-diz-ministra-do-ambiente/5922732.html>, consulted by 16.01.2024.

³² Amandio Borges, “SADC vai Passar a Partilhar Informação Meteorológica” <https://opais.co.mz/sadc-vai-passar-a-partilhar-informacao-meteorologica/>, consulted by 16.01.2024.

³³ ONU News, “Maputo Sediou Etapa Regional para Melhorar Sistemas de Aviso de Desastres” <https://news.un.org/pt/story/2022/09/1800601>, consulted by 22.01.2024.

³⁴ CARE 2019.

SADC addresses the issues of food security through the Regional Indicative Strategic Development Plan (RISDP 2020–2030), the Regional Agriculture Policy (RAP) operationalized through the Regional Agricultural Investment Plan (RAIP) (2017–2022), and the Regional Food and Nutrition Security Strategy (FNSS) (2015–2025).³⁵

SADC has implemented various programs under the Food, Agriculture, and Natural Resources (FANR) Directorate, including:³⁶

- Agricultural Information Management System (AIMS);
- Crop Development Programme;
- Livestock Development Programme.

These programs were designed to contribute to the region's overall food security objectives and promote sustainable agricultural practices. The AIMS system serves as a warning system against imminent disasters, providing essential information for monitoring and food security planning among other functions. Through this tool or system, regional countries can early prepare and take the necessary measures to reduce the negative impact of impending disasters. The system provides necessary data for policymakers effective in the decision-making process.³⁷

Under its Crop Development Programme, SADC member states are engaged in research and development of crops that are resilient to droughts, such as maize, cassava, and other crops. This initiative aims to enhance agricultural productivity and food security in the face of changing climate conditions.

Conclusion

It is evident that the rising global emissions are threatening human lives in different ways and one of the most discussed in the last year is the food security. At one side, human activity of deforestation, industrialization and many other practices are increasing global emissions that lead to climate change and, on its turn, climate change is also threatening human lives. Climate change has proven to be a global threat but, one of the most vulnerable regions, as globally recognized, is the SADC region on which, extreme weather events in the last year already led to a rise on intensity and frequency of cyclonic activity, floods, more durable droughts that has also arised catastrophic situations as the day zero phenomenon in South Africa.

It is important to notice that SADC countries are aware of this problem or threat to their security and have been putting together efforts to find a solution for this common threat by internationally participating in forums such as the Sustainable Development Goals (SDG's) as well as the UN Framework Convection on Climate Change and the Paris Agreement. Moreover, efforts have been exerted to adapting and reducing the negative impacts of climate change on the region. For example, Maputo Declaration on regional cooperation for disaster relief has been adopted, SADC has had a Food, Agriculture and Natural Resources (FANR) Directorate and many more entities that are being created as well as strategies are being developed to reduce the region's vulnerability to climate change and ensure that its population will not face a food insecurity crisis by increasing its adaptability and resilience against this phenomenon.

³⁵ SADC, "Food Security" [https://www.sadc.int/pillars/food-security#:~:text=SADC%20Action%20on%20Food%20Security&text=These%20include%20the%20operation%20of,Livestock%20Development%20Programme,consulted by 24.01.2024](https://www.sadc.int/pillars/food-security#:~:text=SADC%20Action%20on%20Food%20Security&text=These%20include%20the%20operation%20of,Livestock%20Development%20Programme,consulted%20by%2024.01.2024).

³⁶ SADC n.d.

³⁷ SADC n.d.

Measures are being taken by the states; however, climate change problem is considered to be far from being controlled as it depends not only on the region but there should be a global action to reduce the world's submission to this problem. This fact is sustained by the fact that SADC is suffering a lot from climate change effects even being one of the regions with the smallest contributions to global emissions, this means that not only SADC should take action, but the countries in the world should be united to find solutions that could really work against this threat to their security and this has proven to be a challenge yet to be solved.

References

- Borges, Amandio, "SADC vai Passar a Partilhar Informação Meteorológica" <https://opais.co.mz/sadc-vai-passar-a-partilhar-informacao-meteorologica/>, consulted by 16.01.2024.
- Care, "O ciclone Idai é mais um Alerta Sobre Mudanças Climáticas" <https://www.care.org/pt/news-and-stories/ideas/cyclone-idai-is-yet-another-wake-up-call-on-climate-change/>, consulted by 24.01.2024.
- DW, "Mudanças Climáticas e as Desigualdades em África" <https://www.dw.com/pt-002/mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-est%C3%A3o-a-exacerbar-as-desigualdades-em-%C3%A1frica-diz-analista/a-58866560>, consulted by 22.01.2024.
- DW, "Tempestade Eloise faz 22 Mortos na Africa Austral" <https://www.dw.com/pt-002/tempestade-eliose-faz-22-mortos-na-%C3%A1frica-austral/a-56392211>, consulted by 24.01.2024.
- European Commission, "Causes of Climate Change" https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_en, consulted by 01.01.2024.
- FAO, "Food security" https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf, consulted by 09.01.2024.
- Fernanda Maria, "Cape Town: O Dia Zero para o Colapso Hídrico Antlantico" <https://atlanticoonline.com/cidade-do-cabo-o-dia-zero-para-o-colapso-hidrico/>, consulted by 15.01.2024.
- Food Safety Brazil (2019) "As mudanças climáticas e os impactos na segurança de alimentos" <https://foodsafetybrazil.org/mudancas-climaticas-impactos-na-seguranca-de-alimentos/>, consulted by 07.03.2024.
- Food Safety Standard (n.d.) "Gıda Güvenliği Nedir?" <https://www.foodsafely.org/gida-guvenligi/gida-guvenligi-nedir/>, consulted by 06.-3.2024.
- Gisele Lobato, Africa Austral Despede-se do El Niño sob Ameaça de Fome Histórica Publico.pt África Austral despede-se do "El Niño" sob ameaça de fome histórica | Longform Domingo | PÚBLICO (publico.pt), consulted by 24.01.2024.
- Lesolle, David, "Documento de Política sobre as Alterações Climáticas aa SADC: Avaliação das Opções de Políticas para os Estados Membros da SADC" https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-08/SADC_Policy_Paper_Climate_Change_PT_1.pdf, consulted by 15.01.2024.
- Land Portal, "Mudanças Climáticas Ameaçam Produção Agrícola da África" <https://landportal.org/pt/news/2022/10/mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-amea%C3%A7am-produ%C3%A7%C3%A3o-agr%C3%ADcola-da-%C3%A1frica>, consulted by 16.01.2024.
- MozAgri, "SADC já Está sob Ataque de Mudanças Climáticas" <https://moz-agri.com/sadc-ja-esta-sob-ataque-das-mudancas-climaticas/?lang=pt-pt>, consulted by 15.01.2024.
- ONU News, "Maputo Sediou Etapa Regional para Melhorar Sistemas de Aviso de Desastres" <https://news.un.org/pt/story/2022/09/1800601>, consulted by 22.01.2024.
- ONU News (2023) "Relatório da ONU revela aumento alarmante nos efeitos da mudança climática" <https://news.un.org/pt/story/2023/04/1813222>, consulted by 05.03.2024.

O País, “Insegurança Alimentar Afecta 150 Milhões de Pessoas na SADC” <https://opais.co.mz/inseguranca-alimentar-afecta-150-milhoes-de-pessoas-na-sadc/>, consulted by 24.01.2024.

OXFAM Brasil (2021) “Descubra o que é segurança alimentar e qual sua importância” <https://www.oxfam.org.br/blog/descubra-o-que-e-seguranca-alimentar-e-qual-sua-importancia/>, consulted by 06.03.2024.

SADC, “Climate Change adaptation” <https://www.sadc.int/pillars/climate-change-adaptation>, consulted by 09.01.2024.

SADC, “Food Security” <https://www.sadc.int/pillars/food-security#:~:text=SADC%20Action%20on%20Food%20Security&text=These%20include%20the%20operation%20of,Livestock%20Development%20Programme>, consulted by 24.01.2024.

SADC, “Member-states” <https://www.sadc.int/member-states>, consulted by 22.01.2024.

SADC, “SADC Histórias de Sucesso” https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-08/SADC_Success_Stories_Vol._2__A4__Portuguese.pdf, consulted by 22.01.2024.

Serigne, T. Kandji1, -Louis, Verchot1. -Jens, Mackensen2, *Climate Change Climate and Variability in Southern Africa: Impacts and Adaptation in the Agricultural Sector*. Word Agroforestry Centre (ICRAF) and 2 United Nations Environment Programme (UNEP), 2006.

United Nations, “What is Climate Change” <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>, consulted by 01.01.2024.

Voa Português, “Moçambique Adopta Plano de Mitigação de Mudanças Climáticas, diz Ministra do Ambiente” <https://www.voaportugues.com/a/mo%C3%A7ambique-adopta-plano-de-mitiga%C3%A7%C3%A3o-de-mudan%C3%A7as-clim%C3%A1ticas-diz-ministra-do-ambiente/5922732.html>, consulted by 15.01/2024.

World Bank Climate Change Knowledge Portal, “What is Climate Change” <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/overview> \, consulted by 01.01.2024.

World Food Programme, *Climate Change in Southern Africa*, World Food Programme, 2021.